

ΠΑΡΑΡΤΗΣΙΑ

ΤΗΣ ἙΚΚΛΗΣ. ΛΗΘΕΙ ΑΣ.,

Ο ΝΕΟΣ ΠΟΙΜΗΝ

ΘΕΟΛΟΓΙΚΟΝ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΟΝ ΚΑΤΑ ΜΗΝΑ
ΕΥΝΑΡΜΟΝΗ ΜΟΝΟΝ ΕΤΗΣΙΑ ΔΙΡ. ΟΘΩΜ. ΔΥΟ (2)

Τῷ φιλομούθῳ Κυρίῳ

Κ. ΓΑΛΑΝΗ

ἐκφράζονται θερμαὶ εὐχαριστίαι διὰ
τὴν γενναίαν αὐτοῦ ὑπὲρ τοῦ
«Νέου Ποιμένος» δωρεάν.ΠΟΙΜΝΗ ΚΑΙ ΠΟΙΜΗΝ^(*)

B'.

Οἱ ἀναγινώσκοντες τὰς Θείας Γραφὰς καὶ ὀλίγην οἰκειό-
τητα πρὸς αὐτὰς ἔχοντες γνωρίζουσιν οἴκοθεν πόσον εἶναι
συνήθης καὶ προσφιλὴς αὐτοῖς ἡ ἀλληγορικὴ καὶ δι' εἰκό-
νων παράστασις τῶν ἐννοιῶν. Καὶ εἶναι λίαν εὐεξήγητον τὸ
πρῶγμα ἀπὸ τῆς φύσεως πολλῶν ἐκ τῶν ἐκφραστῶν νοη-
μάτων καὶ ἀπὸ τοῦ χαρακτῆρος καὶ τῆς γλώσσης τοῦ Ἰσραη-
λιτικοῦ λαοῦ. Ὡς λαὸς τῆς ἀνατολῆς ἐκ τῶν ἀρχαιοτάτων,
διαθέτων μὲν πενιχρὰν καὶ πρὸς ἐκφρασιν νοημάτων καὶ
σχέσεων πνευματικῶν ἥκιστα ἀνεπτυγμένην γλῶσσαν, πε-
προικισμένος ὅμως μετὰ γονίμου φαντασίας, ἔχων δ' ἅμα

(*) Τὴ δὲ ἀκατάληκτον σημιούμενα εἶναι τῆς Συντάξεως.

καὶ οἰκειότητα πρὸς τὸ κατὰ φύσιν ζῆν, ἦσαν καὶ οἱ Ἑβραῖοι εὐεπίφοροι εἰς τὸ συγκρίνειν τὰ παρ' ἀνθρώποις συμβαίνοντα πρὸς τὰ ἐν τῇ ἀψύχῳ φύσει ἢ ἐν τῇ ἀλόγῳ κτίσει φαινόμενα, καὶ καθ' ἃς παρατήρουν ὁμοιότητας καὶ ἀναλογίας μεταξὺ αὐτῶν εὐκόλως μετέφερον ἀπὸ τῆς μιᾶς τάξεως τῶν ὄντων εἰς τὴν ἄλλην ιδιότητα ἀνηκούσας τῇ ἐτέρῃ. Αἱ οὕτω προκύψασαι εἰκονικαὶ ἐκφράσεις καὶ παραστάσεις, συμπεριλαμβανομένων καὶ τῶν λεγομένων μεταφορῶν (translatio), κατ' οὐσίαν οὐδὲν ἄλλο εἰσὶν εἰμὴ παρομοιώσεις τινές, μᾶλλον ἢ ἥττον ἐκτενεῖς ἢ καὶ βραχεῖαι, καθ' ὁμοιότητα τῶν ἐκ τῆς Καινῆς Διαθήκης γνωστῶν παραβολῶν τοῦ Κυρίου, μετὰ ταύτης τῆς διαφορᾶς, ὅτι τὸν ὅρον τῆς συγκρίσεως, ὡς τὰ πολλὰ μὴ ἐκπεφρασμένον ρητῶς, ἐνέχουσιν ἐν ἑαυταῖς συνεπτυγμένως, ἀναλυόμεναι δὲ ἀποτελοῦσι πλήρεις παρομοιώσεις. Οὕτως, γὰρ περιορισθῶμεν εἰς πρόχειρον παράδειγμα ἐξ αὐτῶν τῶν ὑπὸ ἐξέτασιν ὀνομάτων λαμβανόμενον, τὸ πρὸς τοὺς πρεσβυτέρους τῆς Ἐκκλησίας παράγγελμα τοῦ κορυφαίου τῶν Ἀποστόλων (1 Πστ. 5,2) «ποιμάνατε τὸ ἐν ὑμῖν ποιμνιον τοῦ Θεοῦ» εἶναι τις σύμπτυξις παρομοιώσεως, ἀναλυόμενον δὲ ἀποδίδωσιν αὐτὴν κυβερνάτε τὴν παρ' ὑμῖν ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ, ὡς περ οἱ ποιμένες ποιμαίνουσι τὸ ἐμπνευσμένον αὐτοῖς ποιμνιον (πρὸβλ. προχείρως καὶ Ἀριθ. 27,17. Ματ. 9,36. Πράξ. 20,28—29 καὶ Ἰωάν. 10,1—16. 21,15—16). Ἄλλ' εἴτε ρητῶς ἐκφερόμενος εἴτε καὶ παραλείπόμενος, ὡς εὐκόλως ὑπονοούμενος, ὁ ὅρος τῆς συγκρίσεως οὐ μόνον παρέχει τῷ λόγῳ χάριν καὶ ἔμφασιν, ἀλλ' ὑποδοθεῖ καὶ εἰς τὴν πολυμερεστέραν καὶ ἐκ πάσης δυνατῆς ὄψεως ἀκριβεστέραν ἐξέτασιν καὶ διατύπωσιν τοῦ θέματος τοῦ λόγου. καίτοι τὸ πρὸς ὃ ἡ σύγκρισις δύναται νὰ ἔχη καὶ ὄψεις μὴ ἐπιδεχομένας ἐφαρμογὴν πρὸς τὸ συγκρινόμενον, καὶ ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει θὰ ἦτο βεβαιωμένη ἢ καὶ ἄτοπος

πᾶσα ἀπόπειρα τοῦ ἐν πᾶσι καὶ κατὰ πάντα προσαρμόσαι τὸ συγκρινόμενον πρὸς τὸ εἰς ὃ ἡ σύγκρισις. Συμβαίνει τοῦτο καὶ ἐν τῇ προκειμένῃ εἰκόνι. Ὁ κύριος τῆς ποιμνῆς τῶν ἀλόγων, προβάτων ἢ ἀρνίων ἔχει βεβαίως ἐνδιαφέρον καὶ λαμβάνει πᾶσαν πρόνοιαν περὶ τὴν αὐξήσεως καὶ διαφυλάξεως καὶ περὶ τῆς καλῆς αὐτῶν διατροφῆς καὶ διατηρήσεως, ὡς ἀποτελούντων τὸ πλοῦτον αὐτοῦ· πλὴν πράττει τοῦτο ὄχι ἐξ ἀγνοῦ ἐνδιαφέροντος ὑπὲρ ἐκείνων, ἀλλὰ φροντίζων περὶ τοῦ ἰδίου συμφέροντος, καὶ τούτου χάριν πωλῶν ἐκάστα πρὸς σφαγὴν, ἐν ᾧ τοῦτο, ἐπὶ τῶν λογικῶν προβάτων νοούμενον, ὑπάρχει ἀνεφάρμοστον εἰς τὸν Θεόν, τὸν κύριον αὐτῶν, καὶ εἰς τοὺς ἐν ὀνόματι αὐτοῦ ποιμαίνοντας αὐτὰ πνευματικοὺς ἀρχηγούς, ἐφαρμοζόμενον δὲ εἰς τοὺτους θὰ ἀνεδείκνυεν ὡς ὀρθῶς ἐνεργεῖται καὶ οὐδὲν ἄτοπον πράττοντας τοὺς αἰσχίστους τῶν καταχραστῶν καὶ τῶν ἰδίων καθηκόντων προδοτῶν, ὄχι ὅτι ποιμαίνοντες ποιμνὴν δὲν θὰ ἐδικαιοῦντο νὰ ἐσθίωσι καὶ νὰ τρέφονται ἐκ τοῦ γάλακτος αὐτῶν (1 Κορ. 9, 7), οὐδὲ διότι, δωρεὰν καὶ ἐπὶ ἰδίᾳ δαπάνῃ ὀφείλον νὰ ἐκπληρῶσι τὰ ἀνατεθειμένα αὐτοῖς καθήκοντα, ἀλλὰ διότι τὰ ἔχοντα ἰδίαν τιμὴν καὶ ἀξίαν, ὡς ὄντα προσωπικὰ καὶ ἠθικὰ, θὰ ἐλογίζοντο ὡς ἄλογα κτίσματα καὶ θὰ ἐκαπηλεύοντο ὡς ἀλλὰ ἐμπορεύματα, καὶ ἐν σχήματι καὶ περιβολῇ ἱερᾷ θὰ ἦσκον τὰ τῶν κλεπτῶν καὶ ληστῶν, κατὰ τὴν Κυριακὴν παραβολὴν κλέπτοντες καὶ θύοντες καὶ ἀπολλύοντες (Ἰωάν. 10,8—10). Δὲν θὰ ἦτο βεβαίως διάφορος ἡ κρίσις, ἐὰν ἐφαρμόζετο ἡ παρομοίωσις εἰς τοὺς ἐγκεχειρισμένους τὴν πολιτικὴν καὶ κατὰ κόσμον προστασίαν καὶ ἐπιστάσιν τῶν ἀνθρώπων. Τοιοῦτους βεβαίως ἡγέτας καὶ ἀρχοντας τοῦ παλαιοῦ Ἰσραὴλ εἶχεν ὑπ' ὄψιν ὁ Κύριος, λέγων ἐν τῇ αὐτῇ παραβολῇ· «πάντες ὅσοι ἦλθον πρὸ ἐμοῦ κλέπται εἰσὶ καὶ λησταί». Τοιοῦτοι δὲ ἦσαν καὶ οἱ ἀρχοντες καὶ ἡγεμόνες τοῦ λαοῦ τοῦ Θεοῦ μικρὸν πρὸ τῆς καταλύσεως τοῦ βασι-

λαίου του Ιούδα, ὁ Ἐλιακείμ ἢ Ἰωακείμ (809—598), ὁ Ἰερονίας ἢ Ἰωακείμ (598) καὶ ὁ τελευταῖος βασιλεὺς αὐτοῦ Σεδεκίας (598—587), οἱ ἐπιταχύναντες τὴν τελικὴν καταστροφὴν καὶ ἐπενεγκόντες τὴν πανωλεθρίαν ἐκείνην τοῦ λαοῦ, τὴν γνωστὴν ὑπὸ τὸ ὄνομα τῆς Βαβυλωνιακῆς αἰχμαλωσίας ἢ μετοικεσίας (Ἰερ. 2, 8. 10, 21. 12, 10. 21, 1 — 22, 30). Ἀλλ' εἶχον οὗτοι καὶ συμβούλους ἀνταξίους, λόγῳ μὲν προφήτας καὶ τὸν προφήτην ἐπαγγελλομένους, πράγματι δὲ πᾶν ἄλλο φρονούντας ἢ τὰ τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς σωτηρίας τοῦ λαοῦ (Ἰερ. 2, 8). Ὁ μέγας τῶν χρόνων ἐκείνων προφήτης, ὁ παλυπαθὴς Ἰερεμίας, ὁ μάτην ἀγωνισθεὶς νὰ προλάβῃ τὴν καταστροφὴν καὶ θρηνήσας ἐπὶ τῇ ἐπελθούσῃ συμφορᾷ καὶ λαοῦ καὶ ναοῦ καὶ βασιλείου καὶ τῆς χώρας ὅλης, ὁ ἐν προφητεία τινὶ αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ ἔτους 806 (25, 1—12) προειπὼν τὴν ἐπιειμένην συμφορὰν, ὄρισας μάλιστα μετὰ θαυμαστῆς ἀκριβείας καὶ τὴν διάρκειαν τῆς κυριαρχίας τῶν Βαβυλωνίων εἰς 70 ἔτη (ἀπὸ τοῦ ἔτους 806 μέχρι 536, ἔτους τῆς καταλύσεως τοῦ Βαβυλωνιακοῦ κρότου ὑπὸ Κύρου τοῦ Πρεσβυτέρου), ὁ αὐτὸς ἐν ἑτέρῳ προφητείᾳ ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ περιπίου ἔτους, ἀπευθύνεται πρὸς τοὺς αἰτίους τῆς πανωλεθρίας διὰ τῶν ἑξῆς: Ὡ ποιμένες, οἱ ἀπολλύοντες καὶ διασκορπίζοντες τὰ πρόβατα τῆς νομῆς αὐτῶν. Διὰ τοῦτο τάδε λέγει Κύριος ἐπὶ τοὺς ποιμαίνοντας τὸν λαόν μου. Ὑμεῖς διασκορπίσατε τὰ πρόβατά μου καὶ ἐξώσατε αὐτὰ καὶ οὐκ ἐπισκέψασθε αὐτά. Ἴδου ἐγὼ ἐκδικῶ ἐφ' ὑμᾶς κατὰ τὰ πονηρὰ ἐπιτηδεύματα ὑμῶν (23, 1—2). Προαγγέλλων ὁμοῦ καὶ ἦν ἔχει ὁ Θεὸς πρόθεσιν νὰ μὴ ἐγκαταλίπῃ τὸν λαόν αὐτοῦ διὰ παντός, ἀλλὰ δι' ἄλλων ἀξιοτέρων ἀρχόντων καὶ ἡγετῶν, καὶ μάλιστα διὰ τοῦ ἐκ σπέρματος Δαυὶδ ἀναφανσομένου δικαίου βλαστῶ (ἢ τῆς δικαίας ἀνατολῆς κατὰ τοὺς ἑβδομήκοντα'), τοῦ ἐν δικαιοσύνῃ βασιλεύσοντος νὰ ἐπισυνα-

1. Οἱ ἑβδομήκοντα μετέφρασαν δικαίαν ἀνατολὴν τὴν ῥῆσιν δε-

γάγῃ τοὺς διασκορπισμένους καὶ ἀποτελέσῃ νέον καὶ πολυάριθμον λαόν, ἐπιφέρει ἐν τῇ αὐτῇ εἰκόνι: «καὶ ἐγὼ εἰσδέξομαι τοὺς καταλοίπους τοῦ λαοῦ μου ἐπὶ πύσης τῆς γῆς, οὐ ἐξώσα αὐτοὺς ἐκεῖ, καὶ καταστήσω αὐτοὺς εἰς τὴν νομὴν αὐτῶν, καὶ ἀξινθήσονται καὶ πληθυνθήσονται. Καὶ ἀναστήσω αὐτοὺς ποιμένας, οἱ ποιμανοῦσιν αὐτούς, καὶ οὐ φοβηθήσονται ἐτι οὐδὲ πτοηθήσονται, λέγει Κύριος. Ἴδου ἡμέραι ἔρχονται, λέγει Κύριος, καὶ ἀναστήσω τῷ Δαυὶδ ἀνατολὴν δικαίαν, καὶ βασιλεύσει βασιλεὺς, καὶ συνήσει, καὶ ποιήσει κρίμα καὶ δικαιοσύνην ἐπὶ τῆς γῆς ἐν ταῖς ἡμέραις αὐτοῦ, καὶ σωθήσεται Ἰούδας καὶ Ἰσραὴλ κατὰ σκηνώσῃ πεποιθώς, καὶ τοῦτο τὸ ὄνομα αὐτοῦ ὃ καλέσει αὐτὸν Κύριος, Ἰωσεδὲκ² (αὐτ. στχ. 3—8).

Τὰ αὐτὰ ταῦτα κατ' οὐσίαν καὶ ὑπὸ τὴν αὐτὴν εἰκόνα ἀναπτύσσονται ἐν τινὶ προφητείᾳ (ἐξενεχθείσῃ μετὰ τῶν ἐτῶν 585—579 π. Χ.) τοῦ Ἰεζεκίηλ (34, 1 κ. ἐξ.), τοῦ ἑτέρου τῶν μεγάλων προφητῶν τῶν χρόνων ἐκείνων τῆς καταστροφῆς καὶ πανωλεθρίας. ἀπαχθέντος εἰς Βαβυλῶνα ἔτη ἰκανὰ πρὸ τῆς τελικῆς καταστροφῆς καὶ προφητεύσαντος μακρόθεν ἐν αἰχμαλωσίᾳ τὰ τε πρὸ τῆς καταστροφῆς καὶ κατ' αὐτὴν συμβάντα καὶ τὴν ὕστερον ἐπακολουθήσασαν ἀποκατάστασιν καὶ βελτίωσιν δι' αὐτοῦ τοῦ Ἰψίστου καὶ διὰ

μαχ δαδὲκ, καὶ ἡ μετέφρασις αὕτη δὲν διαφέρει κατ' οὐσίαν τῆς ἡμετέρας μεταφράσεως δικαίος βλαστὸς, ἀρκεῖ μόνον ἡ παρ' ἐκείνοις ἀνατολὴ νὰ νοηθῇ ὡς βλαστὸς ἀπὸ τῆς γῆς, οὐχὶ ἐξ ὡς ἀνατολὴ κενου τινός. Ἡ ἑβραϊκὴ λέξις σεμᾶχ, ὡς χαρακτηρισμὸς τοῦ προδοκωμένου Μεσσία, ἀπαντᾷ καὶ παρ' ἄλλοις προφήταις καὶ παρὰ Ἰερεμίαν (33, 15 κατὰ τὸ Ἰερ. ὡς σεμᾶχ σαδικὰ = βλαστὸς δικαιοσύνης), παρὰ δὲ τοῖς ἄλλοις ἢ ἀπλῶς (Ζαχ' 3, 8. 6, 12) ἢ ὡς βλαστὸς τοῦ Θεοῦ (Ἰσ. 4, 2. πρὸς κ. 11, 1).

2. Κατὰ τὸ ἑβραϊκὸν δαδὲκ ἐπιδοκίμην = ὁ Γεωμὴ δικαιοσύνη ἡμῶν.

του έξ οίκου και πατρίδος Δαυίδ προελευσομένου ποιμένος του 'Ισραήλ (37,24. Μιχ. 5,2—3. 'Ησ. 11,1—8. Ματ. 2, 6). Μόνον ή παρὰ τῷ 'Ιεζεκιήλ εἰκὼν εἶναι οὕτως εἰπεῖν εὐρυτέρου διαμέτρου και ποικιλωτέρων χρωμάτων, και ὑπογράφουσα ἀφ' ἑνὸς μὲν τίνα τὰ ἰδιάζοντα τῷ φαύλῳ και ἀπίστῳ ποιμένι και τίνες οἱ χαρακτῆρες τῆς πιστῆς και εὐσυνειδήτου ἐκπληρώσεως τοῦ ἀναληφθέντος ἔργου, ἀφ' ἑτέρου δὲ τίνα τὰ θετικῶς ἢ ἀρνητικῶς ἀναγκαιοῦντα και ἀπαιτούμενα εἶτε πρὸς ἀσφάλειαν και προφύλαξιν κατὰ τῶν οἰωνόποτε ἄνωθεν ἢ ἐξωθεν κινδύνων τῆς ζωῆς και ὑγείας και ἀπολαβῆσεως τῶν προβάτων, εἶτε πρὸς τὴν προσήκουσαν τροφήν, ἀνεσιν και αὐξησιν αὐτῶν, δύναται νὰ θεωρηθῆ ὡς τις πίναξ τῆς πνευματικῆς ποιμαντορίας. Καὶ πρῶτον ὁ ἐλεγχος τῶν φαύλων ἀρχόντων και ἡγουμένων, ὡς τινων ποιμένων βαθύμων περὶ τὴν ἐκτέλεσιν τῶν πρακτέων και ἀσυνειδήτων περὶ τὴν ἐκμάλλευσιν τοῦ ποιμνίου (καφ. 34).

«Καὶ ἐγένετο λόγος Κυρίου πρὸς με λέγων· υἱὲ ἀνθρώπου³, προφήτευσον ἐπὶ τοὺς ποιμένας τοῦ 'Ισραήλ, προφήτευσον και εἰπὸν τοῖς ποιμέσι, τάδε λέγει Κύριος Κύριος⁴. Ὡ ποιμένες 'Ισραήλ, μὴ βόσκεισιν ποιμένες ἑαυτούς; οὐ τὰ πρόβατα βόσκεισιν οἱ ποιμένες; Ἴδου τὸ γάλα κατέσθετε, και τὰ ἔρια περιβάλλεσθε, και τὸ παχὺ σφάζετε, και τὰ πρό-

3. Οὕτω προσφωνεῖται ὁ προφήτης ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ὡς τις γηγενής, ἐν ᾧ ὁ Κύριος κατ' ἄλλην ἔννοιαν μεταχειρίζεται τὴν αὐτὴν φράσιν ἡμιλῶν περὶ ἑαυτοῦ ἐν τοῖς ἠδαγγελῆσι κατὰ τρίτον πρόσωπον. Ἀλλὰ πλὴονα περὶ τούτων ἐν ἄλλῃ εὐκαιρίᾳ.

4. Οὕτω μετέφρασαν οἱ ἑβδαμήκοντα δύο διάφορα δόγματα (ἁδωνάϊ και Γεωυᾶ), και ἀντὶ νὰ ἀποδώσωσι Κύριος Γεωυᾶ, ἐπαυλάβην τὴν αὐτὴν λέξιν, και τοῦτο, διότι παρ' ἑβραίων τὸ δεύτερον ὄνομα, ὡς ἱερὸν, οὐτε προφέρεται οὔτε ἀναγινώσκεται, ἀντ' αὐτοῦ δὲ ἀναγινώσκεται τὸ πρῶτον ἁδωνάϊ (Κύριου). Τῇ κρατούσῃ πράξει τῆς παραδόσεως ἀκολουθοῦσα και ἡ μετάφρασις ἀπέδωκε και τὸ δεύτερον ὄνομα διὰ τοῦ πρώτου. Τὸ αὐτὸ συμβαίνει και ὅπου ἄπαί ἀπαντᾷ τὸ Κύριος, ἀντιστοιχοῦν τῷ Γεωυᾶ, ὅχι δὲ τῷ ἁδωνάϊ.

βάτα μου οὐ βόσκειτε. Τὸ ἰσθενικὸς οὐκ ἐνισχύσατε, και τὸ κακῶς ἔχον οὐκ ἐσωματοποιήσατε, και τὸ συντετριμμένον οὐ κατεδύσατε και τὸ πλανώμενον οὐκ ἐπεστρέψατε, και τὸ ἀπολωλὸς οὐκ ἐζητήσατε, και τὸ ἰσχυρὸν κατειργάσασθε μόχθῳ. Καὶ διεσπάρη τὰ πρόβατά μου διὰ τὸ μὴ εἶναι ποιμένας και ἐγενήθη εἰς κατάδρομα πᾶσι τοῖς θηρίοις τοῦ ἀγροῦ. Καὶ διεσπάρη τὰ πρόβατά μου ἐν παντὶ ὄρει και ἐπὶ πᾶν βουνὸν ὑψηλόν, και ἐπὶ προσώπου τῆς γῆς διεσπάρη, και οὐκ ἦν ὁ ἐκζητῶν οὐδὲ ὁ ἀποστρέφων. Διὰ τοῦτο ποιμένες ἀκούσατε λόγον Κυρίου. Ἰδὲ ἐγὼ, λέγει Κύριος Κύριος, ἢ μὴν ἀντὶ τοῦ γενέσθαι τὰ πρόβατά μου εἰς προνομὴν και γενέσθαι τὰ πρόβατά μου εἰς κατάδρομα πᾶσι τοῖς θηρίοις τοῦ πεδίου παρὰ τὸ μὴ εἶναι ποιμένας, και οὐκ ἐξεζήτησαν οἱ ποιμένες τὰ πρόβατά μου και ἐδόσκησαν οἱ ποιμένες ἑαυτούς, τὰ δὲ πρόβατά μου οὐκ ἐδόσκησαν, ἀντὶ τούτου, ποιμένες, τάδε λέγει Κύριος Κύριος. Ἴδου ἐγὼ ἐπὶ τοὺς ποιμένας, και ἐκζητήσω τὰ πρόβατά μου ἐκ τῶν χειρῶν αὐτῶν, και ἀποστρέψω αὐτούς τοῦ μὴ ποιμαίνειν τὰ πρόβατά μου, και οὐ βοσκήσουσιν ἔτι οἱ ποιμένες αὐτά. Καὶ ἐξελοῦμαι τὰ πρόβατά μου ἐκ τοῦ στόματος αὐτῶν, και οὐκ ἔσονται αὐτοῖς εἰς κατάδρομα» (34,1—10).

Οὕτως ἀπολεμθέντων τῶν ἀπίστων ποιμένων ἀναλαμβάνει αὐτὸς ὁ Θεὸς τὴν ποιμαντορίαν τοῦ ἰδίου ποιμνίου και ἐπανορθοῖ τὰ ἐπακολουθήματα τῆς ἀπιστίας και ἀμελείας τῶν κακῶν ποιμένων. «Ἴδου ἐγὼ ἐκζητήσω τὰ πρόβατά μου, και ἐπισκέψομαι αὐτά. Ὡσπερ ζητεῖ ὁ ποιμὴν τὸ ποιμνιον αὐτοῦ ἐν ἡμέρᾳ όταν ἦ γνόθος και νεφέλη ἐν μέσῳ προβάτων διακχωρισμένων, οὕτως ἐκζητήσω τὰ πρόβατά μου και ἀπελάσω αὐτὰ ἀπὸ παντὸς τόπου οὗ διεσπάρησαν ἐκεῖ ἐν ἡμέρᾳ νεφέλης και γνόθου. Καὶ ἐξάξω αὐτούς ἐκ τῶν ἐθνῶν, και συνάξω αὐτούς ἐκ τῶν χωρῶν, και εἰσάξω αὐτούς εἰς τὴν γῆν αὐτῶν, και βοσκήσω αὐτούς ἐπὶ τὰ ὄρη 'Ισραήλ και ἐν ταῖς φάραξι και ἐν πάσῃ κατοικίᾳ τῆς γῆς, ἐν νομῆ ἀγαθῇ βοσκήσω αὐτούς, ἐν τῷ ὄρει τῷ ὑψη-

λαῖ Ἰσραὴλ. Καὶ ἔσονται αἱ μάνδραι αὐτῶν ἐκεῖ καὶ κοιμηθήσονται, καὶ ἐκεῖ ἀναπαύονται ἐν τρυφῇ ἀγαθῇ, καὶ ἐν νομῇ πῖονι βοσκηθήσονται ἐπὶ τῶν ὄρεων Ἰσραὴλ. Ἐγὼ βοσκῆσω τὰ πρόβατά μου καὶ ἐγὼ ἀναπαύσω αὐτά, καὶ γνώσκονται ὅτι ἐγὼ εἰμι Κύριος. Τάδε λέγει Κύριος Κύριος. Τὸ ἀπολωλὸς ζητήσω, καὶ τὸ πλανώμενον ἀποστρέψω, καὶ τὸ συντριμμένον καταδήσω καὶ τὸ ἐκλείπον (λείποψυχοῦν ἢ ἀδύνατον σφόδρα) ἐνισχύσω καὶ τὸ ἰσχυρὸν φυλάξω καὶ βοσκῆσω αὐτά μετὰ κρίματος» (στχ. 11—16).

Ἄλλὰ καὶ τὰ ποιμαίνόμενα δὲν εἶναι πάντα ἄκακα καὶ ἀθῆρα, ἀλλ' ὑπάρχουσι μεταξὺ αὐτῶν καὶ τὰ ἄλλως ἔχοντα, καὶ στοιχεῖα καταθλιπτικὰ καὶ βλαπτικὰ τῶν ἄλλων. Διὰ τοῦτο ἐξ ἧς ἔχει ἀγάπης καὶ προνοίας πρὸς τὰ ἴδια πρόβατα, χάριν τῆς ὑγείας καὶ ἀνέσεως τοῦ ὄλου ποιμνίου, προβαίνει εἰς διαλογὴν καὶ ἀπόκρισιν τῶν ἀτάκτων καὶ ὀχληρῶν τοῖς ἄλλοις. Οὕτω περιλαμβάνεται ἐν τῇ εἰκόνι καὶ ἡ τούτων δίκη καὶ κάθαρσις. Καὶ ὑμεῖς πρόβατα, τάδε λέγει Κύριος Κύριος. Ἴδου ἐγὼ διακρινῶ ἀναμέσον προβάτου καὶ προβάτου, κριῶν καὶ τράγων. Καὶ οὐχ ἰκανὸν ὑμῖν ὅτι τὴν καλὴν νομὴν ἐνέμευθε καὶ τὰ κατάλοιπα τῆς νομῆς ὑμῶν κατεπατεῖτε τοῖς ποσίν ὑμῶν, καὶ τὸ καθεστῆκός ὑδωρ ἐπίνετε, καὶ τὸ λοιπὸν τοῖς ποσίν ὑμῶν ἐταράσσετε, καὶ τὰ πρόβατά μου τὰ πατήματα τῶν ποδῶν ὑμῶν ἐνέμονον; Διὰ τοῦτο τάδε λέγει Κύριος Κύριος. Ἴδου ἐγὼ διακρινῶ ἀναμέσον προβάτου ἰσχυροῦ καὶ ἀναμέσον προβάτου ἀσθενοῦς. Ἐπὶ ταῖς πλευραῖς καὶ τοῖς ὤμοις ὑμῶν διωθεῖσθε, καὶ πᾶν τὸ ἐκλείπον ἐξεθλίβετε, καὶ σώσω τὰ πρόβατά μου καὶ οὐ μὴ ᾤσιν ἔτι εἰς προνομίην, καὶ κρινῶ ἀνὰ μέσον κριοῦ πρὸς κριὸν (στχ. 17—22).

Ἐπιστέφει τὴν ὅλην εἰκόνα ἡ αὐτὴ ἐπαγγελία τοῦ Θεοῦ καὶ ἡ αὐτὴ βεβαίωσις τῆς ἐπαγγελίας, ὅτι θὰ ἀναστῆ ἐν καιρῷ ὁ μέγας βασιλεὺς τοῦ Ἰσραὴλ, ὁ Δαυὶδ, ὃχι

βεβαίως αὐτοπροσώπως καὶ ὡς ἐξ ἀναστάσεως ἐκ νεκρῶν, ἀλλ' ἐν γόνῳ καὶ βλαστῷ αὐτοῦ, ἐν τῷ ἔκπαλαι ἐξ οἴκου καὶ πατριᾶς Δαυὶδ προσδοκώμενῳ Μεσσίᾳ, καὶ ὅτι οὗτος ἀναλαβὼν παρὰ τοῦ Θεοῦ τὴν ἐπιστάσιαν καὶ ἐπιμέλειαν τῶν προβάτων αὐτοῦ θὰ ἐπανατεῖλῃ νέαν ἐποχὴν ζωῆς, εἰρήνης καὶ εὐτυχίας εἰς τὸ ποιμνιον, τὸν λαὸν αὐτοῦ, θετικῶς μὲν διὰ τῆς ἀνωθεν εὐλογίας, ἀρνητικῶς δὲ διὰ τῆς ἀπομακρύνσεως τῶν ἐπιδραδῶν στοιχείων εἰς τὰ οἰκεῖα μέλη. «Καὶ ἀναστήσω ἐπ' αὐτοὺς ποιμένα ἕνα καὶ ποιμανεῖ αὐτούς, τὸν δοῦλόν μου Δαυὶδ, καὶ ἔσται αὐτῶν ποιμὴν καὶ ἐγὼ. ἔσομαι αὐτοῖς εἰς Θεὸν καὶ Δαυὶδ ἄρχον ἐν μέσῳ αὐτῶν. Ἐγὼ Κύριος ἐλάλησα. Καὶ διαθήσομαι τῷ Δαυὶδ διαθήκην εἰρήνης καὶ ἀφαινῶ θηρία πονηρὰ ἀπὸ τῆς γῆς, καὶ κατοικήσουσιν ἐν τῇ ἐρήμῳ καὶ ὑπνώσουσιν ἐν τοῖς δρυμοῖς. Καὶ δώσω αὐτοῖς περικύκλῳ τοῦ ὄρους μου, καὶ δώσω ὑμῖν τὸν βετὸν βετὸν εὐλογίας, καὶ τὰ ξύλα τὰ ἐν τῷ πεδίῳ δώσει τὸν καρπὸν αὐτῶν, καὶ ἡ γῆ δώσει τὴν ἰσχύν αὐτῆς, καὶ κατοικήσουσιν ἐπὶ τῆς γῆς αὐτῶν ἐπ' ἐλπίδι εἰρήνης (= ἐν ἀσφαλείᾳ καὶ πεποιθήσει), καὶ γνώσκονται ὅτι ἐγὼ εἰμι Κύριος, ἐν τῷ συντρίψαι με τὸν ζυγὸν αὐτῶν. Καὶ ἐξελοῦμαι αὐτοὺς ἐκ χειρὸς τῶν καταδουλωσαμένων αὐτούς, καὶ οὐκ ἔσονται ἔτι ἐν προνομῇ τοῖς ἔθνεσι, καὶ τὰ θηρία τῆς γῆς οὐκέτι μὴ φάγωσιν αὐτούς. Καὶ κατοικήσουσιν ἐν ἐλπίδι, καὶ οὐκ ἔσται ὁ ἐκφοβῶν αὐτούς. Καὶ ἀναστήσω αὐτοῖς φυτὸν εἰρήνης») καὶ οὐκέτι ἔσονται ἀπολλύμενοι λιμῷ ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ ὄνειδισμόν ἔθνῶν οὐ μὴ ἐνέγκωσιν ἔτι, καὶ γνώσκονται ὅτι ἐγὼ εἰμι Κύριος αὐτῶν καὶ αὐτοὶ λαὸς μου, οἶκος Ἰσραὴλ, λέγει Κύριος Κύριος. Πρόβατά μου καὶ πρόβατα ποιμνίου μου ἔστε, καὶ ἐγὼ Κύριος ὁ

1. Δὲν ἔχει σχέση πρὸς τὸν προσημειωθέντα βλαστὸν δικαίον ἢ δικαιοσύνης, ἢ κατὰ τοὺς Ὁ' ἀνατολὴν δικαίαν, ἀλλὰ σημαίνει φυτεῖαν ἢ φυτῶριον, γόνιμον γῆν (πρβλ. 17, 7 καὶ 31 4).

Θεός ὑμῶν, λέγει Κύριος Κύριος» (στχ. 23—31). Ἡ λαμπρὰ εἰκὼν, ἢ ἐν τοῖς τελευταίοις συνεξυφάνασα καὶ τὸ εἰκονιζόμενον δὲν ἐξαντλεῖ βεβαίως πάσας τὰς ὄψεις τοῦ εἰκονίζοντος, ἀλλὰ περιστρέφεται μάλιστα μὲν εἰς τὸ ἔργον τοῦ ποιμένου, εἰς τὴν καλὴν ἢ ἐναντίαν διεξαγωγὴν τοῦ ἀνατεθειμένου αὐτῷ ὑπουργήματος, ἔπειτα δὲ καὶ εἰς τὴν ποιότητα τοῦ ποιμνίου καὶ εἰς τὰ ἀνάλογα αὐτῶν ἀποτελέσματα. Λαμβανομένων ὑπ' ὄψιν τῶν μέσων καὶ ὀργάνων, ὧν ποιεῖται χρῆσιν ὁ ποιμὴν κατὰ τὴν ἐξάσκησιν τοῦ ἔργου αὐτοῦ (ράβδου ἢ καλαύρωπος, αὐλοῦ ἢ ἄλλου μουσικοῦ ὄργανου, καὶ αὐτῶν ἔτι τῶν κυνῶν, θὰ ἀνευρίσκοντο βεβαίως καὶ θὰ ἀναπαρίσταντο καὶ ἄλλαι ἀναλογίαι καὶ ὁμοιότητες μεταξὺ τοῦ εἰκονίζοντος καὶ τοῦ εἰκονιζομένου. Ἄλλ' ὁ προφήτης, συμφώνως πρὸς τὸ ἀπέδλεπεν, ἠρκέσθη εἰς μόνην τὴν ἐξ ἐκείνης τῆς ἀπόψεως σύγκρισιν καὶ παρὰστασιν τῶν πραγμάτων.

Ἐκ τῆς αὐτῆς μὲν ὄψεως, ὄχι ὅμως πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπὸν, πρὸς ὑποτύλωσιν τῆς αὐτῆς κατὰ πάντα ἐννοίας χρησιμοποιεῖται ἡ αὐτὴ εἰκὼν τῶν ποιμένων καὶ τῶν προβάτων ἐν ἑτέρᾳ συλλογῇ προφητειῶν, τῇ τοῦ Ζαχαρίου, ἐκ τῶν 12 ἐλασσόνων λεγομένων προφητῶν, ἀκμάσαντος μετὰ τὴν Βαβυλωνίον αἰχμαλωσίαν ἐπὶ τοῦ γνωστοῦ Δαρείου τοῦ Υσιάσπου, τοῦ πρὸ Εὐρέξου βασιλέως τῶν Περσῶν καὶ ἀρξαμένου τῶν κατὰ τῆς Ἑλλάδος ἐπιχειρήσεων καὶ ἐχθροπραξιῶν. Ἡ παρὰ τῷ Ζαχαρίᾳ εἰκὼν (κεφ. 11), ὑπολειπομένη τῆς τοῦ Ἰεζεκιήλ κατὰ τὴν ἐκτασιν καὶ τὴν ποικιλίαν καὶ τὴν ἐνάργειαν, ἐξαίρει καὶ τὰ τρωτὰ τῶν προβάτων, τὸ δυσπειθές καὶ δυσοικονόμητον μέγαλον μέρος τῶν ποιμαινομένων, τὰ ἀπογοπεύοντα καὶ τοὺς ἀρίστους ποιμένας καὶ ἐξαντλοῦντα μὲν οὕτως εἰπεῖν τὴν μακροθυμίαν καὶ αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ, ἐπισπώμενα δὲ καὶ τὴν δικαίαν αὐτοῦ ὀργὴν ἐπὶ τῶν ἐνόχων καὶ ἐγκατάλειψιν αὐτῶν ἕως τὴν διάκρισιν τῶν ἐξωθεν ἢ ἐσωθεν ἐνεδρευσόντων καὶ ἐπιβουλεύόντων πρὸς διαρπαγὴν καὶ κατάδρωσιν (στχ. 6—9). Πλὴν

καὶ ἐνταῦθα τὰ ὑγιαίνοντα στοιχεῖα ἀξιοῦνται πάσης φειδοῦς καὶ περιθάλψεως, καὶ ὅπως ὁ ποιμὴν ὁ καλὸς ὁ ταύτης ἐπιμελούμενος εἶναι ἀξίος τῆς ἀνωθεν ἡμοιότητος αὐτοῦ, ἔστω καὶ ἐὰν παραγνωρίζηται ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων (στχ. 10—14), οὕτω καὶ ὁ ποιμὴν ὁ κακός, ὁ ἀμελῶν τοῦ ἰδίου ἔργου εἶναι ἀξίος τῆς ἀνωθεν ἐκδικήσεως, καὶ ἐὰν ἔτι ἐνεργῆ ὡς ὄργανον τῆς θείας ὀργῆς καὶ τιμωρίας κατὰ τῶν καταφρονούντων τῆς μακροθυμίας αὐτοῦ καὶ ἀδιορθώτως ἐχόντων. Καὶ ὑπ' ἐκεῖνον μὲν ἂν μὴ ἀμέσως νοῦται, προσημαινεται ὅμως καὶ προεξικονίζεται ὁ ποιμὴν ὁ μέγας τῆς Καινῆς Διαθήκης. (13, 7 πρὸς καὶ 9, 9: Ψαλμ. 2, 8—9), ὁ ἀντὶ 30 ἀργυρίων ἐκτιμηθεὶς (Mat. 26, 15—16, 27, 3—10), ὑπὸ δὲ τοῦτον ὑπεμφαίνονται πάντες οἱ τὴν ἀρχὴν καὶ ἐξωσίαν ραστώνην ἢ ἀρπαγῶν καὶ καρπείαν ἠγούμενοι καὶ μόνονδρνητικὰ ὄργανα τῆς θείας δίκης ἀναδεικνύμενοι. «Καὶ εἶπε Κύριος πρὸς με· ἔτι λάβε σεαυτῷ σκεύη ποιμενικὰ ποιμένος ἀπείρου (=ἀφρονος, ἀσεβοῦς)· διότι ἰδοὺ ἐγὼ ἐξεγείρω ποιμένα ἐπὶ τὴν γῆν, (ὅς) τὸ ἐκλιμπάνον οὐ μὴ ἐπισκέψηται καὶ τὸ ἐσκορπισμένον οὐ μὴ ζητήσῃ, καὶ τὸ συντετριμμένον οὐ μὴ ἰάσεται, καὶ τὸ δλόκληρον οὐ μὴ κατευθύνῃ, καὶ τὰ κρέα τῶν ἐκλεκτῶν καταφάγεται καὶ τοὺς ἀστραγάλους αὐτῶν ἐκστρέψει. Ὡς οἱ ποιμαίνοντες τὰ μάτια, καταλελοιπότες τὰ πρόβατα! Μάχαιρα ἐπὶ τοὺς βραχίονας αὐτοῦ καὶ ἐπὶ τὸν ὀφθαλμὸν αὐτοῦ τὸν δεξιόν· ὁ βραχίων αὐτοῦ ξηραινόμενος ξηρανθήσεται καὶ ὁ ὀφθαλμὸς αὐτοῦ ὁ δεξιὸς ἐκτυφλούμενος ἐκτυφλωθήσεται» (στχ. 15—17—πρὸς καὶ στχ. 5 καὶ 10, 3).

Παρὰ τὰς εὐρύτερας καὶ πολυχρωμοτέρας ταύτας εἰκόνας ὑπάρχουσι μὲν ἐν τῇ Π. Διαθήκῃ καὶ ἄλλαι τινὲς σύντομοι ἐξεικονίσεις, πλὴν καὶ δι' αὐτῶν διήκει μία καὶ ἡ αὐτὴ ἰδέα, ἡ θεοκρατικὴ ἐκδοχὴ τῆς σχέσεως τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν ἑαυτοῦ λαόν, ἐκεῖνου μὲν ὡς κυρίου ἅμα καὶ ποιμένου τοῦ Ἰσραήλ, τοῦτου δὲ ὡς τινος ποιμνίου καὶ κτήματος αὐ-

τοῦ (Ψαλ. 76, 20, 78, 52, 79, 1. 94, 7. 99, 3), διατελοῦντος ὑπὸ τὴν ἰδιαιτέραν πρόνοιαν καὶ προστασίαν καὶ περίθαλψιν ἐκείνου, καὶ ἐὰν ἔτι τὴν πρόνοιαν καὶ περίθαλψιν αὐτοῦ ἐξασκῆ πολλάκις ἐμμέσως, καὶ οὐ μόνον δι' οὐ ἐπιγγεῖλατο Μεσσίου, ἀλλὰ καὶ δι' ἄλλων ὡς τινων ποιμένων, τῶν ἐκάστοτε προϊσταμένων καὶ ἀρχόντων τοῦ Ἰσραὴλ, ἔστω καὶ μὴ ἀναδεικνυομένων πάντοτε καὶ πάντων πιστῶν, καὶ τούτου ἕνεκα ἐπισπωμένων τὴν δικαίαν αὐτοῦ ὀργὴν, μὴ ἀπαλλασσομένων ταύτης μηδ' αὐτῶν τῶν πειραινόμενων. Δι' ὁλίγων, ἀλλὰ γραφικώτατα παρίστησιν ὁ Ἡσαίας τὴν ἀμεσον τοῦ Θεοῦ ἐνέργειαν ὑπὲρ τοῦ ἰδίου λαοῦ· «Κύριος μετὰ ἰσχύος ἔρχεται . . . ὡς ποιμὴν ποιμαίνει τὸ ποίμνιον αὐτοῦ, καὶ τῷ βραχίονι αὐτοῦ συνάξει ἄρνας, καὶ ἐν γαστρὶ ἐχούσας παρακαλέσει» (40, 11 πρὸς. καὶ Μιχ. 7, 14), ὁ δὲ Ψαλμῶδης ἐν ἰδίῳ ὀνόματι ἢ καὶ τῷ τοῦ ἰδίου λαοῦ εὐγνωμόνως ἕδει οἶας ἀπολαύει προνοίας καὶ ἐπιμελείας παρὰ τοῦ Θεοῦ αὐτοῦ ποιμένος (Ψαλ. 22, 1—2).

Κύριος ποιμαίνει με, καὶ οὐδὲν με ἰσπερήσει·
εἰς τόπον γλόβης, ἐκεῖ με κατεσκύνωσεν,
ἐπὶ ὕδατος ἀναπαύσεως ἐξέθρεψέ με.

Ἡ αὐτὴ εἰκονικὴ χρῆσις τῶν ἐν λόγῳ ὀνομάτων πρὸς παράστασιν τῆς αὐτῆς θεοκρατικῆς σχέσεως τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν ἑαυτοῦ λαὸν ἀπαντᾷ καὶ ἐν τῇ Καινῇ Διαθήκῃ. Πλὴν ὑπάρχουσι καὶ διαφοραὶ κατὰ τὴν διαφορὰν τὴν ὑπάρχουσαν μεταξὺ τῆς Καινῆς καὶ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, ταύτης μὲν ὡς ἀτελεστέρας καὶ μερικωτέρας, ἐκείνης δὲ ὡς τελείας καὶ πλήρους ἀποκαλύψεως τῆς θείας χάριτος καὶ ἀληθείας

1. Ἡ χρῆσις τοῦ μέλλοντος χρόνου δὲν σημαίνει τὸ προσδοκώμενον ἐν τῷ μέλλοντι, ἀλλὰ κατὰ τὴν χρῆσιν τοῦ ἀντιστοίχου ἱεραϊκοῦ χρόνου σημαίνει ἐνταῦθα τὸ συνήθως γινόμενον. Ὅπως καὶ οἱ ἐπόμενοι ὀνόματα, κατὰ τὴν καὶ παρ' ἑλλοι χρῆσιν τοῦ χρόνου τούτου ἐπὶ τῶν γνωμικῶν.

(Ἔβρ. 8, 6. 12, 2). Ὅπως ὁ παλαιὸς Ἰσραὴλ, οὕτω καὶ ὁ νέος Ἰσραὴλ, ἢ ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ ἰδρυθεῖσα καὶ τὸ πλήρωμα τῶν ἑκασταχοῦ εἰς αὐτὸν πιστευόντων περιλαμβίνουσα Ἐκκλησία εἶναι Ἐκκλησία τοῦ Θεοῦ ὡς ἴδια κτῆσις καὶ ἴδιος λαὸς περιούσιος τοῦ Θεοῦ (1 Κορ. 15, 9. Γαλ. 1, 13, 1 Θεσ. 2, 14. 2 Θεσ. 1, 4. 1 Τιμ. 3, 14. 1 Περ. 2, 9—10). Πλὴν ἡ σχέσηις αὕτη δὲν εἶναι σχέσηις δεσπότου πρὸς δούλους, ἀλλὰ σχέσηις πατρὸς πρὸς τέκνα, καὶ τοῦτο ὄχι κατὰ φύσιν, ἀλλὰ ἕνεκα τῆς ἀπ' ἀρχῆς δημιουργίας, ἀλλὰ κατὰ ἀγάπην καὶ χάριν καθ' υἰόθεσίαν ἐν Χριστῷ καὶ ἐν τῷ Πνεύματι αὐτοῦ τῷ Ἁγίῳ (Ἐφ. 1, 4. Ρωμ. 8, 14—16. 28. Γαλ. 4, 5—6. 2 Τιμ. 1, 7. Ἰωάν. 1, 12). Ὁμοίως δὲ ἡ Ἐκκλησία τοῦ Θεοῦ εἶναι καὶ Ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ κατὰ τὸν αὐτὸν λόγον τῆς κτήσεως, ὡς ἴδια αὐτοῦ κτῆσις καὶ οὐσία, ὡς περιποιησαμένη καὶ ἐξαγοράσαντος αὐτὸν διὰ τοῦ ἰδίου αἵματος. (Πρ. 20, 27. Ματ. 16, 15. Ρωμ. 16, 16. Τίτ. 2, 14). Πλὴν ἡ σχέσηις αὐτοῦ πρὸς τοὺς πιστοὺς δὲν εἶναι ὡς ἡ τοῦ πατρὸς πρὸς τὰ τέκνα, ἀλλ' ὡς ἡ τοῦ ἀδελφοῦ κατὰ φύσιν πρὸς τοὺς κατὰ χάριν ἀδελφοὺς (Ρωμ. 8, 28 Ἔβρ. 2, 11 κ. ἐξ.), ὡς κληρονόμου τοῦ Θεοῦ πρὸς τοὺς συγκαληρονόμους αὐτοῦ, ἢ διὰ τὸν αὐτὸν πρὸς τοὺς δι' αὐτοῦ καὶ ἐν τῇ κοινωνίᾳ μετ' αὐτοῦ γενομένους κληρονόμους τοῦ Θεοῦ (Ρωμ. 8, 15—17. Γαλ. 3, 29. 4, 7, Ἔβρ. 1, 2). Ἀλλὰ καὶ κατ' ἄλλην ἐγνοίαν ἡ Ἐκκλησία εἶναι τοῦ Χριστοῦ, ὡς σῶμα αὐτοῦ καὶ ἔχουσα αὐτὸν ὡς κεφαλήν ὡς τε ὁλότως καὶ καθ' ἕκαστον μέλος (Ρωμ. 12, 4—5. 1 Κορ. 12, 12—27. Ἐφ. 1, 23. 4, 12. 15—16. 5, 5. 23. Κολ. 1, 18* 2, 19). Ἔνεκα τῆς τοιαύτης αὐτοῦ πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν σχέσεως μόνον ὁ Χριστὸς ὀνομάζεται ἐν τῇ Κ. Διαθήκῃ ποιμὴν αὐτῆς ὡς πρῶτος καὶ κατ' ἐξοχὴν ποιμὴν αὐτῆς, ὡς ἀρχιποιμὴν τῆς ποιμνῆς αὐτοῦ (1 Περ. 5, 4) καὶ ὡς ὁ μέγας τῶν προβάτων ποιμὴν (Ἔβρ. 13, 20) λόγῳ τε διου-

κήσεως και κυβερνήσεως και λόγω κυριότητος, όχι ότι πληλοτριώθη αὐτῆς ὁ πατήρ, ἀλλὰ διότι πάντα τὰ τοῦ πατρὸς εἶναι και τοῦ Θεοῦ, και πᾶσαν τὴν ἐξουσίαν δοῦς ὁ πατήρ τῷ υἱῷ ἐν οὐρανῷ και ἐπὶ γῆς, ἐν αὐτῷ και δι' αὐτοῦ ἀσκει και τὴν ἰδίαν ἑαυτοῦ κυριότητα και ἐξουσίαν (Ματ. 11, 27. 28, 18. Ἰωάν. 3, 35. 5, 21 κ. ἔξ. 13, 3. 16, 15. 17, 2. 10. Ἐφ. 1, 22—23).

Οὕτω δὲ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου, ὁ Μεσσίας ἢ Χριστός, ὁ ἐκπαλαι και πολλαχῶς προεπιγγεγλυμένος ὡς ἀληθινὸς και γνήσιος ποιμὴν τοῦ νέου Ἰσραήλ, ὁ μετέχων, τῆς κυριότητος και ἐξουσίας ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ κοινοῦ ποιμνίου, ἐπὶ τῆς ἑαυτοῦ τε και τοῦ πατρὸς αὐτοῦ Ἐκκλησίας, και τὴν προσοῦσαν ἑαυτῷ κυριότητα ταύτην και ἐξουσίαν ἐπ' αὐτῶν ἀσκῶν ἐπὶ τε τῷ ἰδίῳ ὀνόματι και ἐπὶ τῷ τοῦ πατρὸς, ὡς τις ἀντιπρόσωπος αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ ἀποσταλεῖς καὶ ἐλθὼν εἰς τὸν κόσμον ἐν τῷ πληρώματι τοῦ χρόνου, ἵνα ζητήσῃ και σώσῃ τὸ ἀπολωλὸς πρόβατον (Ματ. 18, 10—14. Λουκ. 15, 4—7. 19, 10), αὐτὸς εἶναι και τὸ ζῶν ἰδεώδες τοῦ ποιμένου, ὁ ποιμὴν ὁ καλὸς ὁ τιθεὶς τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ὑπὲρ τῶν ἰδίων προβάτων, ὁ ποιμὴν ὁ γινώσκων μὲν τὰ ἴδια πρόβατα και γινωσκόμενος ὑπ' αὐτῶν ὁμοίως, καθ' ὃν τρόπον και αὐτὸς γινώσκει τὸν πατέρα και γινώσκειται ὑπ' αὐτοῦ, χρησιμεύων δ' ἅμα και ὡς ἡ μόνη θύρα, ὡς ἡ μόνη πρόσδοδος και προσαγωγή εἰς τὴν βασιλικὴν πνευματικὴν νομὴν και τὴν γνῶσιν πνευματικὴν τροφὴν, τὴν ἀναγκαίουσαν πρὸς τὴν ἀφθιτον ζωὴν, μακαριότητα και σωτηρίαν, ὁ ποιμὴν ὁ εἰς τὸ ἥδη συνηγμένον ποίμνιον μέλλων νὰ συναγάγῃ και συμπεριλάβῃ και τὰ ἔτι ἐκτὸς αὐτῆς ὑπάρχοντα πρόβατα, ἵνα γέννηται μία ποίμνη, εἰς ποιμὴν, καθὰ διεζωγράφησε ταῦτα πολυμελῶς αὐτὸς ὁ Κύριος ἐν τῇ λαμπρῇ εἰκόνι και παραβολῇ περὶ ἑαυτοῦ ὡς τοῦ ἀληθινοῦ ποιμένου (Ἰωάν. 10, 1—18, πρὸβλ. 1 Πέτ. 2, 25. Ἀποκ. 7, 17).

Ἄλλ' ὁ Χριστὸς δὲν εἶναι μόνον ποιμὴν, ἀλλ' ὁ αὐτὸς εἶναι και πρόβατον και ἀμνὸς ἢ ἀρνίον, καθ' ὁμοίαν προεξεικόνισιν και πρόρρησιν χαρακτηριζόμενος οὕτως, ὡς τις πασχάλιος ἀμνὸς και θυσία ἐξιλαστήριος ἀναλαβὼν ἐφ' ἑαυτὸν τὰ ἀμαρτήματα τῶν πλανηθέντων προβάτων και ἐν πάσῃ προάγει παραδοθεὶς εἰς τὸν θάνατον ὑπὲρ τῆς ἀφέσεως τῶν ἀμαρτιῶν τοῦ κόσμου, αὐτὸς ἀναμάρτητος ὑπάρχων. Καὶ εἶνε μὲν ἡ ἐκ τῆς ὄψεως ταύτης παράστασις τοῦ προσώπου και ἔργου αὐτοῦ συνηθεστάτη ἐν τῇ Καινῇ Διαθήκῃ, ἐν δὲ τῇ Ἀποκαλύψει μετὰ ἡ ἀνευ προσδιορισμοῦ τινος τὸ ὄνομα ἀρνίον χρησιμεύει ὡς ἰσχυρὸς χαρακτηρισμὸς αὐτοῦ², πλὴν δὲν ἠξιώθη ἡ ὄψις αὐτῆ τῆς εἰκόνας οὔτε ἐν τῇ Παλαιῇ οὔτε ἐν τῇ Καινῇ Διαθήκῃ ὁμοίως ἀναπτύξεως, οἷας ἡ τοῦ ποιμένου και τῆς ποιμνῆς, ἐξαιρέσει τῆς παρὰ τῷ Ἰσαΐα (52, 13—53, 12, τῆς προεξαγγελούσης και προαναγραφούσης τὴν παραμόρφωσιν τοῦ εἶδους και κάλλους τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου, τὴν προελθοῦσαν ἐξ ὧν ὑπέμεινε κακώσεων και παθῶν, και προκηθεῖσαν τῆς ἐπὶ τὴν ἀρχαίαν δόξαν ἀποκαταστάσεως και ἀνυψώσεως αὐτοῦ· «Ἴδοὺ συνήσει (=εὐδοκιμήσει) ὁ παῖς μου, και ὑψωθήσεται και δοξασθήσεται σφόδρα. Ὅν τρόπον ἐκοιμήσονται ἐπὶ σὲ πολλοί—οὕτως (=τόσον) ἀδοξήσει ἀπὸ τῶν ἀνθρώπων τὸ εἶδος σου και ἡ δόξα σου ἀπὸ υἱῶν ἀνθρώπων—οὕτω θαυμάσονται ἔθνη πολλὰ ἐπ' αὐτῷ και συνέξουσι βασιλεῖς τὸ στόμα αὐτῶν . . . . Οὐκ ἔστιν εἶδος αὐτῷ οὐδὲ δόξα. Καὶ εἶδομεν αὐτὸν και οὐκ εἶχε κάλλος οὐδὲ δόξαν, ἀλλὰ τὸ εἶδος αὐτοῦ ὄμιμον και ἐκλεῖπον παρὰ τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων. Ἄνθρω-

1. Δευτ. 14, 12. Ἀριθ. 3, 12. Ἰωάν. 1, 29, 36. 19, 30, 1 Κορινθ. 5, 2. 1 Πέτ. 1, 9, 2, 24—25. 1 Ἰωάν. 1, 7, 2, 2, 3, 5, 4, 10. Ρωμ. 3, 25, 5, 18. 19. 2 Κορ. 5, 18—21. Ἐβρ. 2, 17, 9, 14, 4, 26, 10, 12—19.
2. Ἀποκ. 5, 6, 8, 12—13, 6, 1, 7, 14, 17, 23, 8, 14, 1, 19, 7, 9, 21, 9, 14, 23, 27, 22, 1.

πος ἐν πληγῇ ὧν καὶ εἰδὼς φέρειν μαλακίαν, ὅτι ἀπέστρα-
πται (=ἀποστροφῆς ἀξίον ἐγένετο) τὸ πρόσωπον αὐτοῦ, ἡτι-
μάσθη καὶ οὐκ ἐλογίσθη (=ἐξουθενώθη). Οὗτος τὰς ἀμαρ-
τίας ἡμῶν φέρει καὶ περὶ ἡμῶν ὀδυνᾶται, καὶ ἡμεῖς ἐλογι-
σάμεθα αὐτὸν εἶναι ἐν πόνῳ καὶ ἐν πληγῇ καὶ ἐν κακώ-
σει. Αὐτὸς δὲ ἐτραυματίσθη διὰ τὰς ἀμαρτίας ἡμῶν καὶ μεγα-
λάκιςται διὰ τὰς ἀνομίας ἡμῶν. Παιδεία εἰσιόντης ἡμῶν
ἐπ' αὐτόν¹. τῷ μῶλωπι αὐτοῦ ἡμεῖς ἰάθημεν. Πάντες ὡς
πρόβατα ἐπλανήθημεν. Ἄνθρωπος τῇ ὁδῷ αὐτοῦ ἐπλανήθη,
καὶ Κύριος παρέδωκεν αὐτὸν ταῖς ἀμαρτίαις ἡμῶν. Καὶ αὐ-
τὸς διὰ τὸ κεκακῶσθαι οὐκ ἀνοίγει τὸ στόμα αὐτοῦ. Ὡς
πρόβατον ἐπὶ σφαγῆν ἤχθη, καὶ ὡς ἀμνὸς ἐναντίον τοῦ κεί-
ροντος ἄφρονος, οὕτως οὐκ ἀνοίγει τὸ στόμα αὐτοῦ. Ἐν τῇ
ταπεινώσει ἡ κρίσις αὐτοῦ ἦρθη². Τὴν δὲ γενεὰν αὐτοῦ τίς
διηγῆσεται, ὅτι αἴρεται ἀπὸ τῆς γῆς ἡ ζωὴ αὐτοῦ³. ... Διὰ
τοῦτο αὐτὸς κληρονομήσει πολλοὺς καὶ τῶν ἰσχυρῶν μεριεῖ
σκύλα, ἀνθ' ὧν παρεδόθη εἰς θάνατον ἡ ψυχὴ αὐτοῦ καὶ ἐν
τοῖς ἀνόμοις ἐλογίσθη, καὶ αὐτὸς ἀμαρτίας πολλῶν ἀνένεγκε
καὶ διὰ τὰς ἀνομίας αὐτῶν παρεδόθη⁴. (Ἔπεται συνέχεια).

1. Τὴν ἐπὶ αὐπραγίᾳ καὶ σωτηρίᾳ ἡμῶν ὀφειλομένην παιδείαν καὶ τιμω-
ρίαν φέρει αὐτός.

2. Τὸ εὐτελές καὶ ἄσημον τῆς ἐξωτερικῆς αὐτοῦ ἐμφανίσεως
ἔσχεν ὡς ἀποτέλεσμα τὴν καταδίκην αὐτοῦ. ἢ ὅπερ πιθανώτερον, ἐν
μέσῳ ὧν διέμεινε πᾶσι τοῖς ταπεινώσει, ἐξουτελισμῶν, ὑβριῶν καὶ κακώσεων
ἐξηνήχθη ἡ καταδίκη αὐτοῦ εἰς θάνατον καὶ ἐτετέλεσθη (πρβλ. Ματ. 20, 10.
Λουκ. 9, 22, 44. 18, 31. Μαρ. 14, 63—64. 15, 16—32).

3. Τίς δὲ δύναται νὰ ἐκδιηγῆται τὴν κατὰπτωδὴν τῶν δυσχερό-
νων οὐτοῦ, τῶν ὑπουργῶν τῆς καταδίκης αὐτοῦ καὶ θανατώσεως;
ἀλλ' ἀντιπροκίπτει διαφόρην νόημα, ἐὰν τὸ ὅτι (αἴρεται) ἐξηγηθῇ ὡς ὅτι ἢ ὅταν,
καθ' ἣν ἔχει πολλὰς σημασίας τὸ ἀντίστοιχον μόριον (κα), ὡς εἶναι καὶ τὸ
τοῦ Θεοῦ Πνεύματος στχ. 4· ὅτι ὄψομαι τοὺς οὐρανοὺς, = ὅταν ἀπιδῶ εἰς τοὺς
οὐρανοὺς.

4. Πρβλ. Πρβλ. 8, 30—35, Ἐβρ. 12, 2—3, Ἐφ. 1, 21—22, Φιλ.
2, 8—11.

ΜΩΑΜΕΘ Ο ΠΟΡΘΗΤΗΣ
ΩΡΑΙΑΙ ΤΕΧΝΑΙ
ΕΠΙΣΚΕΨΙΣ ΠΟΡΘΗΤΟΥ
ΕΙΣ ΤΑ ΠΑΤΡΙΑΡΧΕΙΑ
ΓΕΝΝΑΔΙΟΣ Ο ΣΧΟΛΑΡΙΟΣ

Α΄.

1,60 × 0,90 ὑψ.

§ 4. Ἐν τῷ τελευταίῳ φύλλῳ τῆς Ἐκκλησιαστικῆς
Ἀληθείας τοῦ ἔτους 1915 καὶ τῷ πρώτῳ τοῦ ἐπιόντος
1916 ὑπὸ τὸν ψιλὸν τίτλον «Μωάμεθ ὁ Πορθητής καὶ
οἱ καθ' ἡμᾶς ψάλλται» κατεχωρίσαμεν μικρὰν εὐσύνοπτον
μελέτην περὶ τινῶν χαρισμάτων, ἅτινα ἐκόσμου τὸν Κατα-
κτητὴν «Φατῆ» Μωάμεθ τὸν Β' († 3 Μαΐου 1481=889 Ἐ.)

και εξήρομεν τὴν ἰδιάζουσαν αὐτοῦ κλίσιν καὶ ἀγάπην πρὸς τὴν Μουσικὴν, ὀργανικὴν τε καὶ φωνητικὴν, ἣν ἀνεξωογόνησεν ἐπὶ τῆς βασιλείας αὐτοῦ, ἅμα καὶ ἐπεισὸδιά τινα νόστιμα καὶ ἐπαγωγὰ ἐπὶ τούτῳ ἐκ διαφορῶν πηγῶν καταλέξαντες. Ἡ μελέτη ἐκείνη ἴσως παρῆλθεν ἀπαρατήρητος, καίτοι περιεῖχε μικρὰ νέα καὶ περὶ μελωδιῶν τουρκικῶν καὶ περὶ μεταγραφῆς αὐτῶν δι' εὐρωπαϊκῶν μουσικῶν σημείων, ὅπερ δεικνύετο μάλιστα ἐκτὸς ἄλλων καὶ βιβλίον σπανιώτατον, οὐπερ ἢ ἐπιγραφὴ μὴ γυίει τὸ πλούσιον καὶ θαυμάσιον περιεχόμενον αὐτοῦ. Ἡ Συλλογὴ ἑκατὸν εἰκονογραφιῶν (*Recueil de cent Estampes* (1) διαφορῶν προσώπων τῆς καθ' ἡμᾶς Ἀνατολῆς, ἐν οἷς καὶ Ἕλληνας Πατριάρχου ΚΠ ἀπεκρίσθη ἐκ τοῦ φυσικοῦ τῆ διαταγῆ τοῦ πρεσβευτοῦ τῆς Γαλλίας *de Ferriol* κατὰ τὸ 1707 καὶ 1708, ἐχαλκογραφήθη μόλις κατὰ τὸ 1712 καὶ 1713 ὑπὸ τοῦ *de Le Hay*, ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ ὁποῦ καὶ γινώσκειται ἐν τῇ βιβλιογραφικῇ κινήσει καὶ ἐτυπώθη εἰς μέγα σχῆμα τὸ ἐπιὸν ἔτος ἐν Παρισίοις. Ἡ πληρεστάτη τοῦ βιβλίου ἔκδοσις περιέχει ἐκτὸς τῆς προσωπογραφίας ὀρθίου οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου τῶν ἔτων τούτων καὶ τὴν μελωδίαν ἐκείνην, συμφῶνως τῇ ὁποῖα καὶ οἱ Δερβίσοι τοῦ (*Derviches tourneurs*) ἐν Πέραν γνωστοτάτου Τεκῆ χορεύουσι χορόν, ὃν καὶ μέχρι τῆς σήμερον κατὰ παράδοσιν περὶ τὴν ὁσφὺν ταῖς χερσὶ

(1) Πλήρης ὁ τίτλος τοῦ πολυτίμου τούτου εἰδίου ἔχει ὅτι :
LE HAY, recueil de cent estampes representant differentes nations du Levant tirées sur les tableaux peints d'après nature en 1707 et 1708 par les ordres de M. de Ferriol, ambassadeur du roi à la Porte et gravées en 1712 et 1713 par les soins de M. le Hay. Avec explication avec de nouvelles estampes de ceremonies turques, qui ont aussi leurs explications. Imp. Folio. Paris, 1714.

περισφίγγοντες ἑαυτοὺς ἐν ἐκστάσει καὶ οὐ στρέφοντες μετ' εὐρυθμίας καὶ ἐν θουσιασμοῦ ἐν τροβίλῳ. Ἡ μελωδία ἐν εὐρωπαϊκοῖς μουσικοῖς σημείοις πληροὶ ὀλόκληρον μεγάλην σελίδα τοῦ περισπουδάστου βιβλίου, ὃ δὲ χορὸς τῶν ἐν χορῷ στρεφόμενων δερβισῶν κατέχει ὁμοίαν τοιαύτην ἀνεπτυσσόμενην εἰς διπλοῦν, μετ' ἰδίων ἐν ἄλλῃ σελίδι ἐξηγήσεων (2).

§ 2

Σήμερον οὐδεὶς ἀμφισβητεῖ ὅτι ὁ Πορθητῆς συνήπτε πρὸς τῆ στρατιωτικῇ ἐμπειρίᾳ καὶ γλωσσομάθειαν καὶ γινώσιν πολλῶν πραγμάτων τε καὶ θεωριῶν. Ὅλοι οἱ ἱστορικοὶ οἱ βυζαντινοί, καὶ αὐτὸς ὁ Γεώργιος Φραν. δξῆς ὃ ἐν τῇ Ἀλώσει παρῶν καὶ πολλὰ αὐτὸς τε καὶ ἡ οἰκογένεια αὐτοῦ δυστυχήματα αἰχμαλωσίας, περὶ ὧν ὁ ἴδιος ἐν τῇ ἱστορίᾳ αὐτοῦ ὀμιλεῖ, παθὼν, ὀμολογοῦσι τὰ χαρίσματα, ὑφ' ὧν ἦτο περροικισμένος ὁ ἀμυρᾶς πρὸς ταῖς κακίας, ὧν ἐπίσης δὲν ἐστερεῖτο. Ὁ Φραντζῆς καὶ εἰς τοῦτον περιοριζόμεθα, λέγει(3). «Ὁ Μ. ἦν νέος

2. Τῷ φιλομούσῳ καὶ σεβαστῷ φίλῳ ἱστοριοδίτῳ Ἀχμέτ Μουχτάρ πασᾶ, γενικῷ διευθυντῇ τοῦ Στρατιωτικοῦ Μουσείου ὁπεδείκμεν τούτο, ὡς καὶ τινα ἄλλα ἐκ τῆς Συλλογῆς τῆς εἰς Αἴγυπτον ἐστρατείας τοῦ Μ. Ναπολέοντος. Ταῦτα πάντα ἐξεγράφησαν διὰ τῶν ὑπὸ τὰς διαταγὰς αὐτοῦ ἀρμεδιῶν μουσικῶν (μυχτάρ) καὶ ἐμελετήθησαν καὶ ἤρξαντο ἵνα ἐκτελῶνται ἐν ἱστορικῆς συνιδρίας ἢ συναυλίαις τοῦ ὑπὸ τὴν Α. Ε. Μουσείου, τοῦ ἐν τῇ ἀγίᾳ Εἰρήνῃ εὐπρεπῶς διατηρουμένου.

Ἐπιτραπήσεσσι ἡμῶν ἵνα προσθέσωμεν ὅτι, τῇ ἡμετέρᾳ ἐπιμόρφ. συστάσει, τοῦ θαυμάσιου τούτου συγγράμματος ἀντίτυπον ἀπέκτησεν ἀντὶ εὐτελεῶς τιμῆματος ἡ Βιβλιοθήκη τῆς ἱερ. Θεολογ. Σχολῆς, τῇ μερῆνῃ τοῦ τότε ἐφοροταμίου αὐτῆς μακαρίτου Θεσσαλονίκης Ἰωακείμ.

3. Ἐκδ. Βόννης, 98.

δραστικός και δεινός κατὰ πάντα, τοὺς ἐναρέτους και σοφοὺς ἀγαπῶν· και αὐτὸς οὐκ ἀμέθεκτος ἦν σοφίας και τὴν τέχνην τῆς ἀστρολογίας οὐκ ὀλίγον γευσάμενος ἀναγινώσκειν ἀεὶ ἠγάπα». Ἠγάπα και ἠρεῦνα τὴν Ἱστορίαν και τὴν Φιλοσοφίαν διέταξε δέ, ὡς ἄλλοτε ἐδιδάξαμεν, ἵνα και πολλὰ μαθηματικά και νομικά και γεωγραφικά συγγράμματα μελετηθῶσι και ἐν μεταφράσει κοινὰ τοῖς πολλοῖς καταστῶσιν, ὡς βεβαιοῖ πρὸς ἄλλοις και Κριτόβουλος ὁ Ἰμβριος, ὁ νισανδζῆς, ὁ γραμματεὺς δηλονοῦν αὐτοῦ, ὁ τὴν Ἱστορίαν τοῦ αὐθέντου αὐτοῦ συγγράψας και αὐτῷ ταύτην ἀφιερῶσας⁽⁴⁾· διότι ὁ Πορθητῆς ἐνόει και τὴν Ἑλληνικὴν και ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ αὐτοῦ, τῇ ἐπισήμῳ, και ταύτην μετεχειρίζετο.

Ἐντεῦθεν ἐξηγεῖται ἡ παρὰ πάσαις ταῖς γνωσταῖς πηγαῖς μνημονευομένη τοῦ Πορθητοῦ συγκατάβασις πρὸς τοὺς πεπαιδευμένους και συνετοὺς ἄνδρας και ἡ μετ' αὐτῶν πρόθυμος συνομιλία και συζήτησις και κατ' ἀκολουθίαν πρὸς αὐτοὺς εὐμένεια, συγχώρησις και γενναιοδωρία. Ἐκ τῆς πρὸς τοὺς σοφοὺς γενναιοφροσύνης αὐτοῦ ἐξηγεῖται διατὶ ἐτέρπετο μετὰ τοῦ πατριάρχου Γεννοδίου τοῦ Σχολαρίου ἀναστρεφόμενος, διατὶ συνεχῶς αὐτῷ συνωμίλει και ἐδέχετο ἔτι ἢ ἀκούσῃ παρ' αὐτοῦ « λόγον περὶ τῆς μόνης ὁδοῦ πρὸς σωτηρίαν τῶν ἀνθρώπων»⁽⁵⁾ διατὶ και ἐπεσκέπτετο αὐτὸν ἐν τῷ Πατριαρχείῳ,

4 Ἡ Ἱστορία τοῦ Κριτοβούλου μετεφράσθη ὑπὸ τοῦ τῆς ἐν τῷ Ἰνστιτούτῳ τῆς Ὀδοῦ. Ἱστορίας συναδέλφου Καρολίδου ἐγένθη κατ' ἐπιτολήν και ἐδημοσιεύθη ἐν Παραρτήματι τῆς Revue Historique πρὸ ἐξαιτίας μετὰ διαπαρηκτῶν σημειώσεων.

5. Πλήρες τὸ κείμενον τοῦ Λόγου τούτου ἐδημοσιεύθη ἐν τῇ Ἀκκλησίᾳ.

ὡς κατωτέρω λέγεται, διατὶ μετὰ τοῦ πατριάρχου Μαξίμου τοῦ Λογίου και μετ' ἄλλων προώπων, και μετὰ ψαλτῶν, περὶ ὧν οὐ τοῦ παρόντος. Καίτοι δὲ συστέλλομεν τὰ ἰστία τοῦ λόγου οὐχ ἦττον δὲν πρέπει ἢ ἀπαισιωπήσωμεν και τοῦτο ὅτι ἠγάπα μὲν τοὺς σοφοὺς τοὺς ὁμογενεῖς αὐτῷ ἀλλ' οὐχ ἦττον και τοὺς ἄλλογενεῖς, «μᾶλλον δὲ τοὺς ἡμετέρους ἐκ τῶν Χριστιανῶν» . . . . τὸ δὲ και πλέον και πρὸς τοὺς ὑποστηρίζοντας τοὺς λόγιους φιλοφρόνως ἐφέρετο, ὡς δεῖξομεν ἄλλαχού.

Λοιπὸν ὁ Σουλτάνος Μωάμεθ ὁ Β' οὐ μόνον σπουδαῖος ἀλλὰ και παρατηρητικὸς ἦτο, οὐδὲν δ' ἀφηγεν ἀνεξέλεγκτον, ὡς λέγουσιν αἱ πηγαί, ἢ ἀνεξέταστον, ὡς λέγουσιν ἄλλαι ἢ ἀπερισκεπτόν, ὡς μνημονεύουσιν ἄλλαι.

B'.

§ 3. Ἀνωτέρω ὑπεδείξαμεν τὴν τοῦ Πορθητοῦ ἰδιάζουσαν πρὸς τὴν Μουσικὴν κλίσιν. Ἀναβάλλοντες τὸν περὶ Ἀρχιτεκτονικῆς λόγον εἰς ἄλλην εὐκαιρίαν τρεπόμεθα νῦν πρὸς τὴν Ζωγραφικὴν, ἣν ἐπίσης ἐτίμα και ἠγάπα. Δὲν ὑπομένομεν ὅμως ἵνα μὴ προσθέσωμεν προτοῦ ἔτι ἐπιληφθῶμεν τοῦ θέματος τούτου και τήνδε τοῦ Πορθητοῦ τὴν ἰδιοφυίαν, ἀγνωστον, ὡς ἡμῖν φαίνεται, ἄλλοθεν. Ἐν βιβλίῳ σπανιωτάτῳ, ὅπερ ἐπιγράφεται «*Amphitheatrum Turcicum*» ἐν Ἐρφοῦρτῃ κατὰ τὸ 1724 εἰς μέγα σχῆμα ἐκδοθέν, ἀπηντήσαμεν πρὸς ἄλλοις περὶ Μωάμεθ ὅτι ἠγάπα

Ἀληθείαν τοῦ 1896, ἐκ κώδικος τοῦ ἐνταῦθα ἱεροῦ Μετοχίου τοῦ Π. Τάφου ὑπὸ τοῦ ἄλλογίμου κ. Χ. Πικαΐωάννου, διευθυντοῦ τοῦ Α' Π. Γραφείου σελ. 194 κ. ἐ. Ὅρα κατωτέρω ἐκθεσιν ἡμῶν ταύτην Φρανζή, 95, Ἐκθεσις Χρονική, σ. 589.

τὸν περισσότερον καιρὸν τῆς ἡσυχίας αὐτοῦ, ἐὰν τοιαύτην εὗρισκον, ἵνα καταγίνηται περὶ τὴν ξυλογλυφίαν ἰδίως κοχλιαρίων⁶⁾ ὡς ἄλλος δηλαδὴ μοναχὸς τοῦ ἁγίου Ὁρους ἢ τῆς ἁγίας πόλεως Ἱερουσαλήμ.

Σήμερον οὐδενὶ ἄγνωστοι αἱ πολιτειακαὶ σχέσεις τοῦ Πορθητοῦ πρὸς τὴν Βενετίαν, τὴν βασιλίσαν τοῦ Ἀδρια, οὐδὲ αἱ πρὸς τὸν διάσημον ζωγράφον τὸν ἐν αὐτῇ, ἐκ τῆς οἰκογενείας τῶν *Bellini, Gentile Bellini*. Ὁ *Gentile* καὶ ὁ κατὰ δύο ἔτη μικρότερος ἀδελφὸς αὐτοῦ *Giovanni Bellini* ἐπὶ μακρὸν ζήσαντες⁷⁾ μετὰ τὰς ἐν ταῖς ἄλλαις Ἰταλικαῖς πόλεσι τῆς Β. Ἰταλίας, ἐν αἷς ἀληθῶς ἠκμαζον αἱ Ὠραῖαι τέχναι, μελέτας καὶ σπουδὰς αὐτῶν, εἰς τὴν γενετικαὴν ἐκ Παδοῦης ἐπανελθόντες ἀνεδείχθησαν οἱ ἀληθεῖς ἰδρυταὶ τῆς ἐν τῇ Ἱστορίᾳ τῆς Ζωγραφικῆς κατὰ τὴν Ἀναγέννησιν ὀλίγον τι βραδύτερον τῶν ἄλλων ἀκμασάσης Βενετικῆς Σχολῆς, δόντες εἰς αὐτὴν ψυχὴν καὶ πνοὴν ἐν τῇ τέχνῃ. Εὐτυχῆς δὲ σύμπτωσης ὅτι οἱ δύο αὐτάδελφοὶ ἐν τῇ καθόλου τέχνῃ καὶ τῇ κατεύθυνσει αὐτῆς κατὰ τὴν ἰδίαν ἔμπνευσιν καὶ τὴν ἰδιοφυίαν αὐτῶν ἐβοήθουν καὶ συνεπλήρουν ἀλλήλους, διὸ καὶ ἐξ αὐτῶν ἔχομεν σήμερον πλήρη σειρὰν εἰκόνων ἐκ παντοίων κύκλων καὶ ἰερῶν εἴτε προσωπογραφιῶν, εἰς ἃς ὄρμα ἰδίως ὁ *Gentile* ἐν τῇ καθόλου παραστάσει, τῷ χαρακτηρισμῷ, τῷ χρωματισμῷ, τῇ γλυκύτητι, δι' ὧν αἰσθητὴν ἅμα καὶ νοητὴν, διπλὴν δὴλα δὴ ἔμφρασιν, τῷ εἰκονιζομένῳ προσέδιδε. Ὁ *Gentile* ἦτο

6. σ. 20 «brachte er... mit Loeffel—Schnitzen zu.

7. Ὁ μὲν *Gentile* ἐγενήθη τῷ 1426—1507 καίτοι ὁ ἐν τῷ *Kunstler Lexicon* βιογραφῶν τὰ κατὰ τὴν οἰκογένειαν ταύτην ἀνάγει τὴν γέννησιν αὐτοῦ εἰς τὰ μέσα τοῦ 1428, ὁ δὲ *Giovanni* τῷ 1428—1516 μ. X.

ἐν ἄλλαις λέξεσιν ζωγράφος προσωπογράφος ἐπιτήδειος (*portraitiste*).

§ 4

Ὁ Σουλτᾶνος μετὰ τὴν ἄλωσην τῆς Πόλεως καὶ τὴν κατάκτησιν τῆς ἀπὸ τῶν χρόνων τούτων ὀνομασθείσης, τέως λεγομένης Εὐρωπαϊκῆς Τουρκίας ἐν τῇ χορεία τῶν Εὐρωπαϊκῶν βασιλέων καὶ αυτοκρατόρων ταχθεὶς, ἐκόντι ἀέκοντι θυμῷ τῶν εὐρωπαϊκῶν αὐτοῦ συναδέλφων καὶ τῶν πνευματικῶν τῆς Δύσεως ἀρχηγῶν ἐπιθύμει, ὑποδείξει μάλιστα καὶ τῶν παρ' αὐτῷ δουλεύοντων χριστιανῶν ἢ ἐξισλαμισθέντων τοιούτων, ὡς γενήσεται λόγος ἀλλαχοῦ, κατὰ τὸ παράδειγμα ἐκείνων ἵνα περιστοιχίζηται οὐ μόνον ὑπὸ ἐπιστημόνων καὶ ἐγγράμματων ἐν γένει ἀνδρῶν ἀλλὰ καὶ ὑπὸ τεχνιτῶν. Οἱ Τούρκοι ἐπιδίδουσι κατὰ προτίμησιν εἰς τὰς λεγομένας ἐδραίας τέχνας, αἵτινες δὲν ἀπαιτοῦσι, πολλὴν εὐκίνησιν σώματος καὶ ποδῶν τούναντιον δὲ ἡρεμίαν διὰ τὴν κίνησιν νοῦ καὶ θαυμασίως εἰς αὐτὰς προοδεύουσιν, ὡς γνωρίζομεν⁸⁾. Διὰ τὴν θρησκευτικὴν ὁμῶς αὐτῶν ἀποστροφήν πρὸς παράστασιν ἐμφύχων ὁμοιωμάτων, ζωντανῶν

8. Πρὸς ἐπιπλοῦσιν (σικκίτι-χανέ), σφραγιδογλυπτῶν τορνευτῶν κλπ. συστήματα.

Ὁ μακαρίτης Σκαρλάτος Βυζάντιος ὁ χαριστάτος πατριδογράφος ἐνθυμούμεθα ὅτι λέγει ἐνῆ ὁ Τούρκος εἶνε καθάριος καὶ ἀγαπᾷ τὸν ἡσυχίον βίον, ἐν τούτοις δὲν ἀπατροπιάζει τὸ τοῦ καμινιέρου, τὸ τοῦ βυρσοδέψου καὶ αὐτοῦ τούτου τοῦ καθαριστοῦ τῶν ὑπονόμων τὸ ἐπάγγελμα, καὶ ἐνῆ γούναρης ἢ ράπτης δὲν γίνεται, εἶνε εὐροδύτης ἐπιτηδεύτατος, καὶ κιοπηλάτης τοῦ Καταστένου καὶ τῶν Νήσων.

προσώπων δὲν διεκρίθησαν εἰς τὴν ζωγραφικὴν, τούναντιόν ὅμως εἰς τὴν ξυλογλυφίαν καὶ τὴν καλλιγραφίαν, διότι οἱ Μωαμεθανοὶ ἐπὶ πινάκων, ἀντὶ εἰκόνων, εἰς τὰς οἰκίας αὐτῶν ἢ τὰ δημόσια κτίρια ἢ τὰ τεμένη ἀναρτῶσι καλλιγραφικώτατα ρητὰ (ἀγιέτι κεριμέ) ἐκ τοῦ Κορανίου ἢ ζωγραφίζουσι καὶ ἐπιδίδονται εἰς ὠρισμένον εἶδος γλυπτικῆς ἐπὶ κρητῶν ἢ κιονοκράνων διακοσμητικῆς, ἢ λίθων ἐπιτυμβίων, ἢ δρακόντιων ἢ λεόντων. Ἐπιτηδεῖως ὁ Πορθητῆς ἐπὶ τὸ ἐλευθεριώτερον παρέκαμψε τὸ ἐμπόδιον τοῦτο καὶ δι' ἰδίας πρεσβείας καταρθασάσης εἰς Βενετίαν τῇ 1 Αὐγούστου τοῦ 1479 ἐξέφρασε ζωγράν ἐπιθυμίαν καὶ διεβίβασεν ἐπίμονον παράκλησιν ὅπως σταλῆ εἰς ΚΠολιν κάλλιστος ἐπιτηδεύων ζωγράφος, κατάλληλος δι' ἑαυτὸν καὶ τὴν Αὐλήν αὐτοῦ, πρὸς τούτοις δὲ καὶ γλύπτης καὶ χύτης ὀρειχάλκου. Ἡ αἴτησις τοῦ Σουλτάνου ἐγένετο ἀσπασίως δεκτὴ, ζωγράφος δ' ἐξελέγη ὁ *Gentile Bellini* ἀποσπασθεὶς ἀπὸ τῆς ἀνατεθειμένης αὐτῷ ἐπισήμως ὑπὸ τῆς βενετικῆς κυβερνήσεως ἐργασίας καὶ γλύπτης Βαρθολομαῖος τις, περὶ οὗ δυστυχῶς οὐδὲν γινώσκεται.

Ὁ *Gentile*⁽⁹⁾ ἔλθων, ὡς νῦν γινώσκομεν, εἰς ΚΠολιν κατὰ Σεπτέμβριον διὰ κυβερνητικοῦ βενετικοῦ πλοίου διέτριψεν ἐν τῇ πρωτευούσῃ τῶν Σουλτάνων ἐπὶ πεντεκαίδεκα μῆνας ἴσως καὶ τι πλέον ἐργαζόμενος ἐν νέῳ ὀρῶντι εὐρυτέρῳ καὶ ἐν νέῳ περιβάλλοντι (1479—1480).

9. Ὁ Σουλτάνος χαίρων ἐπὶ τῇ ἐξειδικασμένῃ τέχνῃ τοῦ *Gentile* ἠρώτησεν αὐτὸν ἡμέραν τινα εἰν δόνηται καὶ ἑαυτὸν ἵνα ζωγραφίσῃ· βεβαίωτατα ἀπήντησεν ὁ *Gentile*, μετὰ τινος δ' ἡμέρας παρουσίασεν τὴν εἰκόνα αὐτοῦ πρὸς μεγάλην ἐκπλήξιν τοῦ Σουλτάνου, ἐλλ' ἓνα καὶ εὐχαρίστησεν.

Ἐξ ἀνεκδότων ἢ ὀλίγων γνωστῶν πηγῶν σήμερον, εἶναι βέβαιον ὅτι αἱ σχέσεις τοῦ καλλιτέχνου καὶ τοῦ ἄρχοντος αὐτοῦ ἐν τῇ Αὐλῇ ἦσαν ἀρισταὶ καὶ οἰκειακαί, ὥστε τὸν Σουλτάνον ὑπὸ πολλὰς στάσεις ἐζωγράφησε, καὶ πολλοὺς τῶν τῇ σουλτανικῇ θεραπείᾳ ἰδίως τὰ ἐπὶ ἐκτάκτῳ εὐμορφίᾳ διακρινόμενα πρόσωπα καὶ ἄλλα ὑποκείμενα πρὸς ἔρωτα προσκαλοῦντα. Τούτων αἱ εἰκόνες δυστυχῶς ἀμέσως μετὰ τὸν θάνατον ὑπὸ τοῦ διαδόχου τοῦ Μωάμεθ Βαγιαζήτ κατεστράφησαν, ἀλλὰ ἐπωλήθησαν—εἰς βενετοὺς ἐμπόρους στὸ παζάρι καὶ διεσκορπίσθησαν, ἐὰν μὴ ἀπωλέσθησαν ἢ ἐν ἰδιωτικαῖς συλλογαῖς ἔτι κρύπτονται καὶ δὲν ἀνεγνωρίσθησαν.

Ἐκ τῆς ἐν ΚΠόλει διαμονῆς τοῦ *Gentile* διεσώθησαν δι' ἡμᾶς τοὺς ἐν Ἀνατολῇ ἐνδιαφέροντα ἔργα μεταξὺ ἄλλων ἀπὸ τοῦ 1660 ἐν Λούβρῳ ἀποκειμένη εἰκὼν παρουσιάσεως, ὑποδοχῆς Βενετοῦ πρεσβευτοῦ ἐν τῇ Υ. Πύλῃ⁽¹⁰⁾ καὶ ἐν Βενετίᾳ ἐν τῇ Συλλογῇ τῆς οἰκογενείας τοῦ οἰοῦ Ε. Λαγιάρδου, ἀρχαιολόγου, διπλωμάτου, ἐν τῇ πόλει ἡμῶν ἄλλοτε πρεσβευτοῦ τῆς Μ. Βρετανίας, ἡ χαρακτηρισ-

10. Ἡ γνησιότης τῆς εἰκόνης ταύτης ἐμφανηθεῖται, ὡς ἐν τῷ Καταλόγῳ *des peintures du Louvre* ἀπὸ τοῦ 1877 βλέπομεν, ὀχι ὅμως ἐν ἄλλοις συγγράμμασιν, ἐν οἷς ὀνομάζομεν ἐνταῦθα τοῦ *Wormann, Geschichte d. Kunst aller Zeiten* σ. 656 τοῦ Β' τόμου (Βιέννη 1905). Μ' ὄλα ταῦτα ὁ *Ch. Schefer*, ὁ τῆς ἐν Παρισίοις Σχολῆς τῶν ἀνατολικῶν γλωσσῶν διευθυντής, μοναδικῶς ἐνῆρ ἐπὶ ταύταις ζητήσεσιν, ὡς ἐσχόμεν πεῖραν καὶ ἐξ ἄλλων αὐτοῦ ἀνακινώσεων, διὰ δημοσιεύσεως ἐν τῇ *Gazette des B. Arts* (1895 β', 201) ἐποδεικνύει ὅτι ἡ λεγομένη αὕτη ὑποδοχὴ βενετοῦ πρεσβευτοῦ ἀνέγεται εἰς γενομένην τοιαύτην παρὰ τῷ Σουλτάνῳ τοῦ Καίρου κατὰ τὸ 1512, ὥστε ἀποκλείεται ἡ εἰς τὸν *Gentile* ἀπόδοσις τῆς ζωγραφίας τῆς εἰκόνης ἡριστικῆς. Ὁ *Gentile* ἄλλως τε ἀπέβίωσε τῷ 1507, ὡς εἴπομεν.

στική του Σουλτάνου εικόν(11) και τὸ μετάλλιον, ἐν ᾧ ἡ προτομή αὐτοῦ ἀγενεῖται(12), ὡς και ἐν τῇ εἰκόνι τῆς εἰς τὰ Πατριαρχεῖα ἐπισκέψεως αὐτοῦ ἀγενεῖται εἰκονίζεται.

§ 5

Ἄλλ' ἐπανέλθωμεν εἰς τὸ σημεῖωμα ἡμῶν. Εἰς τὸν *Bellini* τοῦτον ἀποδίδεται νῦν ἡ εἰκὼν, ἣν ἐπίτηδες ἀδεία τῆς ἀγίας καὶ ἱερᾶς Συνόδου καὶ τῷ κοινῷ παραδίδομεν, ἣ ἐν τῷ μεγάλῳ συνοδικῷ τῶν ἐπισήμων δόχων ὑπὲρ τὸν πατριαρχικὸν θρόνον ἀνηρημένη. Εἶναι πιστότατον τεχνικώτατον ἀντίγραφον τῆς πρωτοτύπου εἰκόνος, ἣτις προνοία καὶ δαπάνη τοῦ μακαρίτου Κωστάκη πασσᾶ Μουσούρου, πρεσβευτοῦ τῆς Τουρκίας ἐν Λονδίῳ, θελοῦ δ' ἡμῶν ἐκ γυναικός, ἥτοι ἀδελφοῦ πρεσβυτέρου τοῦ ἐπίσης μακαρίτου Παυλάκη Μουσούρου ἡγεμόνος τῆς πάλαι ποτὲ διαλαμψάσης ἡγεμονίας τῆς Σάμου ἀγαθωτάτου καὶ πολυσεβᾶστου ἡμῶν πενθεροῦ, τῷ 1881 ὑπὸ ἐπιτηδεῖου ζωγράφου ἀντιγραφεῖσα ἐδώρηθη τοῖς Πατριαρχείοις ἐν ἡμέραις προνομιακοῦ ζητήματος εἰς μνημόσυνον μεγάλου ἐν τῇ Ἱστορίᾳ τοῦ Ἑλληνισμοῦ γεγονότος, τῆς ἐπισκέψεως Σουλτάνου καὶ δὴ Κατακτητοῦ εἰς Πατριαρχίαν. Ἡ εἰκὼν ἀπόκειται ἐν τῇ

11. Ἡ εἰκὼν αὕτη κοινοτάτη νῦν ἐν ἑκαλλήλαις ἐκδόσει κατὰ τὰ τελευταῖα εἰς δημοσιεύεται ἐν καλλίστῳ ἔργῳ τοῦ *Thusane*, οὗ ἡ ἐπιγραφή: *Gentile Bellini et le Sultan Mohammed II*, Παρισίαις 1888, 4ον, εἰς ὃ παραπέμπεται ὁ πλείω ζητῶν μαθεῖν.

12. Προχειρότατον βοήθημα διὰ τοὺς θέλοντας ἵνα μνηθῶσι πως τὴν Ἱταλικὴν Ζωγραφικὴν ἔστω ἡ *Peinture Italienne*, ἐκ τοῦ Lafenestre πεφλοπονημένον ἐν τῇ γνωστῇ εὐεργατικῇ σειρᾷ τῆς *Bibl. pour l'enseignement des Beaux Arts*, Παρισίαις, εἰς 8ον.

Πινακοθήκῃ τοῦ κόμιστος *Crawford* (κοινότερον λόρδου) ἐν *Haigh-Hall, Wigan, Lancashire*, ἐξ ἧς ἀμέσως ἀντεγράφη.

§ 6

Ἡ ἐν τῇ εἰκόνι σκηνὴ ἐξαικονίζει τὴν ἱστορικὴν ἐπίσκεψιν, ἣν ὁ ἄγαν περιεργος Πορθητῆς ἐν μιᾷ τῶν ἡμερῶν ἐποιήσατο ἐν τῇ αὐλῇ τῆς Παμμακαρίστου καὶ τῇ ἐκκλησίᾳ, τῷ πατριαρχεῖῳ δὴλα δὴ τοῦ καιροῦ ἐκείνου, ὅτε ὁ πατριάρχης μαθὼν τὴν ἔλευσιν τοῦ Ἄρχοντος αὐτοῦ κατήλθεν ἐν σπουδῇ ὡς εὐρέθη, ἐπιθεὶς μόνον μανδύαν ἐπὶ τῶν ὤμων, προσηγόρευσε καὶ προσεκύνησεν αὐτόν. Τὸ γεγονὸς δὲν διαμφισβητεῖται, εἶνε γεγονός· ρητῶς μάλιστα ἀναγράφεται ὑπὸ τοῦ συγγραφέως τῆς *Πολιτικῆς Ἱστορίας*(13) καὶ ἐπαναλαμβάνεται καὶ ἐν τῇ Ἐκκλησιαστικῇ Ἱστορίᾳ. «Μιᾷ τῶν ἡμερῶν διερχόμενος ὁ Σουλτάνος τὰ μέρη τῆς γειτονίας τοῦ πατριαρχείου καὶ ἀναθεωρῶν πολλὰ καὶ ἐρωτῶν καὶ μανθάνων ὡς ἐθεάσατο τὸ προπύλαιον τῆς αὐλῆς τῆς Παμμακαρίστου, ἠρώτησε, τί τοῦτο; Καὶ εἰπόντες αὐτῷ ὅτι ἡ ἐκκλησία, ἐν ἣ ὁ πατριάρχης(14) οἰκεῖ, εἰσῆλθεν ἔνδον. Καὶ κατελθὼν τοῦ ἵππου, εἰσῆλθεν ἐν τῷ ναῷ. Ὁ μαθὼν καὶ ὁ πατριάρχης, κατήλθε τοῦ οἰκήματος καὶ προσηγόρευσεν αὐτόν καὶ προσεκύνησεν. Εἶτα ἐπὶ

13. *Turco-grace* σελ. 16 καὶ 109.

14. Τούτην ἐξήγησε πρὸ ἀλίγου ὁ Γεννάδιος, εἶπε ἦσαν κύκλω οἰκοῦντες χριστιανοί, καὶ τὸ μέρος ἔλον. ἦν οἰκούμενον ἐξ ὧν ἤνεγκον ἕξιναι σουργούνιδων, ἥτοι παραίκων, *Turco-gr*: εὐτόθι, Γεδοῶν, Χρονικὰ π: οἴκου καὶ νεοῦ.

> θρόνου καθήσαντος τοῦ βασιλέως ἔνδον τῆς μικρᾶς
 > ἐκκλησίας καὶ ὥρας, τοῦ παρεκκλησίου, τῆς πλησίον
 > τοῦ σκευοφυλακίου ἠρώτησε πολλὰ δι' ἑρμηνέως περὶ
 > πίστεως πάντα χριστιανῶν. Καὶ ἔδωκεν αὐτῷ ἄδειαν
 > καὶ ἄρκον καὶ θάρρος, λέγειν καὶ διαλέγεσθαι, φόβου
 > χωρὶς· ὅθεν θαρρήσας μετὰ παρησίας ἐνώπιον αὐτοῦ
 > εἶπε πολλὰ συστατικά καὶ ἀποδεικτικά τῆς πίστεως
 > κεφάλαια. Καὶ τὸ μυστήριον τῆς ἁγίας Τριάδος ἐφανέ-
 > ρωσεν, ὡς ἔδει . . . . κλ. περὶ ὧν καὶ ἀνωτέρω
 ἐν οἰκείῳ μέρει μνεῖα ἐγένετο. Ὁ Πορθητῆς μετὰ τὴν
 συνδιάλεξιν ταύτην, ἧς καὶ κατάστρωσιν ἐν ἰδίῳ ἐκθέσει
 ἐξήτησεν, ἐφάνη χαίρων ὅτι σοφὸν πατριάρχην καὶ
 σπουδαῖον ἐποίησαν οἱ ὀρθόδοξοι ἔτοιμον ἀποκρι-
 νεσθαι⁽¹⁵⁾ Ἀλλαχόθεν δὲ γινώσκομεν ὅτι καὶ μετάφρα-
 σιν τοῦ συμβόλου τῆς Πίστεως ἡμῶν εὐλαβῶς ἐδέξατο
 παρὰ τῶν χειρῶν τοῦ Γενναδίου.

Λοιπὸν ὁ θαυμάσιος ζωγράφος ἐν τῇ εἰκόνι τῇ πρὸ
 ἡμῶν (1,60×0,90 ὑψ.) καταγίνεται περὶ τὴν ἔξαρσιν τῆς
 γενομένης συναντήσεως τῶν δύο ἀρχόντων, πολιτικοῦ καὶ
 θερησκευτικοῦ, οἵτινες πρωταγωνιστοῦσιν ἐν τῇ ὅλῃ παρα-
 στάσει. Παρίσταται ὁ Πορθητῆς ἀνερχόμενος βαθμίδας
 ἔναντι δ' αὐτοῦ ὁ πατριάρχης Γεννάδιος ὄρθιος κατὰ
 κρόταφον, μέχρι τοῦ ἄνω μέρους τοῦ στηθινίου ἀτημε-
 λήτως πως φέρων ἐπὶ τῶν ὤμων ἐρριμμένον καὶ ἐμπε-
 πορημένον τὸν μανδύαν, ἔμπροσθεν ἀνοικτὸν ὑπὲρ τὸ
 σύνηθες ὥστε φαίνεται ὅλη ἡ μέση ζώνη ἢ περιζων-
 νύουσα τὸ ποδῆρες καλογηρικὸν ὑπένδυμα αὐτοῦ.

Τὰ κράσπεδα τοῦ πρὸς τὸν ἀριστερὸν πόδα μέρους

15. Ὁρα Ἐπίμνητον.

τοῦ μανδύου εἶναι ἀκριβῶς ἀνειλημμένα καὶ ἐστηριγ-
 μένα ὑπὸ τὴν ζώνην, οὕτως ὥστε ἀμφοτέρων τῶν χει-
 ρῶν οἰαδήποτε κίνησις καθίσταται εὐκοπωτέρα. Διὰ μὲν
 τῆς δεξιᾶς φαίνεται προκαλῶν τὴν προσοχὴν τοῦ ἐτα-
 στικοῦ καὶ ἐρωτῶντος Πορθητοῦ εἰς ὑπόδειξιν μέρους
 τινός, τοποθεσίας τινός, ἢ τοῦ ναοῦ, διότι καὶ τὸν δεί-
 κτην ἰδιαιτέρως ὑψοῖ πρὸς τοῦτο, ἐνῶ συγχρόνως προσ-
 βλέπει ἀτενῶς τὸν ζητοῦντα ἵνα μάθῃ ἐπίσημον ἐπισκέ-
 πτην κατὰ πρόσωπον· διὰ δὲ τῆς ἀριστερᾶς κρατεῖ
 ἐν ἡρέμῳ στάσει σταυρὸν σχήματος ὁμοίου, οἷον σήμερον
 ἐν τοῖς ἁγιασμοῖς μεταχειριζόμεθα.

Ὁ Γεννάδιος δὲν φαίνεται συγκεκινημένος ἐπὶ τῇ
 τοῦ Σουλτάνου ἐπισκέψει καὶ ἐνώπιον αὐτοῦ παρουσιά-
 σει, τοῦναντίον μάλιστα ὀξυδερκῆς παρατηρητῆς δύναται,
 νομίζομεν, ἵνα διακρίνῃ θάρρος καὶ οἰκειότητα ἐν τῇ
 στάσει αὐτοῦ, ἐν τῷ προσώπῳ αὐτοῦ ἀτενίζοντος πρὸς
 τὸν Μονάρχη τῆς Αὐτοκρατορίας· ἐξηγεῖται δὲ ἡ οἰκειό-
 τησ αὐτῆ ἐκ τῆς προτέρας ἀνατροφῆς καὶ τῶν ἐντεύξεων,
 ἐξ ὧν τάσσεται ὁ Γεννάδιος καὶ ἐν τῇ χορεία τῶν
 διδασκάλων τοῦ τούρκου μονάρχου.

Ὁ Πορθητῆς ἴσταται φέρων στολήν, ὀπλισμὸν ἱπ-
 πότου τοῦ Μεσαίωγος (*armlures*) ἐν κοσμητικαῖς λεπτομε-
 ρεῖαις κρατεῖ διὰ μὲν τῆς ἀριστερᾶς τὴν λαβὴν τοῦ ξί-
 φους διὰ δὲ τῆς δεξιᾶς, ἣν πρὸς τὸν Γεννάδιον ἐκτείνει,
 κᾶτι ζητεῖ, κᾶτι ἐπιθυμεῖ ἵνα μάθῃ. Ἡ τοιαύτη περιβο-
 λὴ τούρκου Σουλτάνου φέροντος θώρακα ἀρχαϊκὸν (ἄρχ)
 ἠγειρεν ἀμφιβολίας καθόλου περὶ τῆς παραστάσεως. Τὸ
 τῆς κεφαλῆς κυλινδροειδὲς κάλυμμα (Κελενσεβᾶ), ὀξύ-
 τερόν πως εἶναι περιεσφιγμένον ὑπὸ τολυπανίου, ὅπερ
 ἴδιος ἐπὶ τούτῳ θεράπων ὁ τουλπέντ ἀγαεὶ κατὰ τὰ

εἰθισμένα ἐφαρμόζει, ἔχει δὲ ἐν τῇ κορυφῇ αὐτοῦ προσηρμοσμένην ὑπουρίν, δέσμην δῆλα δη τριχῶν διὰ τέχνης ἠναγκασμένων ὅπως διατηρῶνται ὀρθοίαι (τούγ)⁽¹⁶⁾.

Ἡ ἐκτέλεσις τῆς εἰκόνος κατὰ τὴν τέχνην ἀμεμπτος περὶ τῆς ἐξεικονιζομένης ὁμοῦ παραστάσεως τοῦ Πορθητοῦ ἠγέρθησαν προσέτι ἐπικρίσεις καὶ διότι οὗτος παρίσταται ἀγένειος, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ μετάλλιον, ὡς ἀνω ἐλέχθη, φέρεται ἀγένειος, γνωστὸν δὲ ἴσως ὅτι καὶ ὁ Σουλτᾶνος Σελίμ ὁ Α' δὲν ἔτρεφε πύγωνα, ὥστε δὲν εἶναι μόνος αὐτός, καίτοι οἱ ἄλλοι Σουλτᾶνοι, ὡς διεπιστώθησαν ἡμῖν αἱ εἰκόνες αὐτῶν, εἶναι ὅλοι πωγωνοφόροι. Ὁ Πορθητῆς παρίσταται ὡς ἀγένειος καὶ ἐν ἄλλαις ἐκδόσεσι ἀρχαιοτάτων βιβλίων, ὡς ἐν τῷ ἐπιγραφομένῳ *Türkische Historien*, τῷ κατὰ μετάφρασιν ἐκ τοῦ ἰταλικοῦ ὑπὸ *H. Müller* ἐν Φραγκφούρτῃ κατὰ τὸ 1570 ἐκδοθέντι.

Προστεθείσθω δ' ἐνταῦθα ὅτι ὀξίαν λόγου παράστασιν κατὰ τὴν προτομὴν τοῦ Πορθητοῦ εὕρισκε ὁ ἐπιθυμῶν ἐν τῷ ὄραίῳ ἀλλὰ σπανιωτάτῳ βιβλίῳ τοῦ *Jouii*, *Elogia virtutum bellica virtute illustrium* (Βασιλεῖα, 1575, σ. 164). Ὁ Σουλτᾶνος διὰ τῆς δεξιᾶς χειρὸς ὀλίγον τι ὑψουμένης κρατεῖ ζωηράν, ὄραϊαν κάλυκα τριανταφύλλου, ἐν τῇ κεφαλῇ ὁμοῦ αὐτοῦ δὲν φέρει τούγ.

Ὁ Πορθητῆς ἀξιῶν ἵνα κατατάσσῃται μεταξὺ τῶν ἐν Εὐρώπῃ κρατόρων ἔφερεν ἔσθ' ὅτε καὶ ἄλλας ἐπὶ τὸ εὐρωπαϊκώτερον στολᾶς, ἠκούσαμεν μάλιστα ἐν συζητήσεσιν ὅτι καὶ ὁ πατήρ αὐτοῦ ἠρέσκετο ἰν' ἀγοράζῃ

16. Ὑπάρχει σαρκὶ ὀδαδὶ εἰς τὸ σερᾶν τοῦ Τὸπ—καποῦ.

τοιαύτας ἐξ ἰταλῶν ἢ βενετῶν ἐμπόρων ἢ καὶ παραγγέλλῃ ἐξ Ἰταλίας. Φαίνεται ὅτι ἡ εἰκὼν εἶναι γνησία καὶ οὐχὶ ξένη, εἰς τοῦ *Gentile* τὸν χαστήρα ἀνήκουσα. Ὁ *Gentile* ἔμενεν ἐν τῷ παλατίῳ καὶ ἐγνώρισε τὸν Σουλτᾶνον καὶ οἰκείως πρὸς αὐτὸν εἶχεν ἐπομένως δὲν παραδεχόμεθα ὅτι ἡ εἰκὼν ἐν τοιαύτῃ στάσει, ἐν νεανικωτέρῳ μορφῇ δὲν συνεδυσάσθῃ ὑπ' αὐτοῦ, ὡς καὶ ἡ τοῦ πατριάρχου Γενναδίου, εἴτε ἐν ΚΠόλει, εἴτε μετέπειτα ἐν τῇ πατρίδι αὐτοῦ. Εἶναι δὲ κατὰ τοὺς τεχνοκρίτας *une magnifique peinture*, ἱστορική, καίτοι οὐδεμίαν περὶ αὐτῆς ἰδιαιτέραν περιγραφὴν εἶδομεν, ἢ ἀναφορὰν που.

Ὁ Σουλτᾶνος βασιλικαῖς δωρεαῖς ἤμειψε τὸν Βενετὸν ζωγράφον Βελλίνην, παρ' οὗ ἠθέλησεν ἵνα γραφῇ οὐ μόνον ἡ ἰδίᾳ εἰκὼν ἀλλὰ καὶ ἡ τοῦ ἱματισμοῦ πάντων τῶν ὑπὸ τὸν Ἕλληνα ἰδίᾳ δὲ τῶν πρὸς δυσμᾶς οἰκούντων χριστιανικῶν λαῶν⁽¹⁷⁾ καὶ διὰ τοῦ τίτλου βέν ἐτίμησεν. Ὄθεν ὁ *Gentile* ἔπειτα ἐγράφετο *equus auratus* καὶ *comes palatinus*. Διατὶ ὁμοῦ τόσον ὀλίγον διέτριψεν ἐν τῇ Πόλει δὲν εἶναι, ἡμῖν τοῦλάχιστον, ἀγνωστον.

Πολιτικοὶ λόγοι συνετέλεσαν εἰς τὴν ταχύτεραν ἐκ ΚΠόλεως ἀναχώρησεν τοῦ *Gentile* καὶ τὴν εἰς τὰ ἴδια ἐπάνοδον αὐτοῦ. Ἡ ἄλωσις τοῦ Ὀτράντου (Τάραντος)

17. *Historia rerum in Oriente gestarum ab exordio mundi et usque condito...* τυπωθεῖσα ἐν Φραγκφούρτῃ, τῷ 1587, εἰς 4ον, ἐν ᾗ καὶ παρέρημα ἱστορικῶν εἰδήσεων σακάναις Σιγισμόνδου Bayrabondii. Ἐν τῷ σπανιωτάτῳ τούτῳ βιβλίῳ εὑρομέν ἐν τοῖς περὶ Μωάμεθ τὸ ἀνωθὶ ἐκ τοῦ λατινικοῦ μεταφρασθὲν εἰς ἄριον. Μάλιστα ὁ ἐκδότης κατὰ λάθος ἀντὶ τοῦ *Gentile* ἔλαβε τὸν *Giovanni*, ὡς προσκληθέντα. Τὸ βιβλίον εἶναι λίαν δυσσεύρετον, τὸ ἀνω εἰς ἄριον εἶναι νομίζομεν, ἱστοριοδομητικὸν τοῖς ἡμῖν γραφομένοις.

ἐν Ἰταλίᾳ κατ' Αὐγουστον τοῦ 1480 ὑπὸ τοῦ Κεδούκ Ἀχμέτ πασᾶ καὶ ἡ ἀπόφασις τοῦ Σουλτάνου ὅπως ὁ ἴδιος ἀναλάβῃ τὴν κατὰ τῶν ἱπποτῶν τῆς Ρόδου ἐκστρατείαν μετὰ τὴν ἀποτυχίαν τοῦ Μεσίχ πασᾶ καὶ ἡ ἐσπευσμένη ἐκ τῆς πρωτευούσης πρὸς ἀναχώρησιν ἐπὶ τούτῳ ἐτοιμασία. Πόσον ἡ ἀπουσία αὐτοῦ θὰ διήρκει;

Ὁ Σουλτάνος μετεκαλέσατο τὸν *Gentile*, ἠύχαριστησεν αὐτῷ διὰ τὸν ἐπιδειχθέντα ὑπ' αὐτοῦ ζήλον, ὑποσχόμενος δὲ τὴν εἰς τὸ μέλλον εὖνοιαν αὐτοῦ ἠρώτησε τίνα ζητεῖ, τίνα ἐπιθυμεῖ παρ' αὐτοῦ χάριν. Ὁ *Gentile* ἀπλοῦστατα παρεκάλεσεν τὸν Σουλτάνον ἵνα δώσῃ αὐτῷ συστατικὴν πρὸς τὴν Γερουσίαν τῆς Βενετίας καὶ οὐδὲν πλέον, ἀφοῦ ἀπέλαυσε τῶν τίτλων, ὧν ἀνωτέρω ἐμνήσθημεν. Ὁ *Gentile* προύλαβε καὶ τὴν 25 Δεκεμβρίου τοῦ 1480 συμπληρώσας τὴν γνωστὴν τοῦ Πορθητοῦ εἰκόνα ὑπέγραψε καὶ ἀνεχώρησεν.

Καὶ ὁ Σουλτάνος μετὰ πέντε περίπου μῆνας ἀπεβίωσεν (3 Μαΐου 1481), ὡς γνωρίζομεν.

§ 7

Ἀκριβῶς τούτων ὄλων ἕνεκα ἀφορηθέντες ἄλλοτε προσεπαθήσαμεν ἵνα, εἰ τοῦτο δυνατόν, πάσας τὰς ἐν ἀρχαιοτάταις ἐκδόσεσιν ἱστοριῶν ἐν διαφόροις γλώσσαις τυχόν ἀπαντώσας εἰκόνας τοῦ Πορθητοῦ κατὰ πάσας τὰς ἡλικίας καὶ τὰ κατ' αὐτὰς συλλέξωμεν, ἂν καὶ ἡ φαντάσια ἐξέθρεψε πολλὰς ἐξ αὐτῶν. Περὶ τούτων ἄλλοτε, ἐὰν καιροῦ εὐκαιρήσωμεν, καὶ ὁ Θεὸς ἡμῖν δώσῃ *panem et lucem* οὐχὶ δὲ *circenses*: διότι δὲν ἐντροπέμεθα ἵνα δολολογήσωμεν ὅτι πᾶσα ἡμῶν πρὸς ἐπιστήμην ὁρμὴ

ἐμαράνθη, σήμερον δὲ κατηντήσαμεν ἵνα πιστεύωμεν ἀδιστακτικῶς ὅτι ἐπ' ἄρτω μόνον ζήσεται ἄνθρωπος. Εἰς ἄτοπον ἴσως λογισμὸν ἐξεκυλίσθημεν, ἀληθῆ ὅμως καὶ πραγματικὸν δυστυχῶς.

ΕΠΙΜΕΤΡΟΝ

- « . . . . . Τότε καὶ ὁ αὐτὸς Σουλτάνος ὑπῆγε »
- » εἰς τὸ πατριαρχεῖον, εἰς τὸν ναὸν τῆς Παμμακαριστου:
- » καὶ ἐμπῆκε μέσα εἰς τὸ παρεκκλήσιον (ὅπου εἶναι τὴν »
- » σήμερον σκευοφυλάκιον) καὶ ὠμίλησε καὶ συνδιελέχθη »
- » μετ' αὐτοῦ τοῦ πατριάρχου κυροῦ Γενναδίου (τὸ λα- »
- » τινιστὶ κείμενον προστίθησι *elementer* = ἐπιεικῶς) »
- » Καὶ ἀπέδειξεν αὐτὸν ὁ πατριάρχης τὴν πᾶσαν ἀλή- »
- »θειαν τῆς πίστεως ἡμῶν, χωρὶς κανένα φόβον. Καὶ »
- » ἔγραψεν εἰς τὰ ζητήματα κάτωθεν, ἕνα καὶ ἕνα τι »
- » λέγει καὶ ἔδωκεν αὐτὰ τῷ αὐτῷ σουλτάνῳ . . . . . »
- » (*Turcographe*: σ. 109).

ΤΗΝ ΔΙΑΛΕΞΙΝ ΤΑΥΤΗΝ διέταξεν ὁ Πορθητῆς ἵνα καταστρώσῃ ὁ πατριάρχης καὶ ἐπιδώσῃ εἰς αὐτόν . . . Καὶ ἔδωκεν, ὡς λέγεται ἐν τῇ Ἐκκλησιαστικῇ Ἱστορίᾳ (*Turcogr.* 109) αὐτῷ τῷ Σουλτάνῳ ἔγγραφον Ἐκθεσίων, μεταφρασθεῖσαν εἰς τὴν τουρκοαραβικὴν ὑπὸ τοῦ καθῆ Βερροίας Ἀχμέδ. Ἡ ἐκθεσις αὕτη φέρεται ἐν τῇ *Turcographe* ἀμέσως κατωτέρω. Ὅρα ἐπίσης καὶ τὸν 160ον τ: τὴν Ἑλλην. Πατρολογία τοῦ *Migne* σ. 319—334 καὶ 352. Καὶ περὶ ταύτης ἄλλοτε, θεοῦ θέλοντος.

Ἐν τούτοις πρὸς γνώσιν ἔστω ὅτι ἐν τῷ κώδικι τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Τυβίγγης ὑπ' ἀρ. Μβ. 10 εἰς 4ον ἀνήκοντι Μαρτίνῳ τῷ Κρουσίῳ σ. 249 φέρεται αὕτη: «Τοῦ αἰδεσιμωτάτου πατριάρχου Κωνσταντινου- πόλεως Γενναδίου τοῦ Σχολαρίου βιβλίον σύντομόν > τε καὶ σαφὲς περὶ τινῶν κεφαλαίων τῆς ἡμετέρας > πίστεως: περὶ ὧν ἡ διάλεξις γέγονε μετὰ ἀμοιρᾶ (ἐν > τῇ ᾧ φέρεται *legendum* ἀμηρᾶ, τοῦ Μαχουμέτου) ὁ > καὶ ἐπιγέγραπται περὶ τῆς ὁδοῦ τῆς σωτηρίας τῶν > ἀνθρώπων».

« εἶτα . . . . *Post Constantinopolin vero 1452*
 > (οὕτω) *Christi captam, factus est primus sub Turcis*
 > *patriarcha Georgius Scholarius: qui, mutato nomine,*
 > *dictus est Gennadius. Hic Méchemeti II petenti Sum-*
 > *nam religionis Christianae expulsiuit, hanc: sicut*
 > *ego Crusius in manuscripta patriarcharum historia,*
 > *quam 1578 e Constantinopoli accepi, reperi.»*

Ἐκομίστατο λοιπὸν ὁ Κρούσιος ἐκ ΚΠόλεως τὸ χειρόγραφον, ὅπερ τῷ τύπῳ παρέδωκεν ἐν καιρῷ διὰ τῆς Τουρκοκρατίας σ. 251. Ἐρωτῶ ὁ Τούρκος, ὁ δὲ πατριάρχης ἀποκρίνεται. Τὸ κείμενον κατέχει τὰς σελ. 251—267 τοῦ κώδικος. Ὑποσημειοῦται ὁ Κρούσιος. *Finivi 17 April. 1579.*

— Ὅρα πρὸς τούτοις καὶ τὴν 14ην τῆς πραγματείας ταύτης σημειώσιν ἡμῶν.

Ἐγράφον ἐν Φαναρίῳ, ἀρχομένου Ἰανουαρίου τοῦ 1919
 πωτηρίου ἔτους:

Β. Α. ΜΥΣΤΑΚΙΑΗΣ

ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΕΞΕΛΙΞΙΣ

ΤΩΝ ΣΥΝΟΔΩΝ

ΤΟΥ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΥ ΠΑΤΡΙΑΡΧΕΙΟΥ

ἀπὸ τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως μέχρι σήμερον.

§ 1. Τὰ διάφορα εἶδη τῶν πατριαρχικῶν συνόδων καὶ δὴ ἡ ἐνδημοῦσα.

Αἱ μετὰ τὴν ἄλωσιν πατριαρχικαὶ σύνοδοι ἀντιστοιχοῦσι πρὸς τὰς πρὸ τῆς ἀλώσεως, δὲν συμπίπτουσιν ὁμῶς καθ' ὅλοκληρίαν πρὸς αὐτάς. Μετὰ τὴν ἄλωσιν ἀπαντῶμεν κατ' ἀρχὰς δύο εἶδη πατριαρχικῶν συνόδων.

α') Συνόδους, εἰς ἃς προσεκαλοῦντο πάντες οἱ ἀρχιερεῖς τοῦ οἴκου πατριαρχείου, χωρὶς βεβαίως καὶ πάντες ἀνεξαιρέτως νὰ προσέρχωνται. Αἱ σύνοδοι αὗται συνεκαλοῦντο ὅλως ἐκτάκτως διὰ ζητήματα ἀποκλειστικῶς μὲν τοῦ οἴκου πατριαρχείου, πλὴν μείζονος σημασίας (Παραδείγματα τοιούτων συνόδων ἴδε ἐν Μαλαξοῦ, Πατριαρχ. Ἱστορία, ἔκδ. Βόννης, σελ. 172 καὶ 180, Μαυρογορδάτου Βιβλ. Ἄνεκδ. ἑλλην. συγγραμμάτων, σελ. 73 ἀπόφ. δ'. Κ. Σάβα, Σχεδιάσματι, σελ. 202 κξ.)

β') Τὴν ἐνδημοῦσαν σύνοδον, ἣτις συνεκαλεῖτο διὰ τὰς συνήθεις ὑποθέσεις τοῦ πατριαρχείου καὶ ἥς μετέχον μόνον οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει παρεπιδημοῦντες ἀρχιερεῖς τοῦ

οίκουμ. θρόνου, ἐν πλείστοις ὅσοις συνοδικοῖς ἐγγράφοις ἀποκαλούμενοι **καθευρεθέντες ἢ παρατυχόντες** (1).

Περὶ **ἐνιαυσίων πατριαρχ. συνόδων** κατ' ἀρχὰς οὐδαὶς λόγος εἶναι δυνατὸν νὰ γίνῃ. Μόλις ἢ τῷ 1593 ἐν Κωνσταντινουπόλει συνελθοῦσα μεγάλη σύνοδος ἔλαβε πρόνοιαν περὶ τοιούτων συνόδων, διὰ τοῦ 2ου κανόνος αὐτῆς ὀρίσασα τὰ ἑξῆς: **ἀπαξ τοῦ ἐνιαυτοῦ γενέσθω (σύνοδος) καὶ θεωρεῖσθωσαν τὰ ἐκκλησι. πράγματα, εἰ μὴ που τύχη τι δεόμενα ταχύτερας προμηθείας** τότε οἱ εὕρισκόμενοι ἀρχιερεῖς ἐν τῇ βασιλίδι ταύτῃ πάλαι καὶ οἱ τοῦ πλησιοχώρου συναγέσθωσαν μετὰ τοῦ παναγιωτάτου οἰκουμενικοῦ καὶ τὰ πράγματα ἐξεταζέτωσαν κατὰ νόμους καὶ κρινέτωσαν». (Κ. Σάβα, χεδιάσμα, σελ. 90). Ὁ κανὼν οὗτος, συνταχθεὶς κατὰ μῆνα Φεβρουάριον, δὲν ἀναφέρει κατὰ τίνα τρόπον θὰ συγκροτῆται ἡ ἐνιαυσία σύνοδος, ἣν θεσπίζει, πῶς ὅμως ἐννοεῖ αὐτήν. Δεικνύουσιν ἡμῖν αἱ ὑπὸ τῆς αὐτῆς συνόδου κατὰ Μαίαν τοῦ αὐτοῦ ἔτους ληφθεῖσαι ἀποφάσεις: **«πρῶτον, τὸ γίνεσθαι τὸ ἔτος σύνοδον πάντων σχεδὸν τῶν μητροπολιτῶν καὶ ἀρχιεπισκόπων καὶ ἐπισκόπων μετὰ τὴν σεβασμίαν ἡμέραν τοῦ πάσχα ἐν Κων(π)όλει... τοὺς δὲ μὴ πειθόμενους ἀνευ ἀνάγκης, εὐλόγου ἀποδεικνυομένης, κίνδυνον περὶ τὸν βαθμὸν τὸν ἴδιον ὅτι καὶ τοὺς κατ' ἀνάγκην κωλύουσιν μὴ ἐπιδημοῦντας τῇ συνόδῳ, εὐποροῦντας μὲν ἐπισκόπων ἕνα τούτων πέμπειν ὀφείλειν ἀνθ' ἑαυτῶν, τοὺς δὲ μὴ, ἕνα τῶν τῆς ἐπαρχίας κληρικῶν, ἀπολογησόμενον ἐν πάσιν»**. (Μαυρογορδ. Βιβλ. Ἀνέκδ. ἐουλ. συγγραμ. σελ. 73). Διὰ τῶν ἀποφάσεων λοιπὸν τούτων ἀποκαθίσταν-

1. Ἐκτετακτῶς μετέσχον αὐτῆς καὶ οἱ ἐν Κ(π)όλει παρεπιδημοῦντες ξένοι πατριάρχαι, τὰ δὲ εἰς αὐτὴν τότε ὑπαγόμενα ζητήματα ἴσαν γενικωτέρας φύσεως (Μαυρ., τόμ. 37, σελ. 517 καὶ 509).

ται αἱ ἐνιαύσιοι πατριαρχ. σύνοδοι καὶ δὴ ὡς αὐταὶ συνεκαλοῦντο πρὸ τοῦ θου αἰῶνος, ὑπὸ δὲ τοῦ πατριάρχου Ἱερεμίου τοῦ Β' ἐλήφθη πρᾶγματι φροντίς, ἵνα τὸ ἐπόμενον ἔτος 1594 συνέλθῃ τοιαύτη σύνοδος καὶ δὴ ὄχι ἐν Κ(π)όλει, ἀλλ' ἐν Θεσσαλονίκῃ, πρὸς διευκόλυνσιν τῆς συγκεντρώσεως τῶν ἀρχιερέων (Κ. Σάβα, αὐτ. σελ. 191 κξ.). Ἐν ὅμως κατωρθώθῃ ἡ συγκρότησις τῆς συνόδου ταύτης καὶ ἀνκατόπι ἐξηκολούθησε κατ' ἔτος νὰ συνέρχεται, ὅπερ πλεόν ἢ ἀμφίβολον, ἡμεῖς τοῦλάχιστον ἀγνοοῦμεν. Δύναται μάλιστα νὰ θεωρηθῇ ὡς βέβαιον, ὅτι ἡ ἀναβίωσις τῶν ἐνιαυσίων πατριαρχ. συνόδων ἐναυάγησεν.

Ἄλλ' ὁ ἀνωτέρω παρατεθεὶς 2ος κανὼν ρυθμίζει καὶ τὰς **ἐνδημούσας συνόδους**, διότι ἀναφέρει, τί ποιητέον, ἐὰν παρουσιασθῇ ζήτημα, δεόμενον ταχύτερας διευθετήσεως ὁπότε, λέγει, θὰ συνέρχωνται εἰς σύνοδον οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει τυχὸν παρεπιδημοῦντες ἀρχιερεῖς καὶ οἱ πλησιόχωροι. Εἶναι ὁ πρῶτος ἐν γένει κανὼν, ὅστις ἀναφέρεται εἰς τὴν ἐνδημοῦσαν σύνοδον, εἰς ἣν καὶ πρότερον ἴσως θὰ προσεκαλοῦντο πολλάκις οἱ πλησιόχωροι καὶ δὴ ὁσάκις ὁ ἀριθμὸς τῶν παρεπιδημοῦντων δὲν ἦτο ἐπαρκῆς ἢ καὶ ὅλως ἔλειπον, ἀλλ' ἐφεξῆς ὁ πατριάρχης, κατὰ τὸν κανόνα τοῦτον, ὀφείλε πάντοτε νὰ προσκαλῆ αὐτούς. Ἐν καὶ ἡ διάταξις αὕτη ἐφηρμόσθη, δὲν εἶνε γνωστὸν, ἐν πάσῃ ὅμως περιπτώσει ἐν τοῖς σωζόμενοις συνοδικοῖς ἐγγράφοις δὲν γίνεται διάκρισις συνοδικῶν, ἀλλὰ πάντες ἀποκαλοῦνται **καθευρεθέντες ἢ παρατυχόντες**. Ἄλλ' ὁ 2ος οὗτος κανὼν τῆς συνόδου τοῦ 1593 ἔχει καὶ ἄλλην σπουδαιότητα, διότι ἐξ αὐτοῦ ἐξάγεται ὅτι ἡ **ἐνδημοῦσα σύνοδος**, συγκαλουμένη **«εἰτύχη τι δεόμενον ταχύτερας προμηθείας»**, δὲν ἦτο ἀκόμη διαρκῆς, οὐδὲ τακτικῆ. Ὡς πρὸ τῆς ἀλώσεως ἡ ἐνδημοῦσα κατ' ἀρχὰς ἦτο ἑκτακτος, καταστάσα βαθμηδὸν τακτικῆ καὶ

διαρκής, οὕτω καὶ μετὰ τὴν ἄλωσιν ἀπαντῶμεν αὐτὴν πάλιν ἑκτακτον, ἵνα βαθμηδὸν αὐθις καταστῆ τοιαύτη. Ὅτι μετὰ τὴν ἄλωσιν ἡ ἐνδημοῦσα σύνοδος δὲν ἦτο εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς τακτικὴ καὶ διαρκής, ἐξάγεται καὶ ἐξ ἄλλων μαρτυριῶν. Οὕτω τῷ πατριάρχῃ Ἱερεμίᾳ τῷ Β' (1572—79) ἐδόθη ἡ ἀδεια παρανομοῦντας ἀρχιερεῖς «ὡς οἶόν τε παιδεύειν καὶ παραδιδόναι τῇ ἀρχῇ, ἀνευθύνου αὐτοῦ μένοντος, εἴγε καὶ αὐτὴν τὴν εὐσέβειαν ἀρνήσονται» (Κ. Σάθα, Σχεδ. σελ. 150). Τῷ 1624 ἐπὶ Κυρίλλου τοῦ Λουκάρεως ἐγένετο συνοδικὴ πράξις, ἐν ᾗ λέγονται τάδε: «ἐπειδὴ ἕκαστος ἡμῶν ἀπέρχεται εἰς τὴν ἐπαρχίαν του, ταύτην τὴν φροντίδα τοῦ παιδεῦσαι τοὺς ἀπειθεῖς . . . παρέχομεν καὶ δίδομεν τῷ οἴκῳ, πατριάρχῃ, ἵνα ἡμῶν ἀπόντων ὡς παρόντων ἔχη ἀδείαν καθῆραι ὅν τινα κρίνοι ἀξίον καθαιρέσεως» (Λ. Π. Κεραμέως, Ἄναλ. Ἱεροσ. Σταχ. Δ', σελ. 98). Ἡ παροχὴ τοιούτων δικαιωμάτων εἰς τοὺς πατριάρχας τούτους καὶ εἰς οἰονδήποτε ἕτερον, δὲν εἶναι, ὡς συνήθως νομίζεται, ἀπλή ἐκδήλωσις τῆς πρὸς αὐτοὺς ἐκτιμήσεως καὶ ἐμπιστοσύνης, ἀλλὰ προῦκαλεῖτο ἐξ ἐκκλησιαστικῶν ἀναγκῶν τῶν χρόνων ἐκείνων. Αὐτὴ ἡ ἰδία σύνοδος, ἡ εἰς τὸν Λούκαριν τὸ δικαίωμα τοῦτο παρασχοῦσα, ἐθεώρησεν ἑαυτὴν ὑπόχρεω ἵνα δικαιολογήσῃ τὴν παροχὴν ταύτην διὰ τῶν λέξεων «ἐπειδὴ ἕκαστος ἡμῶν ἀπέρχεται εἰς τὴν ἐπαρχίαν αὐτοῦ». Ταῦτα ὅχι μόνον δεικνύουσι τὰ τῆς ἐνδημοῦσης συνόδου ἀκόμη ἀκαθόριστα καὶ κυμαινόμενα, ἀλλὰ προβλέπουσι καὶ τὸ ἐνδεχόμενον, καθ' ὃ οὐδεὶς ἀρχιερεὺς θὰ εὐρίσκετο παρεπιδημῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει⁽²⁾. Τὸ κατὰ τὸ ἔτος 1641 ἐκ-

2. Ἐντεῦθεν ἐξηγεῖται, ὅτι ὁ μνημονευθεὶς κανὼν τοῦ 1598 ζητεῖ τὴν ἐπαναφορὰν τῶν ἐγκλησιαστικῶν ἀναγκῶν. Ἡ ἀπ-

δοθὲν χρυσόβουλλον τοῦ ἡγεμόνος τῆς Μολδοβλαχίας Ἰωάν. Βασιλείου λέγει τὰ ἐξῆς. «Καὶ ἐπειδὴ δὲν εἶναι μπορετὸν οἱ πάντες (τ. ἔ. οἱ μητροπολίται) εἰς τὸ παρὸν νὰ εὐρίσκωνται (δηλ. ἐν Κων)πόλει, θέλω ἐξάπαντος ἀπαραίτητως καὶ προφάσεώς τινος δίχα, νὰ εὐρίσκωνται τέσσαρες ἐξ αὐτῶν ἢ ὅταν τύχη ἐξ ἀνάγκης ἔλλειψις, τρεῖς τὸ ὀλιγώτερον εἰς μεγάλην ἢ μικρὰν χρεῖαν νὰ μὴ λείπωσιν» (Κ. Δεληκάνη, Πατρ. Ἐγγραφα, Γ', σελ. 298). Ὁ ἡγεμὼν οὗτος τῆς Μολδοβλαχίας προσεφέρθη νὰ ἐξοφλήσῃ τὸ ὑπέρογκον χρέος τοῦ οἴκου. Πατριαρχεῖο ὀλόκληρον, διὰ δὲ τῆς προσφορᾶς ταύτης ἐνομίσεν, ὅτι παρέχεται αὐτῷ τὸ δικαίωμα, ἀπέναντι τῆς Μεγ. Ἐκκλησίας νὰ μεταχειρισθῇ τὸ ἀξιωματικὸν ὕψος, ὅπερ ἐν τῷ παρατεθέντι χωρίῳ ἐκφαίνεται, καὶ νὰ διατυπώσῃ τὰς ἀπαιτήσεις, ἃς ἐν αὐτῷ ἐπιτάσσεται τῆς ἐκκλησίας διέτυπωσεν. Ἐκ τοῦ χωρίου τούτου ἐπίσης δεικνύεται, ὅτι ἡ ἐνδημοῦσα δὲν ἦτο ἀκόμη διαρκής, ὅτι ἐνδημοῦντες ἀρχιερεῖς ἠδύναντο νὰ λείπωσιν ἐκ τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἀκριβῶς λαμβάνεται πρόνοια περὶ ἀντισταθμίσματος ἀμφοτέρων. Περὶ τοῦ ἀντισταθμίσματος τούτου θὰ ὁμιλήσωμεν κατωτέρω (§ 2). Ὁ ἐπὶ Καλλινίκου τοῦ Β' τῷ 1694 ἐκδοθεὶς συνοδικὸς τόμος ἀναφέρει «ἔδοξεν ἡμῖν θεσμὸν τινα τοῦτον ἐκ παντὸς ἀπαράτρεπτον καὶ ἀδιάδραστον ἐξενεγκεῖν, ὅπως ἡμῶν κατὰ τὰς ἰδίας ἐπαρχίας τὰς τριβὰς ποιουμένων, ὧσιν οἵτινες ἐκ τῆς ἡμετέρας ὁμηγύρεως . . . παρεδρεύουσι τῇ βασιλευούσῃ καὶ τοῦ κοινοῦ καὶ πάντων ἡ-

πειρα αὐτὴ ἀναδιώσεως αὐτῶν δὲν προῆλθε, διότι καλῶς ἐρρυθμισμένη ἐνδημοῦσα σύνοδος ἐκρίθη ἀνεπαρκής, ἀλλὰ διότι ἀκριβῶς δὲν ὑπῆρχε τότε ἀκόμη καλῶς ἐρρυθμισμένη ἐνδημοῦσα σύνοδος.

μῶν, ἀπόντων καὶ παρόντων πρόνοιαν ποιούμενοι» (Α. Μαυροκορδάτου, Ἐπιστολαί, ἔκδ. Λιβαδά, σελ. 122, καὶ ἐν Περιοδ. Ἑλλ. Φιλολ. Συλλ. παράρτ. τόμ. Κ'—ΚΒ' σελ. 100). Καὶ ἐνταῦθα προβλέπεται τὸ ἐνδεχόμενον τῆς ἀπουσίας παντὸς ἀρχιερέως ἐκ τῆς Κων)πόλεως, λαμβάνεται δὲ ἐκ νέου πρόνοια, ὅπως διαρκῶς εὐρίσκονται τινες ἐν αὐτῇ. Καὶ περὶ τῆς διατάξεως ταύτης θὰ γίνῃ ἐκτενέστερος λόγος κατωτέρω (§ 3). Κατὰ ταῦτα λοιπὸν ἡ ἐνδημοῦσα σύνοδος καὶ μέχρι τέλους τοῦ 17ου αἰῶνος δὲν εἶχε καταστῆ διαρκῆς.

Πῶς δεικνύουσιν ἡμῖν τὴν ἐνδημοῦσαν σύνοδον τὰ σχετικὰ συνοδικὰ ἔγγραφα; Τῶν μέχρι τέλους τοῦ 18ου αἰῶνος συνοδικῶν ἐγγράφων τὰ πλεῖστα ἀπωλέσθησαν, ἀλλὰ καὶ τῶν σωζομένων στερούμεθα ἐπαρκoὺς συλλογῆς. Ἐξ αὐτῶν ἠδυνήθημεν νὰ παρατάξωμεν σχετικῶς ὀλίγον, ὥστε δὲν δυνάμεθα νὰ καταλήξωμεν εἰς ἀσφαλῆ συμπεράσματα. Παρατηρήσαμεν ὅμως, ὅτι τινὰ τούτων προήρχοντο ἐξ ἑνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ ἔτους. Ἄλλ' ἵνα ἐκ τούτου ἔχῃ τις δικαίωμα νὰ συμπεράνῃ, ὅτι πολλάκις ἐντὸς τοῦ αὐτοῦ ἔτους συνήρχετο ἡ ἐνδημοῦσα, ἔπρεπε τὰ ἐκ τοῦ αὐτοῦ ἔτους προερχόμενα ἔγγραφα ν' ἀνάγονται εἰς διαφόρους μῆνας ἢ τοῦλάχιστον εἰς διαφόρους ἡμέρας τοῦ μηνός, διότι εἶναι βεβαίως δυνατὸν κατὰ τὴν αὐτὴν συνεδρίαν νὰ ἐλήφθησαν πολλαὶ ἀποφάσεις καὶ νὰ ἐξεδόθησαν πολλαὶ ἔγγραφα. Οὕτω παρατηρήσαμεν, ὅτι ἐκ τοῦ αὐτοῦ ἔτους, ἀλλ' ἐκ διαφόρων μηνῶν προήρχοντο δύο καὶ τρία ἔγγραφα, ὥστε τοῦλάχιστον τοσάκις ἐντὸς τοῦ ἔτους συνεκαλείτο ἡ συνεκλήθη ἡ ἐνδημοῦσα σύνοδος. Τῶν τοῦ 17ου αἰῶνος συνοδικῶν ἐγγράφων ἀφθονοὺν συλλογὴν εὐρίσκει τις ἐν τῇ «Νομικῇ συναγωγῇ» τοῦ Ἱεροσολύμων Δοσιθέου, τῆς περίληψιν ἐδημοσίευσεν ὁ Κ. Σάβας ἐν τῇ Μεσαιωνικῇ Βιβλιοθήκῃ (τόμ. Γ', σελ. 549 κξ.), τοῦ δὲ 18ου αἰῶνος παρὰ Mansi (ἀπὸ τοῦ 37ου τόμου καὶ ἐφεξῆς). Ἐν αὐτοῖς βλέπομεν, ὅτι ἡ ἐνδημοῦσα σύνοδος συνήρχετο καθ' οἷον δῆποτε μῆνα καὶ δὴ πολλάκις τοῦ μηνός, ἀλλ' ἐντεῦθεν δὲν

πρέπει νὰ συμπεράνωμεν, ὅτι αὕτη ἀπὸ τοῦ 17ου αἰῶνος καὶ ἄρα βαθμηδὸν ἤδη ἐντὸς τοῦ 18ου αἰῶνος εἶχε καταστῆ διαρκῆς. Αἱ ἀνωτέρω ἐκ τῶν ἐτῶν 1624, 1641 καὶ 1694 παρατεθεῖσαι μαρτυρίαι ἐμποδίζουσιν ἡμᾶς τούτο. Ἐάν, κατὰ τὰς μαρτυρίας ταύτας, ἐλαμβάνετο ὑπ' ὄψιν τὸ ἐνδεχόμενον τῆς ἐκ Κ)πόλεως ἀπουσίας παντὸς παρεπιδημοῦντος καὶ ἐλαμβάνετο συγχρόνως πρόνοια περὶ ἀντισταθμισμάτων, ὧν μάλιστα ἡ ἐπανάληψις δεικνύει, ὅτι καὶ αὐτὰ δὲν ἐτύχωνον μακρᾶς τοῦλάχιστον ἐφαρμογῆς, πῶς δυνάμεθα ν' ἀποδεχθῶμεν, ὅτι ἡ ἐνδημοῦσα ἀπὸ τότε εἶχε πλέον καταστῆ διαρκῆς; Ὁρθότερον λοιπὸν φαίνεται ἡμῖν, ὅτι ἡ ἐνδημοῦσα σύνοδος δὲν εἶχεν ἀκόμη καταστῆ διαρκῆς, ἀλλ' ὅτι, ὡσάκις παρουσιαζόντο ζητήματα, αἵτινα ὁ πατριάρχης δὲν ἤθελε νὰ διευθετήσῃ μόνος καὶ δὴ καθαιρέσεις καὶ ἐκλογὰς ἀρχιερέων, προσεκάλει τοὺς τυχόν παρεπιδημοῦντας καὶ ἐν ἐλλείψει τοιούτων τοὺς πλησιοχώρους. Ὅτι συχνὰ παρουσιάζοντο τοιαῦτα ζητήματα καὶ ὅτι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ὑπήρχον ἐν Κων)πόλει παρεπιδημοῦντες, τούτο ἦτο ὅλως τυχαῖον. Ἐχομεν εἰδήσεις, ὅτι κατὰ τὸ δεύτερον ἡμισυ τοῦ 18ου αἰῶνος ἡ ἐνδημοῦσα σύνοδος συνήρχετο τακτικῶς δις τοῦ μηνός καὶ εἶτα ἅπαξ τῆς ἐβδομάδος (Ἐκκλ. Ἀλήθ. τόμ. ΚΑ', σελ. 388, Μακραιὸς, σελ. 388), ἀπὸ δὲ Γρηγορίου τοῦ Ε' 1806 δις τῆς ἐβδομάδος, Σάββατον καὶ Κυριακὴν (Μ. Γεδεών, Καν. Διατ. Β' σελ. 100). Ὡστε μόλις ὁ 18ος αἰὼν κατέστησε τὴν ἐνδημοῦσαν σύνοδον διαρκῆ. Αἱ ἐντὸς τοῦ 17ου αἰῶνος ἀπόπειραι ἐγκαταστάσεως ἀρχιερέων ὡς διαρκῶν παρέδρων τοῦ πατριάρχου καὶ ἄλλα ἀνάλογα μέτρα ἐντὸς τοῦ 18ου συνετέλεσαν ὡς ἐν τῇ ἐπομένῃ παραγράφῳ θὰ ἴδωμεν, εἰς τὴν ἐνίσχυσιν τῆς δυνάμεως τῆς ἐνδημοῦσης, ἡ δὲ ἐνίσχυσις αὕτη κυρίως κατέστησεν αὐτὴν βαθμηδὸν διαρκῆ.

Κατ' ἀρχὰς πάντες οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει παρε-

πιδημοῦντες μετεῖχον τῆς ἐνδημούσης συνόδου καὶ μάλιστα τῷ 1677 ἐξεδόθη διάταξις τιμωροῦσα τοὺς μὴ μετέχοντας αὐτῆς, βραδύτερον ὅμως μετεβλήθησαν τὰ πράγματα· οὕτω τῷ 1775 ἐπὶ τοῦ πατριάρχου Σωφρονίου τοῦ Β' ὠρίσθη δι' αὐτοκρατορικοῦ διατάγματος ἐνὰ μῆν συνεδριάξουν εἰς τὴν πόλιν πλείους τῶν ὀκτῶ μητροπολιτῶν («Ἰψηλάντου, τὰ μετὰ τὴν ἄλ. σελ. 547»)³. Περὶ τοῦ ἰδίου πράγματος ὁμιλῶν ὁ Μακραῖος (σελ. 342) ἀναφέρει τὸν ἀριθμὸν **δέκα**. Τίς τῶν δύο μνημονευθέντων ἀριθμῶν εἶναι ὁ ἀκριβής; Γράμμα τοῦ πρωτοσυγκέλλου τοῦ Οἰκουμ. Θρόνου Γερμανοῦ πρὸς τινα ἄγνωστον ἡμῖν **μακαριώτατον**, γραφὴν τῷ 1780 μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πατριάρχου Σωφρονίου καὶ τὴν ἐκλογὴν Γαβριὴλ τοῦ Δ', λέγει· αὐτοῖος (τοποτηρητῆς) . . . ἐκτελεῖ δι' ἀδείας τῆς πανιέρου συνόδου τῶν ὀκτῶ μόνον ἀγίων ἀρχιερέων τῶν ἐνδημούντων κατὰ τὴν βασιλικὴν προσταγὴν, (Ἐκκλ. Ἀλήθ. ΚΔ', σελ. 588). Οὐδεμίαν λοιπὸν ἀμφιβολίαν, ὅτι ἐπὶ Σωφρονίου ὁ ἀριθμὸς τῶν συνοδικῶν ὠρίσθη εἰς **ὀκτῶ**. Ὁ Μακραῖος ὁμιλῶν περὶ τοῦ περιορισμοῦ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν συνοδικῶν παρατηρεῖ ὅτι οἱ ἄλλοι ἐν Κωνσταντινουπόλει παρεπιδημοῦντες δὲν ἐδικαιούντο νὰ μετέσχωσι τῆς συνόδου καὶ μόνον ὡσάκις ἀνεχώρουν συνοδικοὶ ἠδύναντο νὰ λαμβάνωνται ἐξ αὐτῶν ἄλλα ἰσάριθμα μέλη. Ὁ Ἰψηλάντης παραστά διαφόρως τὰ πράγματα· ἀνεχώρησαν διὰ τὰς ἐπαρχίας των τῇ προτροπῇ τοῦ Πατριάρχου (Προκοπίου 1787) ὁ Θεσσαλονίκης καὶ ὁ Φιλίππου καὶ Δράμας, μὲ τὸ νὰ

3. Ὁ καθορισμὸς τοῦ ἀριθμοῦ τῶν συνοδικῶν οὐδεμίαν σχέσιν ἔχει πρὸς τὸν Γεροντισμὸν. Ἐκ τῶν συγχρόνων ἐγγράφων δείκνυται ὅτι ὡσάκις ἐτηγήθησαν ὠρισμένοι ἀριθμοί, τούτους ἀπέρτιζον ὄχι μόνον Γέροντες, ἀλλὰ καὶ ἄλλοι ἀρχιερεῖς.

ἦλθον ὁ Τορνόβου καὶ ὁ Καισαρείας, οἵτινες καὶ συνεδριάξουν· ἦλθε καὶ ὁ Ἄρτης καὶ συνεδριάξει, προκαθεζόμενος τοῦ Ναυπλίου καὶ παρανόμως καὶ τοῦ Παλαιῶν Πατρῶν, τοῦ Ἰωαννίνων καὶ τοῦ Δαρίσσης· ἀνεχώρησεν οὖν ὁ Π. Πατρῶν καὶ ὁ Ἀδριανουπόλεως» (τὰ μετὰ τὴν ἄλ. σελ. 652). Ἐνῶ κατὰ τὸν Μακραῖον οἱ ἐκ τῆς συνόδου ἀποχωροῦντες ἀνοίγουσι τόπον εἰς τοὺς ἄλλους παρεπιδημούντας, κατὰ τὸν Ἰψηλάντην, οἱ εἰς Κωνσταντινουπόλιν ἀφικνούμενοι ἀναγκάζουσιν ἰσαρίθμους συνοδικούς ν' ἀπέλθωσιν εἰς τὰς ἐπαρχίας των. Ἄν οὗτοι ἦρχοντο εἰς τὴν πρωτεύουσαν ἐπὶ τούτῳ, ὅπως μετέσχωσι τῆς συνόδου, ἢ δι' ἄλλας αἰτίας καὶ ἂν ὑπῆρχε ὠρισμένος χρόνος συνοδικότητος, ἀγνοοῦμεν. Ὁ καθορισμὸς τοῦ ἀριθμοῦ τῶν συνοδικῶν εἰς **ὀκτῶ** ἐγένετο, ὡς εἶδομεν, ἐπισήμως δι' αὐτοκρατορικοῦ διατάγματος, περὶ ἐπισήμου ἀναβιβασμοῦ εἰς μεγαλήτερον ἀριθμὸν οὐδεμίαν εἶδησιν ἔχομεν. Ἐκ τῶν παρὰ Mansi συνοδικῶν ἐγγράφων δείκνυται, ὅτι κατὰ τὰ ἔτη 1781—92 ἐπικρατεῖ, πλην ὄχι ἄνευ ἐξαιρέσεων, ὁ ἀριθμὸς **δέκα**, μετὰ ταῦτα τῷ 1793 καὶ 94 ὁ ἀριθμὸς **δώδεκα** (Ἐκκλ. Ἀλήθ. ΛΕ', σελ. 118), ἀλλ' ἢ σχετικῶς μεγάλη ἀνωμαλία περὶ τὸν ἀριθμὸν τῶν ἐκάστοτε συνοδικῶν, ὄχι σπανίως ὑπερβαινόντων τοὺς ὠρισμένους ἀριθμούς, πείθει ἡμᾶς, ὅτι ἡ νέα τάξις πρώτως ἐχαλαρώθη.

§ 2. Ἡ ἐνίσχυσις τῆς ἐνδημούσης συνόδου

ἀπέγανη τῆς ἀπολυταρχίας τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριάρχου.

Αἱ ἀπὸ τῆς ἀλώσεως νέαι συνθήκαι ἐδημιούργησαν ἐν τῷ οἰκουμ. πατριαρχείῳ τὴν ἀπολυταρχίαν τοῦ πατριάρχου, οἱ δὲ μητροπολιταὶ ἦλθον οὕτω εἰς μεγαλητέραν ἐξ αὐτοῦ ἐ-

ξάρτησιν. «Πᾶσαι λοιπὸν αἱ ἐκκλησίαι Κων)πόλεως καὶ τῶν ὑποκειμένων ἐπαρχιῶν τῇ ταύτης πατριαρχικῇ θρόνῳ ὑπετάγησαν αὐτῇ τῇ πατριάρχῃ διὰ τοῦ δοθέντος αυτοκρατορικοῦ προγράμματος πολλῶ περισσότερον παρὰ τοῖς πρὸ αὐτοῦ πατριαρχεύσασιν» (Μελετίου Ἐκκλ. Ἱστ. ἔκδ. 1784. τόμ. Γ' σελ. 330). Τὸ τουρκικὸν θεοκρατικὸν πολίτευμα συνεπήγετο κατ' ἀνάγκην διὰ τοὺς ἐν αὐτῷ μὴ μουσουλμάνους τὴν ἰδρυσιν ἰδιαιτέρων θεοκρατικῶν πολιτειῶν. Ὁ πατριάρχης ἐγένετο **μιλέτ μπασῆς**, τ. ἐ. ὄχι ἐθνάρχης, ὡς συνήθως ἐσφαλμένως μεταφράζουσιν, ἀλλ' ἀρχηγὸς θρησκευτικῆς ὁμάδος, θεωρούμενος ὑπὸ τῆς τουρκικῆς κυβερνήσεως ὑπεύθυνος διὰ τὰ ἐν τῇ πατριαρχείῳ αὐτοῦ συμβαίνοντα, ἔχων εἰς χεῖρας αὐτοῦ τὴν πατριαρχικὴν σφραγίδα, ἣν μόνην ἢ Πύλῃ ἀνεγνώριζε, καὶ ἐπομένως δυνάμενος περὶ πάσης ὑποθέσεως τοῦ πατριαρχείου κατὰ τὸ δοκοῦν ν' ἀποφασίζῃ. Ὁ θέλων νὰ πεισθῇ περὶ τῆς πατριαρχικῆς ἀπολυταρχίας, ἅς ἀναγνώσῃ τὴν πρὸς τὸν Ἀδριανουπόλεως Νεόφυτον ἐπιστολὴν τοῦ Γάλλου Παῖσιου Λιγαρίδου, γραφείσαν τῷ 1689, (Ἐκκλ. Ἄλ. ΚΔ' σελ. 417), τὴν πρὸς τὸν Δρύστρας Βαρθολομαῖον συνοδικὴν ἐπιστολὴν τοῦ 1763 (αὐτ. Δ' σελ. 256 κξ.) καὶ τὰ ὑπὸ τοῦ Ὑψηλάντου λεγόμενα (Τὰ μετὰ τὴν ἄλ. σελ. 387. Ἡ ἀπολυταρχικὴ δύναμις τοῦ πατριάρχου ἀνενακλᾶτο ἐπὶ τῶν **κληρικῶν**. **Κληρικοί** τοῦλάχιστον ἀπὸ τοῦ 14ου αἰῶνος Mikl. Müll. Acta Patr. C)ni II. σελ. 345) ὠνομάζοντο ἐν γένει οἱ ἐκκλησιαστικοὶ ὀφφικιάλιοι τῆς τε πρωτεύουσας καὶ τῶν ἐπαρχιῶν, ἐνταῦθα ὁμως νοοῦμεν τοὺς ὀφφικιαλίους τοῦ πατριαρχ. ναοῦ καὶ τῆς πατρ. αὐλῆς. Τούτων ἱκανοὶ ἦσαν βεβαίως ἱερωμένοι, ἀλλ' ἱκανοὶ ὁμως καὶ ἴσως οἱ πλείστοι ἦσαν λαϊκοί, οἵτινες τοῦλάχιστον εἰς τοὺς μετέπειτα χρόνους ἐλαμβάνοντο ἐκ τῶν καλλιτέρων οἰκογενειῶν. Ὁ Κωνστ. Οἰκονόμος περὶ αὐτῶν λέγει «οἱ κληρικοὶ ἐκτὸς τοῦ οἰκονόμου, τοῦ πρωτοπαπᾶ, τοῦ μεγ. σακελλαρίου καὶ τοῦ σακελλαρίου ἦσαν λαϊκοὶ ἐκ τῶν προκρίτων οἰκο-

γενειῶν. ὥστε κληρικός μεχρι τῶν 80 ἐτῶν ἐστήμαιεν εὐγενής». (Τὰ σωζόμενα, τόμ. Β', σελ. 129). Ἐντεῦθεν προέκυψε τὸ ὀξύμορον **λαϊκὸς κληρός**. Οἱ κληρικοὶ οὗτοι ἢ ὀφφικιάλιοι κατὰ τοὺς πρώτους μετὰ τὴν ἄλωσιν χρόνους εἶχον μεγάλην σημασίαν καὶ δύναμιν, ἀνωτέραν μάλιστα τῆς τῶν παρεπιδημούντων ἀρχιερέων. Τὴν σημασίαν καὶ δύναμιν αὐτῶν ταύτην θεωροῦμεν ἀπόρροιαν τῆς ἀπολυταρχικῆς δυνάμεως, ἣν ὁ πατριάρχης ἀπὸ τῆς ἀλώσεως ἐκέκτητο καὶ ἣτις ἀνενακλᾶτο ἐπὶ τῶν κληρικῶν, τῶν ἀμέσων δηλ. αὐτοῦ βοηθῶν καὶ συνεργατῶν. Πολλοὶ τούτων, ὡς εἶδομεν, ἦσαν ἐκ τῶν ἀρχόντικῶν οἰκογενειῶν, οἱ δὲ ἄρχοντες ἀπὸ τῆς ἀλώσεως οὐ τὴν τυχοῦσαν σημασίαν καὶ δύναμιν εἶχον ἐν τῇ διοικήσει τῶν πραγμάτων τοῦ πατριαρχείου, πλὴν οἱ περὶ τὸν ὁ λόγος κληρικοὶ ὄχι ἐντεῦθεν ἠρύοντο τὴν δύναμιν αὐτῶν, ἀλλ' εἶχον αὐτὴν ὡς κληρικοί, ὡς ὀφφικιάλιοι τοῦ πατριαρχείου, καὶ ὑπὸ τῶν χρονογράφων ἢ καλῇ ἢ κακῇ αὐτῶν ἐπὶ τῶν ἐκκλ. πραγμάτων ἐπίδρασις διακρίνεται ρητῶς τῆς τῶν ἀρχόντων. Ἡ δύναμις λοιπὸν τῶν κληρικῶν ἦτο ἀπόρροια τῆς ἀπολυταρχικῆς δυνάμεως τοῦ πατριάρχου καὶ δεὰ τοῦτο ἐξεφαίνετο αὐτῇ κυρίως καὶ κανονικῶς κατὰ τὰς μεσοπατριαρχείας, ὅτε ὅλη ἢ ἀνωτάτη διοίκησις περιήρχετο εἰς τοὺς κληρικούς. Ἐπίσης ὁσάκις ὁ πατριάρχης ἔχανε τὸ κύρος καὶ τὴν ἐπιβολὴν αὐτοῦ, ἢ ἐξουσία περιήρχετο εἰς χεῖρας αὐτῶν (Μαλαξοῦ, Πατρ. Ἱστ. ἔκδ. Βόννης, σελ. 80, 141, 171, 132, 138, 152. Ψευδοδωροθέου, Χρον. ἔκδ. 1814, σελ. 426).

Ἡ μεγάλη ὁμως αὐτῇ ἐξουσία, ἣν ἀπέκτησαν οἱ κληρικοὶ, ἤγαγεν αὐτοὺς εἰς ποικίλας καταχρήσεις καὶ ἐπὶ τέλος ἐστράφη καὶ κατ' αὐτοῦ ἀκόμη τοῦ πατριάρχου, ἐξ οὗ ἀκριβῶς ἀπέρρεεν. Πατριάρχαι οἵτινες δὲν ἐξεπλήρουν τὰς ὁρέξεις τῶν κληρικῶν, δὲν εἶχον δὲ τὴν ἱκανότητα νὰ βάλωσιν αὐτοὺς εἰς τὴν θέσιν των, ἐπιπτον θύ-

ματα τῆς ἀντιδράσεως αὐτῶν. Πολλοὶ ἀλλαξοπατριαρχεῖαι ὀφείλονται εἰς αὐτοὺς (Μαλαξοῦ αὐτ. σελ. 96 - 101 κξ. 108 κξ. 180. Ψευδοδωροθέου, αὐτ. σελ. 418, 443). Τὴν σχέσιν τῶν κληρικῶν πρὸς τὸ πατριαρχικὸν ἀξίωμα καὶ πρὸς τοὺς παρεπιδημοῦντας ἀρχιερεῖς δεικνύει ἄριστα ἔγγραφόν τι ἀπὸ Ἰουλίου τοῦ 1570 (Mikl. Müll., Acta Monast. Β' σελ. 175 κξ.). Πρόκειται περὶ λύσεως διαφορᾶς ὀρίων μεταξὺ τῶν μητροπόλεων Μονεμβασίας καὶ Χριστιανουπόλεως καὶ ἐν αὐτῷ ἀπαντῶντι τάδε: «ἀναδραμῶν (ὁ Μονεμβα- σίας) πρὸς ἡμᾶς συνοδικῶς προκαθημένους, οἱ ἐπιφέρο- μεν τὸ τοῦ παναγιωτάτου ἡμῶν δεσπότης κυροῦ Μη- τροφάνου θεῖον πρόσωπον καὶ ἄδειαν ἔχομεν τὰ ἐκκλη- σιαστικὰ ὡς οἷόν τε ἐξετάζειν καὶ ἀνακρίνειν καὶ εἰς τὸν τοῦ δικαίου τόπον αὐτὰ καθιστᾶν». Οἱ συνοδικῶς προ- καθήμενοι καὶ τὴν περὶ ὀρίων δύο μητροπόλεων διαφορὰν λύοντες εἶναι ὄχι ἄλλοι τινές, ἀλλ' οἱ κληρικοί, οἵτινες ὀκτῶ τὸν ἀριθμὸν ὑπογράφονται εἰς τὸ ἔγγραφον: ὁ Μ. Οἰ- κονόμος, ὁ Μ. Ἐκκλησιάρχης, ὁ Μ. Λογοθέτης, ὁ Μ. Χαρ- τοφύλαξ, ὁ Σακελλάριος, ὁ Λογοθέτης, ὁ Μ. Πρωτοπαπᾶς, ὁ Πρωτονοτάριος. Μετὰ τὰς ὑπογραφὰς αὐτῶν ἔπεται ἡ ἐξῆς σημείωσις: «Ἐπειδὴ ὁ πανιερ. μητροπ. Μονεμβα- σίας κὺρ Μακάριος . . . δείξας ἡμῖν τὸ παρὸν συνοδι- κὸν τῆς Μ. Ἐκκλησίας γράμμα τῶν τιμιωτάτων καὶ ἐπι- τρόπων τοῦ οἴκουμ. πατριάρχου κὺρ Μητροφάνου κληρι- κῶν, ὑπεγράψαμεν καὶ ἡμεῖς ὡς νομίμως καὶ εὐλόγως γρα- φέν . . . καὶ ἐπικυροῦμεν αὐτὸ κτλ.» Ἔπονται αἱ ὑπογρα- φαὶ ἑνδεκα παρεπιδημούντων ἀρχιερέων. Οὗτοι δὲν ἐπικυ- ροῦσιν, ὡς τις θὰ ἐνόμιζε, τὴν ὑπογραφήν τῶν κληρικῶν, ἀλλ' ἐκ παραλλήλου πρὸς αὐτοὺς ἀποφαίνονται ἐπὶ τοῦ ζητήματος καὶ μάλιστα ἡ γνώμη αὐτῶν παρίσταται ὡς τι δευτερεύον καὶ χρῆζον δικαιολογίας: Ἐπογράφουσι καὶ αὐτοί, ἐπειδὴ ὁ ἐνδιαφερόμενος ἔδειξεν αὐτοῖς τὸ ἔγγρα-

φου. Ὅστε οἱ ἀρχιερεῖς δὲν μετέσχον ἀρχικῶς τῆς ἀπο- φάσεως τῶν κληρικῶν, οἵτινες παρὰ τὸ παρέλκον προ- καθημένους, μόνοι συνεδριάσαντες ἔλυσαν τὴν διαφο- ρὰν τῶν δύο μητροπόλεων. Εἶναι ἀληθές, ὅτι διὰ τοῦ ἐγ- γραφου τούτου δείκνυται κυρίως ἢ ἐπὶ πατριάρχου Μη- τροφάνου τοῦ Γ' κατάστασις τῶν πραγμάτων, ὅστις μεί- ζον πάντων ἴσως τῶν πατριαρχῶν κατέστη ὑποχέριος τῶν κληρικῶν καὶ ὅστις ἐν Χάσκιῳ διατρίβων, εἶχε διορίσῃ αὐ- τοὺς ἀντιπροσώπους αὐτοῦ, ἀλλὰ δι' αὐτοῦ συγχρόνως δεί- κνυται ἢ ἐν γένει ἀπὸ τῆς ἀλώσεως ἀπολυταρχικῆς δύναμις τοῦ πατριάρχου, ἢ σημασία καὶ ἡ δύναμις τῶν κληρικῶν καὶ ἡ δευτερεύουσα μοῖρα ἐν ᾗ εὐρίσκοντο οἱ ἐνδημοῦντες ἀρχιερεῖς ἢ τοῖ ἢ ἐνδημοῦσα σύνοδος. Ἡ ἐνδημοῦσα σύνοδος ἀπὸ τῆς ἀλώσεως εἶχε διὰ τὰς περιστάσεις παραλύσῃ, εἶχε παύσῃ νὰ εἶναι τακτικὴ καὶ διάρκής, ἕνεκα δὲ τοῦ- του καὶ δὴ ἕνεκα τῆς ἀπολυταρχικῆς δυνάμεως, ἦν ἀπὸ τῆς ἀλώσεως ὁ πατριάρχης ἀπέκτησεν, εἶχε στερηθῆ τῶν ἀρχαίων τῆς δικαιομάτων, καταστᾶσα σχεδὸν σωματεῖον συμβουλευτικόν. Ἐπὶ τῆς βεβαίως οἱ περὶ τοῦ συνοδι- κοῦ συστήματος ἀρχαῖοι θεσμοὶ τῆς Ἐκκλησίας, ἀλλ' ἡ νέα τάξις τῶν πραγμάτων εὐρίσκετο εἰς ἀντίθεσιν πρὸς αὐτοὺς. Οἱ ὀπαδοὶ τοῦ καθιερωμένου συνοδικοῦ συστή- ματος κατηγοροῦν τὴν ἀπολυταρχικὴν ἐξουσίαν τῶν πα- τριαρχῶν ὡς παράνομον, ἀλλ' ἐξ ἴσου δὲν ἠδύναντο καὶ οἱ ὀπαδοὶ τῆς νέας τάξεως τῶν πραγμάτων νὰ χαρακτη- ρίσωσι κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον τὰς ἀξιώσεις τῶν αντι- πάλων; Κύριλλος ὁ Ε' (1748—51 καὶ 1752—57) ἀνεβί- βασε τὴν ἀπολυταρχικὴν τοῦ πατριάρχου ἐξουσίαν εἰς θρη- σκευτικὴν ἀρχήν, θεωρῶν ἑαυτὸν κεφαλὴν τῆς Ἐκκλησίας καὶ ὡς τοιοῦτον, κείμενον ὑπεράνω τῆς ἱερᾶς συνόδου καὶ δυνάμενον μόνον ν' ἀποφασίζῃ περὶ πάσης ὑποθέσεως (Βεν- δόττου, Ἐκκλ. Ἰστ. σελ. 88). Βίρηνικὴ συμβίβωσις τῶν

δύο συστημάτων, τοῦ ἀρχαίου καὶ τοῦ νέου, ἦτο δυνα-
τὴ μόνον δι' οἰκειοθελούς ὑποχωρήσεως ἐκατέρου. Ἄλλ'
ὅσάκις ἐπὶ τοῦ πατριαρχικοῦ θρόνου ἐκάθητο ἀνὴρ, περὶ
πολλοῦ ποιούμενος τὴν ἀπολυταρχικὴν αὐτοῦ δύναμιν, καὶ
οἱ ἀρχιερεῖς στερρῶς εἶχοντο τῶν καθιερωμένων συνοδι-
κῶν αὐτῶν δικαιωμάτων, τότε ἐξέσπα ἀγὼν φοβερός καὶ
οὐδεμία νομικὴ βᾶσις ὑπῆρχεν, ἐπὶ τῆς ὁποίας ἠδύναντο
να ἔλθωσιν εἰς συνεννόησιν καὶ συμβιβασμὸν τὰ δύο ἀν-
τιμαχόμενα μέρη.

Ἦτο ἀνάγκη, ἡ σύνοδος τῶν ἀρχιερέων ν' ἀνακτήσῃ ἐν
πρὸς ἐν ὅλα τὰ ἀπωλεσθέντα αὐτῆς δικαιώματα διὰ νέων
νομοθετημάτων, ἐπικυρουμένων μάλιστα πολλάκις διὰ σουλ-
τανικῶν διαταγμάτων, ἵνα οὕτω τὰ δικαιώματα ταῦτα καὶ
κατὰ τὴν νέαν τάξιν τῶν πραγμάτων εἶναι σεβαστὰ καὶ κα-
ταστῶσιν ἰσχυρὰ πρὸς ἔμπρακτον ἐνάσκησιν.

Καὶ κατὰ τὸ δεύτερον ἥμισυ ἀκόμη τοῦ 16ου αἰῶνος
οἱ κληρικοὶ ἐξακολουθοῦσι νὰ διαδραματίζωσι κύριον πρό-
σωπον ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς, γίνονται ἀκόμη αἰτιοὶ ἀλλαξο-
πατριαρχειῶν (Ἐψηλ. Τὰ μετὰ τὴν ἀλ. σελ. 101, 113),
ἀλλ' ἀπὸ τότε συγχρόνως ἀρχίζουσι νὰ ἐμφανίζονται οἱ ἀρ-
χιερεῖς μὲ ὁμοίας τάσεις (αὐτ. σελ. 112, 117). Κατὰ τὸν
17ον αἰῶνα μόνον οἱ ἀρχιερεῖς πρωτοστατοῦσιν εἰς τὰς ἀλ-
λαξοπατριαρχείας. Σφάλλεται ἄρα ὁ Ἐψηλάντης ὡς ὄριον
τῆς μεταβολῆς θέτων τὸ ἔτος 1512 (αὐτ. σελ. 193). Τὸ
σφαιερὸν τῆς γνώμης αὐτοῦ φαίνεται καὶ ἐντεῦθεν τῷ 1564
ὑπὸ τοῦ πατριάρχου Ἰωάσαφ τοῦ Β' πρὸς διαχείρισιν τῶν
οἰκονομικῶν τοῦ πατριαρχείου συνέστη ἡ **οἰκονομικὴ**
ἐπιτροπὴ, ἧς μετεῖχον κατ' ἀρχὰς μόνον κληρικοὶ καὶ ἀρ-
χιερεῖς, ἀγνοοῦμεν, ἀλλ' ἐντὸς τοῦ 17ου αἰῶνος εὐρίσκομεν
αὐτοὺς κύρια μέλη τῆς οἰκον. ἐπιτροπῆς. Ἐνταῦθα παρατη-
ρεῖ τις τὴν ἐπελθοῦσαν ἐνίσχυσιν τῆς δυνάμεως τῶν
παραπεδιημούντων καὶ τὸν χρόνον περίπου καθ' ὃν αὕτη
ἐπῆλθεν. Ἡ ἐνίσχυσις τῆς δυνάμεως τῶν παραπεδιη-
μούντων εἰσήγαγεν αὐτοὺς εἰς τὴν οἰκονομ. ἐπιτρο-
πὴν, ἀλλ' ἀντιστρόφως καὶ ἡ εἰς τὴν οἰκονομ. ἐπιτροπὴν

εἰσοδος αὐτῶν ἔτι μᾶλλον ἐνίσχυσε τὴν δύναμιν αὐτῶν,
καθόσον μάλιστα ἐντὸς τοῦ 17ου αἰῶνος ἔχομεν ἀποπέρας
εὐρύνσεως τῆς δικαιοδοσίας τῆς ἐπιτροπῆς ταύτης. Οὕτω ὁ
ἐπὶ Κυρίλλου τοῦ Κουταρῆ ἐκδοθεὶς συνοδικὸς τόμος τοῦ
1635, δι' οὗ ἀποφασίζεται ἡ ἐκλογή 4—5 ἀρχιερέων ὡς
οἰκονομικῶν ἐπιτρόπων, καθιστᾷ τὴν γνώμην αὐτῶν ἀπα-
ραίτητον ἐν τῇ ἐκλογῇ καὶ τῇ παύσει τῶν ἀρχιερέων (Α.
Π. Κεραμέως, Ἱεροσ. Βιβλ. Δ' σελ. 473, Κ. Δελικάνη, Πατρ'
Ἐγγρ. Γ' σελ. 323). Οἱ ἐπὶ Παρθενίου τοῦ Α' ἐκδοθέντες
συνοδικοὶ τόμοι τοῦ 1641 καὶ 1643 ὀρίζουσιν ἐπιτρόπους
ἀρχιερεῖς, ἄνευ τῆς γνώμης τῶν ὁποίων ὁ πατριάρχης οὐδὲν
δύναται νὰ πράξῃ, ὡς βεβαίως καὶ αὐτοὶ οὐδὲν ἄνευ τῆς
γνώμης τοῦ πατριάρχου (Κ. Δελικάνη, αὐτ. σελ. 312, 317).
Ὡστε κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἡ οἰκονομικὴ ἐπιτροπὴ δὲν
ἦτο ἀπλῆ οἰκονομικὴ ἐπιτροπὴ, ἀλλ' εἶχεν, οὕτως εἰπεῖν,
διπλὴν ιδιότητα· οἱ ἐπίτροποι ἦσαν συγχρόνως εἶδος **διαρ-**
κῶν συνοδικῶν («συνεργοὶ τοῦ πατριάρχου»). Ἡ περίο-
δος αὐτῶν ἦτο ἐνιαυσία καὶ κατὰ τὴν διάρκειαν αὐτῆς οἱ
ἀρχιερεῖς οὗτοι δὲν ἐδικαιοῦντο ν' ἀπέλθωσιν εἰς τὰς ἐπαρ-
χίας αὐτῶν. Ἡ ἐπέκτασις τῆς δικαιοδοσίας τῆς οἰκονομ.
ἐπιτροπῆς ἐξηγεῖται, ὡς ἀνωτέρω εἶδομεν, ἐκ τούτου, ὅτι ἡ
ἐνδημοῦσα σύνοδος τότε ἀκόμη δὲν ἦτο τακτικὴ, οὐδὲ διάρ-
κῆς. Ἀλλὰ τίς ἡ σχέσις τῆς μὲ ἐκτεταμένην δικαιοδοσίαν
προικισθείσης οἰκονομ. ἐπιτροπῆς πρὸς τὴν ἐνδημοῦσαν
σύνοδον; Καὶ οἱ τρεῖς μνημονευθέντες συνοδικοὶ τόμοι
(1635, 1641 καὶ 1643) τοὺς οἰκονομ. ἐπιτρόπους ὀνομάζου-
σι **τοποτηρητὰς** (ἢ ἐπιτρόπους) καὶ **ἐξάρχους τῆς ιε-**
ραῆς συνόδου καὶ τῆς κοιναῆς (ἢ ὁλης) **ἀδελφότητος**
τῶν ἀρχιερέων. Κ. Δελικάνης, αὐτ. σελ. 322, 312, 316,
323). Ἐκτὸς τῶν ἐπιτρόπων τούτων ἀρχιερέων, τῶν ὑπο-
χρεωτικῶς ἐν Κων)πόλει παραμενόντων, θὰ ὑπῆρχον τυφ-
λὸν καὶ ἕτεροι παραπεδιημούντες, οὗς ἐπίσης ὁ πατριάρχης

θα εκάλει, όταν υπήρχον και εφόσον υπήρχον, προς λύσιν των παρεμπιπτόντων ζητημάτων, εν ελλείψει δε παρεπιδημούστων, τους πλησιοχώρους, όταν βεβαίως ητο ανάγκη να παρίσταται μείζων αριθμὸς ἀρχιερέων (πρβλ. ἄρθρ. 2ου και 3ου του συνοδ. τόμου 1635).

Ἄλλ' ἡ ἀπόπειρα τῶν συνοδικῶν τούτων τόμων, ὅπως διὰ τῆς οἰκονομ. ἐπιτροπῆς ἀναπληρωθῆ ἡ ἔλλειψις διαρκούσ ἐνδημούσης συνόδου, ὡς ητο ἐπόμενον, ἐναυάγησεν⁴⁾ ἔνεκα αὐτῆς ταύτης τῆς φύσεως τοῦ μέτρου τούτου, μάλιστα δὲ ἔνεκα τῆς ἀπολυταρχικῆς τοῦ πατριάρχου ἐξουσίας, συνετέλεσεν ὁμως εἰς τὴν ἐνίσχυσιν τῆς ἐνδημούσης συνόδου, οὕτως ὥστε μετὰ τὴν ἀποτυχίαν τῆς ἐμμέσου ταύτης ἀποπείρας ἠδύνατο νὰ ληφθῆ πρόνοια περὶ ἀμέσου ἐνισχύσεως αὐτῆς τῆς ἐνδημούσης συνόδου. Τὰ διάφορα στάδια τῆς ἐνισχύσεως τῆς ἐνδημούσης, ἅτινα παραλαμβάνομεν μετὰ προσθηκῶν ἐκ τῆς ἐν τῇ Ἐκκλ. Ἀληθείᾳ (τόμ. Δέ, σελ. 101 κξ· 117 κξ.) δημοσιευθείσης διατριβῆς ἡμῶν, εἶναι τὰ ἐξῆς⁵⁾ Τῷ 1659 ἐπὶ Παρθενίου τοῦ Δ' διὰ κανονικῆς δια-

4. Τὴν ἐντὸς τοῦ 18ου αἰῶνος θέσιν τῆς οἰκονομ. ἐπιτροπῆς ἀπεικονίζουσιν ἐγγράφα τῶν ἐτῶν 1740 και 1741 (Ἐκκλ. Ἀλ. τόμ. 10 σελ. 455), ἅτινα τοὺς οἰκον. ἐπιτρόπους δὲν ὀνημάζουσι πλέον τοποκηρητὰς ἢ ἐπιτρόπους και ἐξάρχους τῆς συνόδου, οὔτε/δὲ εργοὺς τοῦ πατριάρχου, ἀλλ' ἀπλῶς ἐπιτρόπους τοῦ κοινοῦ, ἢ δὲ γνώμη αὐτῶν δὲν εἶναι πλέον ἀπαραίτητος ἐν ταῖς ἐκκλ. ὑποθέσεσιν. Τὰ ἐν τῷ πρώτῳ τῶν ἐγγράφων λεγόμενα «ἐπιτροπεύειν, διοικεῖν και κυβερνᾶν πᾶσαν χρειαίαν και ὑπόθεσιν τοῦ κοινοῦ» ἔχουσι θεατικῶς ἄλλην σημασίαν. — 5. Ἀπαγόρευσιν μονομεροῦς ὑπὸ τοῦ πατριάρχου καθαιρέσεως ἀρχιερέων ἔχομεν ἦδη ἐκ τοῦ ἔτους 1693 (Μαυρογοδ. Βιβλ. ἀνεκδ. ἐλλ. συγγρ. σελ. 74), ἀλλὰ τότε ἀνετίθη ἡ καθαιρέσις εἰς τὴν σχεδιασθεῖσαν ἐνιαυσίαν πατριαρχ. σύνοδον. Τῷ 1635 ἀνανεώθη ἡ ἀπαγόρευσις, ἀλλὰ τότε παρεπέμφθη ἡ καθαιρέσις πρὸ πάντων εἰς τὴν με ἐκτεταμένην δικαιοδοσίαν οἰκον. ἐπιτροπῆν (ἴδ. τὸ 3ον ἄρθρ. τοῦ τόμου 1635).

τάξεως ὠρίσθη, ὅπως οἱ ποινη ὑποβαλλόμενοι ἀρχιερεῖς συγχωρῶνται ὄχι μόνον ὑπὸ τοῦ πατριάρχου, ὡς μέχρι τότε συνέβαινε, ἀλλὰ και τῇ συναινέσει τῆς ἐνδημούσης συνόδου (Μ. Γεδεών, Πατρ. Πιν, σελ. 588). Τῇ 30 Νοεμβρίου 1757 ἐπὶ Σεραφεῖμ τοῦ Β' συνήλθον οἱ ἀρχιερεῖς, οἱ ὀφικιαλίοι και οἱ ἄρχοντες, ὅπως σκεφθῶσιν ἐπὶ τῆς καταστάσεως τῶν ἐκκλ. πραγμάτων. Μεταξὺ ἄλλων ἀποφάσεων ἐλήφθη και ἡ ἐξῆς: «χηρευύσης τινὸς ἐπιρχίας ἡ μὲν ἐκλογή τοῦ ἐν αὐτῇ ἀρχιερατικῶς προστησομένου δέον γίνεσθαι ἀκωλύτως παρὰ τῆς ἱερᾶς συνόδου, καθὰ και ἐν τῷ ἰδίῳ ὑποσχέτικῳ γράμματι τῆς αὐτοῦ παναγιότητος ἐμπεριέχεται» (Mansi τομ. 38, σελ. 685)⁶⁾. Ἄγνωστον πότεν ἡ πρωτοβουλία, ἐκ τοῦ πατριάρχου ἢ ἐκ τῆς συνελεύσεως, ἐν πάσῃ ὁμως περιπτώσει ὁ πατριάρχης Σεραφεῖμ εἶναι ἴσως ὁ πρῶτος, ὅστις δι' ἰδίου γράμματος ὑπόσχεται, ὅτι εἰς οὐδεμίαν ἐκλογὴν ἀρχιερέως αὐτοβούλως θὰ ἴπροβῆ, ἀλλὰ θ' ἀφίγη αὐτὰς εἰς τὴν ἐλευθέραν ἀπόφασιν τῆς ἐνδημούσης συνόδου. Ἐπιερὸν τὸ ζήτημα, κατὰ πόσον ταῦτα ἐτηρήθησαν. Τῷ 1759 ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ πατριάρχου ἐδόθη ἀφορμὴ και ἐζητήθη παρὰ τῆς Πύλης ἡ ἐκδοσις χάττι χουμαγιούν, ὅπως οὐδεὶς ἄλλαξοπατριαρχεῖαν ζητῶν εἰσακούηται «χωρὶς μαχζάρι τῶν ἀρχιερέων⁷⁾» (Τψηλ. Τὰ μετὰ τὴν ἄλ. σελ. 279, 380 και 381). Οὕτω διὰ τῆς ἐκδόσεως τοῦ σουλτανικοῦ τούτου

6. Πρῶτερον, τῷ 1635, διὰ τῆς οἰκονομ. ἐπιτροπῆς ἐπίσης ἐζητήσαν νὰ ἐμποδίσωσι τὰς ὑπὸ τοῦ πατριάρχου αὐθαγρέτους ἐκλογὰς ἀρχιερέων (ἴδ. τὸ 3ον ἄρθρ. τοῦ τόμου 1635).

7. Ἄλλοτε ἰδοῦ πῶς ἐζητήσαν ν' ἀποκρούσωσιν ἀλλαξοπατριαρχεῖαν: «1688 Μαρτ. 17 ἐξήλθον οἱ μητροπολίται μετὰ τοῦ κύρ Ἰακώβου κατόπιν τοῦ Παρθενίου μετὰ γραμμιάτων ἀρχόντων και ματζαριῶν τοῦ καϊμακῆμ ἐπὶ τὸ εἰσεῖν εἰς Ἀδριανού και ἀντιτεῖναι τῷ Παρθενίῳ» (Περιοδ. Ἑλλ. Φιλ. Συλλ. ΙΑ' σελ. 28). Τότε δὲν ἴσκει ἡ γνώμη τῶν μητροπολιτῶν και τὸ μαχζάρι ἐξέδωκεν ὁ καϊμακῆμ.

διατάγματος ἢ πτώσις τοῦ πατριάρχου ἐξηγήθη ἐκ τῆς γνώμης τῆς ἐνδημούσης συνόδου. Ἄλλ' ἡ ἐνδημούσα σύνοδος δὲν θὰ ἔπαυε νὰ εἶναι ἀπλοῦν συμβουλευτικὸν σωματεῖον, ἐφόσον ἡ πατριαρχικὴ σφραγὶς ἔμενεν εἰς χεῖρας τοῦ πατριάρχου καὶ ἠδύνατο νὰ κάμῃ κατὰ τὸ δοκοῦν χρῆσιν αὐτῆς. Διὰ νὰ ἀποκτήσῃ ἡ ἐνδηρούσα σύνοδος σημασίαν πραγματικὴν, ἔπρεπε νὰ τεθῆ τέρμιμα εἰς τὴν κατάστασιν ταύτην καὶ ἡ σφραγὶς νὰ περιέλθῃ κατὰ τινα τρόπον εἰς τὴν κατοχὴν καὶ τῆς συνόδου. Τὴν μεταβολὴν ταύτην ἐπέφερον ὁ πατριάρχης Σαμουήλ ὁ Χαντζερῆς (1773 - 88 καὶ 1773 - 74). Διὰ τῶν ἐνεργειῶν αὐτοῦ ἐξεδόθη τῷ 1763 χάρτι σερῖφ, δι' οὗ διατάσσεται ἡ τῆς πατριαρχικῆς σφραγίδος διαίρεσις εἰς τέσσαρα τμήματα, ὧν τὸ ἐν ἔμελλε νὰ κρατῆ ὁ πατριάρχης, τὰ δὲ ἄλλα τρία τρεῖς τῶν ἐγκρίτων ἀρχιερέων. Διὰ τῆς μεταβολῆς ταύτης ἐτέθη τέρμα εἰς τὴν ἀπολυταρχίαν τοῦ πατριάρχου, ἡ ἐνδημούσα σύνοδος ἀπέκτησεν ἰδίαν δύναμιν καὶ γνώμην, ἣν ὁ πατριάρχης ὠφείλε νὰ λαμβάνῃ ὑπ' ὄψιν, ἂν ἤθελεν αἱ ἀποφάσεις αὐταῦ νὰ ἔχωσι νομιμότητα καὶ κύρος. Ἐὰν πατριάρχης τις ἀρχικὸς ἐξήτει ἐκτοτε νὰ ἐπιβάλληται εἰς τὴν σύνοδον, ἐὰν ἐνίοτε ἐξέσπα ἀγὼν μεταξὺ αὐτῶν, δὲν ἔπεται, ὅτι ἐξηκολούθει ἀκόμη ὁ ἀγὼν ἐκείνος τῶν δύο συστημάτων, τοῦ παλαιοῦ καὶ τοῦ νέου, δὲν εἶναι πλέον ἀγὼν ἀρχῶν, ἀλλὰ προσωπικῶν τάσεων, διότι αἱ σχέσεις τοῦ πατριάρχου καὶ τῆς συνόδου εἶχον πλέον ρυθμισθῆ καὶ κατὰ τὴν νέαν τάξιν τῶν πραγμάτων, διὰ νέων ἐκκλησι. νόμων καὶ δια. Σουλτανικῶν διαταγμάτων. Ὁ θέλων ν' ἀρχῇ ἔπρεπεν εἰς τὸ ἐξῆς κατὰ ἓνα οἰονδήποτε τρόπον νὰ ἐχῆ μεθ' ἑαυτοῦ τὴν σύνοδον. — Ὅτε ὁ πατριάρχης Σαμουήλ ὁ Χαντζερῆς τῷ 1768 ἀνευ γνώσεως καὶ γνώμης τῶν ἀρχιερέων μετέθεσε τὸν Κρήτης εἰς τὴν μητρόπολιν Κυζίκου, οἱ ἀρχιερεῖς ἐπὶ τῆς νέας ἀκριβῶς τῶν πραγμάτων τάξεως καὶ αὐτοὶ πλέον στη-

ριζόμενοι, ἀνηνέχθησαν εἰς τὴν Πύλην, ζητοῦντες τὴν ματαίωσιν τῆς παρανόμου ἐκείνης μεταθέσεως, ὡς γινομένης «ἀνευ συνόδου καὶ γνώμης τῶν πολλῶν». Ἡ Πύλη ἀνεγνώρισε τὸ δίκαιον τῶν ἰσχυρισμῶν αὐτῶν καὶ ἐπέτρεψεν αὐτοῖς ν' ἀντιστῶσιν εἰς τὴν μετάθεσιν, οἱ δὲ ἀρχιερεῖς πράγματι ἐπὶ συνόδῳ κατεπολεμήσαν καὶ ἐματαίωσαν αὐτὴν (Ἰψηλ. αὐτ. σελ. 416 κξ.) Ὅτε ὁ πατριάρχης Νεόφυτος ὁ Ζ' (1789 - 94) ἦλθεν εἰς σύγκρουσιν μετὰ τῆς συνόδου καὶ ἐξήγησε παρὰ τῆς κυβερνήσεως τὴν εἰς τὰς ἐπαρχίας ἀποπομπὴν τῶν ζωηροτέρων, ἐπέτυχεν μὲν τοῦτο, ἀλλ' ὁ πατριάρχης διετάχθη «πράττειν τὰ κοινὰ τῇ συναινέσει τῶν ἐνδημούτων ἀρχιερέων» (Μακραιὸς, σελ. 382). — Ἐν τῷ ἀγῶνι λοιπὸν τοῦ παλαιοῦ καὶ νέου καθεστῶτος, τ. ἔ. τοῦ καθιερωμένου συνοδικοῦ συστήματος καὶ τῆς ἀπολυταρχίας τοῦ πατριάρχου, ἠτήθη τὸ νέον καθεστῶς, δηλονότι ἡ ἀπολυταρχία τοῦ πατριάρχου, πλην ἐκ τοῦ μακροῦ τούτου ἀγῶνος, ὅστις ἀπὸ τῆς ἀλώσεως ἤνοιξε καὶ μέχρι τοῦ 1763 παρετάθη, τὸ συνοδικὸν σύστημα, ὡς ἦτο ἐπόμενον, δὲν ἐξῆλθεν ἀλώβητον ἀντὶ νὰ ὑπερισχύσῃ ἀμιγῆς τὸ καθιερωμένον συνοδικὸν σύστημα, διεμορφώθη καὶ ἐπεκράτησεν ὁ **Γεροντισμὸς**, ὅστις ἀκριβῶς συνενοῖ τὸ ἀπολυταρχικὸν μετὰ τοῦ συνοδικοῦ συστήματος. Ὁ πατριάρχης καὶ οἱ Γέροντες ἦσαν εἰς τὸ ἐξῆς οἱ κυβερνῆται τῆς ἐκκλησίας.

§ 3. Ὁ Γεροντισμὸς⁽⁸⁾.

Πρὸς ὀρθὴν κατανόησιν τοῦ Γεροντισμοῦ πρέπει ὡς βάσις νὰ τεθῆ ἡ μετὰ τὴν ἄλωσιν συνήθως ἀπαντῶσα διά-

8. Τὸ σημεῖον τοῦτο πραγματευόμεθα κατ' οὐσίαν σιμφώνως πρὸς τὸ ἐν τῇ Ἐκκλησιαστικῇ Ἀληθείᾳ (τόμ. ΔΒ', σελ. 101 κξ. 117 κξ.) ὑφ' ἡμῶν δημοσιευθέντα, συμπληρούμενα ὅμως νῦν πολλαχῶς.

κρίσις τῶν ἀρχιερέων εἰς ἐγκρίτους καὶ μὴ, ἥτις διάκρισις ἀναμφιβόλως εἶναι προγενεστέρα τοῦ Γεροντισμοῦ, καὶ ἂν μὴ ἡ λέξις, ἀλλὰ τὸ πρᾶγμα ἀνάγεται εἰς τὴν πρὸ τῆς ἀλώσεως ἐποχὴν.⁹⁾ Ἐκ τῶν ἐγκρίτων ἀρχιερέων προέκυψαν βαθμηδὸν οἱ Γέροντες, ὥστε δύναται τις νὰ ἰσχυρισθῆ ὅτι αἱ ρίζαι τοῦ Γεροντισμοῦ εἶναι ἐρριμμέναι βαθείαι εἰς τὴν βυζαντινὴν ἐποχὴν, ἀλλὰ τότε ὁ περιορισμὸς τῆς ἐκκλησι. ἐξουσίας καὶ ὁ αὐτοκρατορικὸς ὁδοστρωτήρ δὲν παρείχον κατάλληλον ἔδαφος πρὸς ἀνάπτυξιν αὐτοῦ, ἐν τῇ μετὰ τὴν ἄλωσιν δὲ μέγਾਲως εὐρυνθείσῃ ἐξουσίᾳ τῆς Ἐκκλησίας ἢ ἀπολυταρχικῆς δυνάμει τοῦ πατριάρχου καὶ ἢ ἐντεῦθεν ἀπορρέουσα δύναμις τῶν ὀφφικιαλίων ἐκάλυψαν ἐπ' ἀρκετὸν τὴν ἀνάπτυξιν τῆς δυνάμεως τῶν ἐγκρίτων ἀρχιερέων, ἕως ὅτου τέλος αὐτῆ ἦλθεν εἰς ἐκφάνσιν καὶ βαθμηδὸν ἐφθασεν εἰς τελείαν διαμόρφωσιν.

Τίνας εἶναι οἱ λόγοι, οἵτινες συνετέλεσαν εἰς τὴν διαμόρφωσιν καὶ ἐπικράτησιν τοῦ Γεροντισμοῦ;

α') Τὸ ἐγκριτὸν τῶν μητροπολιτικῶν τούτων θρόνων, ἦτοι Καισαρείας, Ἐφέσου, Ἡρακλείας, Κυζίκου, Νικομηδείας, Νικαίας καὶ Χαλκηδόνος¹⁰⁾. Τῷ 1746 συγκαταριθμεῖται αὐτοῖς ὡς ὄγδοος ὁ Δέρκων (Μ. Γεδεών, Πατρ. πιν. σελ. 640).

β') Ἡ ἀξία συνήθως τῶν προσώπων, ἃτινα κατελάμ-

9. «Ἐἴτα δὲ ἕνα ἕφ πατριάρχην τε καὶ σὺν αὐτῷ βεῖ ἄλλους τῶν προὔχοντων ἀρχιερέων» (Παχυμέρου, ἐκδ. Βόννης, Α' σελ. 511) «αὐτοῖς λοιποῖς ἰδ. μητροπολίταις τῶν ἐξαιρέτων θρόνων τε καὶ λαμπρῶν» (Οἱ μετὰ τὸν Θεοφ. ἐκδ. Βόννης, σελ. 200 καὶ 561), «αὐτοῖς τῶν μητροπολιτικῶν καλέσας προὔχοντάς» (Vita Euthymii ἐκδ. De Boor, σελ. 39 καὶ 44).

10. Τὴν ἱστορίαν τοῦ ἐγκρίτου τῶν ἀρχιερέων θὰ πραγματευθῆ ἡ ἐπομένη διατριβή.

βανον τοὺς θρόνους τούτους, ἅτινα τοῦλάχιστον μετὰ ταῦτα διέθετον καὶ ἰσχυρὰ μέσα.

γ') Οἱ πλείστοι τῶν ἐγκρίτων ἦσαν πλησιόχωροι¹¹⁾ ἦτοι ὁ Ἡρακλείας, ὁ Κυζίκου, ὁ Νικομηδείας, ὁ Νικαίας, ὁ Χαλκηδόνος, ὁ Δέρκων, καὶ ἐπομένως εὐκολώτερον καὶ συνηθέστερον ἠδύνατο νὰ μετέχωσι τῆς διοικήσεως τῆς Ἐκκ. κλησίας.

Ἡ ἐνίσχυσις τῆς δυνάμεως τῶν ἐγκρίτων ἀρχιερέων ὡς ἦτο ἐπόμενον, ἔβαινε παραλλήλως πρὸς τὴν ἐνίσχυσιν τῶν ἐνδημούντων ἐν γένει ἀρχιερέων· τὰ γεγονότα ἅτινα συνετέλεσαν εἰς τὴν ἐνίσχυσιν τῆς δυνάμεως τούτων, τὰ αὐτὰ συνετέλεσαν καὶ εἰς τὴν ἰδιαιτέραν ἐνίσχυσιν ἐκείνων. Ἀμφότεροι εὐρίσκονται εἰς τὴν σχέσιν τοῦ μέρους καὶ ὅλου ἢ μᾶλλον τοῦ σπουδαιότερου πρὸς τὸ ἐπίλοιπον καὶ ὑφίσταντο ἀλληλεπίδρασιν· ἡ ἐνίσχυσις τοῦ ἐνὸς συνετέλει εἰς τὴν ἐνίσχυσιν τοῦ ἑτέρου. Εἶδομεν ἄνωτέρω, ὅτι οἱ συνοδικοὶ τόμοι 1635, 1641 καὶ 1643 προβλέπουσι τὸν κατ' ἔτος διορισμὸν 4—5 (3—4) ἀρχιερέων ὡς οἰκονομικῶν ἐπιτρόπων μετ' εὐρυτάτης δικαιοδοσίας, ὅπερ συνετέλεσεν εἰς τὴν ἐνίσχυσιν τῶν ἐνδημούντων ἐν γένει ἀρχιερέων· τὸ αὐτὸ συνετέλεσε καὶ εἰς τὴν ἐνίσχυσιν τῶν ἐγκρίτων ἀρχιερέων· ἤδη ὁ συνοδικὸς τόμος τοῦ 1643 ὀρίζει, ὅτι ὡς κουράτορες ἐν τῇ οἰκονομ. Ἐπιτροπῇ θὰ διορίζωνται δύο τῶν ἐγκρίτων ἀρχιερέων. Τῷ 1694 μετὰ τὴν ἔξωσιν τοῦ πατριάρχου Διονυσίου τοῦ Δ' καὶ τὴν ἐν Ἀδριανουπόλει ἐκλογὴν Καλλινίκου τοῦ Β' ἐξεδόθη ἐκεῖ συνοδικὸς τόμος θεσπίζων τὰ ἑξῆς· «ἔδοξεν

11. Οὔτε πάντες οἱ πλησιόχωροι ἦσαν ἐγκριτοί, οὔτε πάντες οἱ ἐγκριτοὶ ἦσαν πλησιόχωροι. Ὡστε ἡ συντακτικὴ τῶν Γερόντων μετὰ τῶν πλησιόχων δὲν εἶναι ὁρθή καὶ ἀκριβοῦς τῆς ὀρθῆς κατανοήσεως τοῦ Γεροντισμοῦ.

ἡμῶν θεσμόν τινα τοῦτον ἐκ παντὸς ἀμετάτρεπτον καὶ ἀδιάδραστον ἐξευγκεῖν, ὅπως ἡμῶν κατὰ τὰς ἰδίας ἐπαρχίας τὰς τριβὰς ποιουμένων, ὧσιν οἵτινες ἐκ τῆς ἡμετέρας ὁμηγύρεως, διὰ βίου παντὸς ἐμπρέψαντες φρονήσῃ τε καὶ πείρᾳ πραγμάτων καὶ λόγου δυνάμει προὔχοντες παρεδρεύουσι τῇ βασιλευούσῃ, καὶ τοῦ κοινοῦ καὶ πάντων ἡμῶν, ἀπόντων τε καὶ παρόντων, πρόνοιαν ποιούμενοι, δύναιτο τοῖς ἔξωθεν ἐπιβαίνειν ἐθέλουσιν ἀντίσχειν καὶ ἀπαντᾶν οἰωδῆποτε ἰτρόφῃ καὶ μέσῃ σύμφορον αὐτοῖς φανείῃ καὶ ἐπάναγκες. Καὶ τό γε νῦν ἔχον εἰς καθολικοὺς καὶ αὐτεξουσίους ἐπιτρόπους ὑπὸ τῇ διοικήσει γε μὴν τοῦ πατριάρχου, καθιστῶμεν τὸν καὶ τὸν καὶ τόν» (Α. Μανροκορδάτου, ἐπιστολαί, ἐκδ. Λιβαδά, σελ. 122 κξ.). Τὸ πλείστον τοῦ χωρίου τούτου ἀνεφέραμεν ἐν τῇ § 1 ὅπως δείξωμεν, ὅτι καὶ μέχρι τέλους τοῦ 17ου αἰῶνος ἡ ἐνδημοῦσα σύνοδος δὲν ἦτο ἀκόμη τακτικὴ καὶ διαρκὴς καὶ ὅτι ἀπλῶς ἐλαμβάνετο πρόνοια περὶ ἀντισταθμισμάτων τῆς ἐλλείψεως ταύτης. Νῦν παραθέτομεν ὀλοκλήρον τὸ χωρίον, ἐξ οὗ βλέπει τις, ὅτι ὀρίζεται ἀριθμὸς τις ἀρχιερέων (3) ὡς καθολικῶν καὶ αὐτεξουσίων ἐπιτρόπων ὑπὸ τὴν ἀνωτάτην ἐξουσίαν τοῦ πατριάρχου πρὸς ἀπόκρουσιν πάσης ἀποπειράς πρὸς ἀλλαξοπατριαρχίαν, προνοούντων περὶ τοῦ κοινοῦ καὶ πάντων τῶν ἀρχιερέων. Ἀναφέρεται ἐπίσης ἐν αὐτῷ, ὅτι διαρκῶς θὰ παραμείνωσιν ἐν Κωνσταντινουπόλει, πλὴν δὲν ὀρίζεται ἐπὶ πόσον χρόνον θὰ παρατείνηται ἡ παραμονὴ αὐτῆ. Ἐνῶ οἱ συνοδικοὶ τόμοι 1635, 1641 καὶ 1843, ὡς ἐν τῇ § 2 εἶδομεν, διώριζον κυρίως οἰκονομικοὺς ἐπιτρόπους καὶ ἀπλῶς τὴν δικαιοδοσίαν αὐτῶν κατόπιν ἡῤυνον, ἐν τῷ παρόντι συνοδικῷ τόμῳ δὲν λείπει μὲν ὀλοτελῶς, ἀλλ' ὑποχωρεῖ μεγάλως ἡ ἰδιότης τῶν διοριζομένων ἀρχιερέων ὡς οἰκονομ. ἐπιτρόπων καὶ παρουσιάζονται ἔτι μᾶλλον ὡς εἶδος διαρκῶν συνοδικῶν. Ὡς

τοιούτοι διαρκεῖς συνοδικοί, κατὰ τὸν τόμον, θὰ ἐκλέγωνται οἱ διὰ παντὸς τοῦ βίου ἐπὶ φρονήσει καὶ πείρᾳ καὶ λόγου δυνάμει διακριθέντες ἀρχιερεῖς. Πάντα ταῦτα ἀποτελοῦσι σπουδαῖον βῆμα πρὸς τὴν ἐκφανσιν καὶ διαμόρφωσιν τοῦ Γεροντισμοῦ. Εἶναι ἀληθές, ὅτι ὁ συνοδικὸς οὗτος τόμος δὲν ὑποδεικνύει ἀρισμένως τοὺς ἐγκρίτους μητροπολιτικούς θρόνους, ἀλλ' ὡς ἀνωτέρω εἶπομεν, οἱ καταλαμβάνοντες αὐτοὺς ἦσαν συνήθως οἱ πραγματικῶς ἐπὶ φρονήσει καὶ πείρᾳ καὶ λόγου δυνάμει διακρινόμενοι, καὶ ἂν δὲν ἦσαν τοιοῦτοι, εἶχον ἴσως ἤδη ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης τὴν δύνάμιν νὰ ἐκμεταλλευθῶσιν ὑπὲρ ἑαυτῶν τὸν συνοδικὸν τοῦτον τόμον. Τῷ 1741 τῇ αἰτήσει ἡμετέρων ἐξεδόθη φερμάνιον, δι' οὗ ἡ ἐκλογὴ τοῦ πατριάρχου ἐξηρητήθη ἐκ τῆς γνώμης τῶν πέντε πλησιοχώρων ἐγκρίτων ἀρχιερέων, ἦτοι τοῦ Ἡρακλείου Κυζίκου, Νικομηδείας, Νικαίας καὶ Χαλκηδόνος (Ἰψηλάντου, τὸ μετὰ τὴν ἀλ. σελ. 350, Μακρᾶίου, σελ. 213 κξ.), ἐπικυρωθὲν τῷ 1757 καὶ διὰ χαττίου (Ἰψ. αὐτ. σελ. 375 κξ.) Τῷ 1757 ἀνεγνωρίσθη τοῖς ἐνδημοῦσιν ἀρχιερεῦσιν, ἐναντίον τῆς ἀπὸ τῆς ἀλώσεως ἐγκαθιδρυθείσης ἀπολυταρχίας τοῦ πατριάρχου, τὸ δικαίωμα τῆς ἐκλογῆς τῶν ἀρχιερέων (Mansi, τόμ. 38, σελ. 665), τῷ δὲ 1759 ἐκ τῆς γνώμης αὐτῶν ἐξηρητήθη ἡ πτῶσις τοῦ πατριάρχου (Ἰψ. αὐτ. σελ. 379, 380, 381). Τὰ δύο τελευταῖα περιστατικὰ ἀποτελοῦσιν, ὡς ἐν § 2 εἶδομεν, σταθμούς τῆς ἐνισχύσεως τῆς δυνάμεως ὄλων ἐν γένει τῶν παρεπιδημούντων ἀρχιερέων, πολὺ ἄρα περισσότερον τῶν ἐγκρίτων ἐξ αὐτῶν. Ἐπίσης ἡ τῷ 1763 διὰ τοῦ πατριάρχου Σαμουήλ τοῦ Χαντζερῆ εἰσαχθεῖσα διαίρεσις τῆς πατριαρχικῆς σφραγίδος ἀπέβλεπε κυρίως εἰς τὴν ἐνίσχυσιν τῆς δυνάμεως ὄλων ἐν γένει τῶν παρεπιδημούντων ἀρχιερέων, ἀλλ' ὅτι δι' αὐτῆς ὠφελήθησαν πρὸ πάντων οἱ ἐγκριτοὶ εἶναι εὐνόητον. Αὐτὸς ὁ Ἰψηλάντης πληροφορεῖ ἡμᾶς, ὅτι τὰ τρία τεμάχια τῆς πατριαρχικῆς

σφραγίδος ώρίσθη να κρατῶσι τρεῖς τῶν ἐγκρίτων ἀρχιερέων (αὐτ. σελ. 391). Ἡ μεταβολή αὕτη, ἣτις ἔθεσε τέρμα εἰς τὴν ἀπολυταρχίαν τοῦ πατριάρχου, συνετέλεσε τὰ μάλιστα εἰς τὴν τελείαν καὶ χαρακτηριστικὴν διαμόρφωσιν τοῦ Γεροντισμοῦ, ὅστις ἄνευ αὐτῆς θὰ κατεθλίβετο ὑπὸ τῆς ἀπολυταρχικῆς δυνάμεως τοῦ πατριάρχου καὶ ὀλοτελῶς ἴσως θὰ συνετρίβετο ὑπ' αὐτῆς. Ἄλλ' ἐὰν ὁ Γεροντισμὸς δὲν εὐρίσκετο ἤδη πρότερον ἐν τῷ διαμορφοῦσθαι, ἢ μεταβολῇ, ἣν ὁ πατριάρχης Σαμουὴλ εἰσήγαγε, δὲν θὰ ἦτο εἰς θέσιν ἀφ' ἐαυτῆς νὰ δημιουργήσῃ τὸν Γεροντισμὸν, ἀλλὰ θὰ συνετέλει εἰς τὴν κατῆχυσιν ἀπλῶς τοῦ καθιερωμένου συνοδικοῦ συστήματος.

Ὁ Γεροντισμὸς συνενοῖ τὸ ἀπολυταρχικὸν μετὰ τοῦ συνοδικοῦ συστήματος· ἐνῶ οἱ ἄλλοι παρεπιδημοῦντες ἀρχιερεῖς ἤλασσόν, τῆς ἐνδημούσης συνόδου τακτικὰ μέλη ἦσαν οἱ Γέροντες, πλὴν σπανίως συνεπίπτε νὰ εὐρίσκωνται ἅπαντες ἀνέξαιρέτως ὁμοῦ, διότι ὅτε μὲν ἀτομικαὶ ὑποθέσεις καὶ διπλωματικοὶ ὑπολογισμοὶ ἐκράτουν αὐτοὺς ἐν ταῖς ἐπαρχίαις αὐτῶν, ὅτε δὲ ἡ δυσμένεια ἰσχυρῶν πατριαρχῶν ἐξεδίωκεν αὐτοὺς ἐκ τῆς Κων]πόλεως. Ὁ Γεροντισμὸς δὲν ἦτο τεθεσπισμένον σύστημα μὲ ἀκριβῶς ὠρισμένα δικαιώματα καὶ καθήκοντα, ἀλλ' ἐκ μακρῆς συνηθείας μορφωθείς, συνίστατο εἰς τὴν παρατεταμένην ἐν Κ]πόλει παραμονὴν τῶν Γερόντων, τὴν παρατεταμένην συνοδικότητα, τὴν μεγάλην αὐτῶν ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τῆς ἐνδημούσης συνόδου δύναμιν αὐτῶν. — Ἄξιον παρατηρήσεως, ὅτι ἐκ τῶν συνοδικῶν ἐγγράφων τῶν ἐτῶν 1566-1700 ἐξάγεται, ὅτι τῆς μὴ εἰσέτι διαρκoῦς συνόδου συνήθη μέλη ἀρχίζουσιν ὅπωςδὴποτε νὰ ἐμφανίζονται οἱ ἐγκριτοὶ ἀρχιερεῖς μόνον ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ 17ου αἰῶνος καὶ δὴ κατ' ἀρχὰς μόνον οἱ πλησιοχώροι ἐξ αὐτῶν, ἦτοι ὁ Ἡρακλείας, Κυζίκου, Νικομηδείας, Νικαίας καὶ Χαλκηδόνας. Τὰ ἀπὸ τοῦ 18ου αἰῶνος συνοδικὰ ἐγγράφα δεικνύουσι τοὺς πλησιοχώρους ταύτους ἐγκρίτους

ἀρχιερεῖς ἐτι μᾶλλον συνήθη μέλη τῆς συχνότερον πλέον συνεργουμένης ἐνδημούσης. Ἀπὸ τοῦ 1738 ἀπαντᾷ συνήθως καὶ ὁ Δέρκων, ὅστις τῷ 1748 ἐτάχθη ἐν τοῖς ἐγκρίτοις. Ἐκ τῶν μὴ πλησιοχώρων ἐγκρίτων ἀρχιερέων ὁ Ἐφέσου ἀπαντᾷ συνήθως ἀπὸ τοῦ 1776, ὁ δὲ Καισαρείας ἀπὸ τοῦ 1787.

§ 4. Τὸ νῦν ἰσχύον καθεστῶς.

Ὁ Γεροντισμὸς ὡς διοικητικὸν σύστημα ἀπέδειξε πολλὰ πλεονεκτήματα. Οἱ Γέροντες, διαρκῆ σχεδὸν μέλη τῆς ἐνδημούσης συνόδου ὄντες, ἀπέκτων διοικητικὴν πείραν, ἐμάνθανον καλῶς τὰ ἐκκλησιαστικὰ ζητήματα, παρηκολούθουν τὴν πορείαν αὐτῶν, οὕτως ὥστε ἦσαν εἰς θέσιν δεόντως νὰ ἐνεργήσωσι καὶ δὴ κατὰ συνεπῆ καὶ ἀκόλουθον τρόπον. Ἐκτὸς ταύτου οἱ Γέροντες ἤρχοντο εἰς στενὰς σχέσεις πρὸς ἰσχύοντας ὁμογενεῖς καὶ ὀθωμανοὺς καὶ διὰ τῶν σχέσεων τούτων, ὡς καὶ διὰ τοῦ χρήματος, οὐ κάτοχοι ἐγίνοντο, ἠδύνατο καλῶς νὰ διευθετήσωσι καὶ λύσωσι τὰ ἐκάστοτε παρυσιαζόμενα ἐκκλησιαστικὰ ζητήματα. — Ἀφ' ἐτέρου ὁμοῦ ὁ Γεροντισμὸς ἀπέδειξε καὶ πολλὰ μειονεκτήματα. Οἱ Γέροντες ἕκαμον κατάχρησιν τῆς δυνάμεως τῶν, ἀποβάντες τυραννίσκοι καὶ τῶν χριστιανῶν καὶ τῶν λοιπῶν ἀρχιερέων, Γερικὴ κατακραυγὴ ἠγέρθη πανταχόθεν κατ' αὐτῶν· καὶ πολλαχόθεν ἐξεφράζετο ἡ ἐπιθυμία, νὰ τεθῆ τέρμα εἰς τὴν κατάστασιν ταύτην. Εὐκαιρία ἐδόθη πρὸς τοῦτο κατὰ τὴν σύνταξιν τῶν Γεν. Κανονισμῶν (1858—60).

Ἄλλὰ καταργηθέντος τοῦ Γεροντισμοῦ, πάλιν δὲν ὑπερίσχυσε τὸ ἀρχαῖον συνοδικὸν σύστημα. Ὁν τρόπον ἐκ τοῦ ἀγῶνος μεταξὺ ἀπολυταρχίας τοῦ πατριάρχου καὶ τοῦ ἀρχαίου συνοδικοῦ συστήματος προέκυψεν ὁ Γεροντισμὸς, ὅστις ἦτο μίγμα συνοδικοῦ συστήματος καὶ ἀπολυταρχίας, οὕτω καὶ νῦν ἐκ τοῦ ἀγῶνος τοῦ Γεροντισμοῦ καὶ τοῦ ἀρχαίου συνοδικοῦ συστήματος προέκυψε μίγμα τι ἐξ ἀμφοτέρων. Τὸ διαρκές ἀπέκτησεν ἡ ἐνδημούσα σύνοδος ἤδη πρὸ τῆς ἀλώσεως· μετὰ τὴν ἄλωσιν ἡ ἐνδημούσα σύνοδος ἀποβαλοῦσα αὐτό, ἀπέκτησεν αὐτὸ ἐκ νέου ἐκ παραλλήλου πρὸς τὴν διαμόρφωσιν τοῦ Γεροντισμοῦ καὶ διὰ τῆς διαμορφώσεως αὐτοῦ. Ἄλλ' ὁ Γεροντισμὸς εἶχε κυρίως τοῦτο τὸ χαρακτηριστικόν, ὅτι τὰ αὐτὰ πρόσωπα, οἱ Γέροντες, παρέτεινον ἐπὶ πολὺ τὴν συνοδικότητά των. Ἡ ἐν

τῶ νῦν διοικητικῷ τοῦ πατριαρχείου συστήματι ὑπάρχουσα ἄρα παρατεταμένη συνοδικότης εἶναι στοιχείον τοῦ Γεροντισμοῦ, ἀλλ' ὅτι ἅπαντες οἱ μητροπολίται τοῦ οἴκου, πατριαρχείου ἔχουσιν ἴσα δικαιώματα συμμετοχῆς ἐν τῇ συνόδῳ, εἶναι στοιχείον τοῦ ἀρχαίου συνοδικοῦ συστήματος. Ἐπειδὴ ὅμως δὲν ἦτο δυνατόν ἅπαντες ὁμοῦ οἱ μητροπολίται διαρκῶς νὰ παρακάθηνται ἐν τῇ συνόδῳ, ὠρίσθη ὁ ἀριθμὸς τῶν συνοδικῶν καὶ ἡ περίοδος τῆς συνοδικότητος αὐτῶν. Οὕτω ἀπὸ τῆς ἀπολυταρχίας τοῦ πατριάρχου μεταβάλλεται εἰς τὸν Γεροντισμὸν καὶ ἀπὸ τούτου εἰς τὸ νῦν ἰσχύον διοικητικὸν σύστημα, πλησιάζομεν ὅλον ἐν πρὸς τὸ ἀρχαίον συνοδικὸν σύστημα, ἥδη δὲ πολλαχόθεν ἐκφράζεται ἡ ἐπιθυμία, ὅπως ἐπανέλθωσιν αἱ ἀρχαῖαι ἐνιαύσιοι σύνοδοι.

Ὁ μελετῶν τὴν ἐκκλ. ἱστορίαν θὰ παρατηρήσῃ, ὅτι ἂν καὶ ὁ Γεροντισμὸς ἀπὸ τοῦ 1763 ἔθεσε τέρμα εἰς τὴν ἀπολυταρχίαν τοῦ πατριάρχου καὶ ἀπὸ τοῦ 1860 τὸ νῦν καθεστῶς ἔθεσε τέρμα εἰς τὸν Γεροντισμὸν, ἐν τούτοις αἱ πρὸς τὴν πατριαρχικὴν ἀπολυταρχίαν καὶ τὸν Γεροντισμὸν τάσεις ὀλοτελῶς δὲν ἐξέλιπον, ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν ἐκφαινόμεναι κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἦττον ἰσχυραί. Δείψανα μάλιστα ἀμφοτέρων ἔχομεν εἰς δύο ἀγράφους θεσμούς, τῆς μὲν ἀπολυταρχίας τοῦ πατριάρχου ἐν τῷ καὶ μετὰ τὸ 1763 ἰσχύοντι θεσμῷ, καθ' ὃν ὁ πατριάρχης ἠδύνατο ν' ἀπομακρύνῃ ὄχι μόνον τῆς συνόδου, ἀλλὰ καὶ τῆς Κωνσταντινουπόλεως οἰουσδήποτε καὶ ὄσουσδήποτε συνοδικούς καὶ παρεπιδημούντας, λείψανον δὲ τῆς ἀπολυταρχίας τοῦ πατριάρχου ὁμοῦ καὶ τοῦ Γεροντισμοῦ ἔχομεν ἐν τῷ θεσμῷ τοῦ ἀριστίνδην, καθ' ὃν ὁ πατριάρχης καὶ μετὰ τὸ 1860, μετὰ τὴν κατάργησιν τοῦ Γεροντισμοῦ, ἠδύνατο κατὰ βούλησιν νὰ καλῇ συνοδικούς ἐκ τῶν Γερόντων. Ὁ θεσμὸς τοῦ ἀριστίνδην ἀρχικῶς ἀφεώρα εἰς τοὺς Γέροντας. Οὕτω βλέπομεν, ὅτι ὡς ἐν τῇ φύσει, οὕτω καὶ ἐν τῇ ἱστορίᾳ ἡ ἐξέλιξις δὲν διακόπτει ὀλοτελῶς τὴν πρὸς τὸ παρελθὸν συνοχήν, διὸ ἐν νέαις περιόδοις ἀπαιτῶμεν ἀείποτε λείψανα παλαιότερων ἐποχῶν, ἐκ δὲ τῆς ἰσχύος τῶν παλαιῶν ἢ τῶν νέων στοιχείων ἐξαρτᾶται ἡ περαιτέρω σταδιοδρομία.

B. K. ΣΤΕΦΑΝΙΔΗΣ

ΤΟ ΕΡΓΟΝ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ

Περὶ τί κατ' ἐξοχὴν ἡχολεῖτο τὸ Ἐκκλησιαστικὸν κέντρον ἡμῶν κατὰ τοὺς μακροὺς καὶ βαρεῖς τελευταίους αἰῶνας, πᾶς τις γνωρίζει. Αὐτὸ τε καὶ οἱ ἐκασταχοῦ τοῦ εὐρέος Τουρκικοῦ κράτους ἐκκλησιαστικοὶ ἀρχηγοὶ εἰς ἐν κατ' ἐξοχὴν εἶχον ἐστραμμένην τὴν προσοχὴν, εἰς τὴν περιώσιν τοῦ χριστεπωνύμου πληρώματος ἀπὸ τῆς βίας τῶν ἑτεροθρήσκων. Παρὰ πᾶσαν τὴν διατήρησιν τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ χαρακτῆρος αὐτοῦ τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον καὶ οἱ Μητροπολίται τῶν ἐπαρχιῶν αὐτοῦ ἔφερον πολιτικὸν κατ' οὐσίαν χαρακτῆρα. Ὁ χαρακτῆρ οὗτος ἐπόμενον ἦτο διὰ τὴν ἐπέδρα οὐ μόνον ἐπὶ τοῦ τρόπου τῶν σκέψεων καὶ τῆς πολιτείας αὐτῶν, ἀλλ' ὑπερ καὶ κυριώτερον ἐπὶ τῆς ὅλης κατευθύνσεως αὐτῶν, εἰς τὸν τρόπον ὥστε σχεδὸν εἴπειν νὰ ἡσυχάζηται ἢ ἐν πάσῃ περιπτώσει ἐν ὑστέρᾳ πολλῶ νὰ τίθεται μοῖρα τὸ κατ' ἐξοχὴν ἔργον καὶ ὁ προορισμὸς αὐτῶν. Τὸ ἔργον τοῦτο καὶ ὁ προορισμὸς δὲν εἶνε ποσῶς ἀγνωστος τοῖς τε ἐνδιαφερομένοις καὶ παντὶ (διώτη χριστιανῷ, ἀλλ' ἔχει ἐπισκισθῆ καὶ παραγνωρισθῆ τοσοῦτον, ὥστε νὰ μὴ παρέλκῃ πᾶς δημοσίᾳ λόγος περὶ αὐτοῦ. Τὸ ἔργον τοῦτο εἶνε ἡ ἰδρυσις καὶ ἐξάπλωσις τῆς βασιλείας τοῦ Χριστοῦ ἐπὶ τῆς γῆς. Ὅτι ἐκαστὸς ἡμῶν ἐν τῷ ὑποδείγματι τῆς προσευχῆς ἢν κατέλιπεν ἡμῖν ὁ Κύριος διαναῶς εὐχεται (ἐλθέτω ἡ βασιλεία σου) καὶ εἰς ὃ τὸ ἐπ' αὐτῶν ὀφείλει νὰ συντελῆ, ὡς ἐν μέλος τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ, τοῦτο εἶνε ὁ πολιτικὸς ἀστήρ εἰς ὃν ὄλον νὰ κατευθύνεται πᾶσα ἡ προσοχή, πᾶσα ἡ μέριμνα, πᾶσα ἡ ἐνέργεια τῶν ἀρχηγῶν τῆς Ἐκκλησίας, τῶν

ποιμένων τούτων, οἷς ὁ Χριστὸς καὶ οἱ Ἀπόστολοι ἐνεπίστευσαν τὰ λογικὰ αἰτίων πρόδικα. Καὶ τὸ ἔργον τοῦτο εἶνε τὸ εὐγενέστερον, τὸ ὑψηλότερον, τὸ θεϊότερον τῶν ἔργων, εἰς ἃ ἄνθρωπος δύναται νὰ ἀσχοληθῆ. Ἀλλ' ἐν τίνι ἐν τοῖς ἐπι μέρους καὶ δὴ συγκεκριμένως συνίσταται τὸ ἔργον τοῦτο; Συντόμως καὶ περιεκτικῶς τὸ ἔργον τοῦτο ὑποδεικνύεται ἐν τῇ παραγγελίᾳ, ἣν ἔδωκεν ὁ Χριστὸς ἀποστόλων τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ εἰς τὸ κήρυγμα: πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη... διδάσκοντες αὐτοὺς τηρεῖν πάντα ὅσα ἐνετειλάμην ὑμῖν.

Τὸ ἔργον ἄρα τοῦτο συνίσταται ἐν τῇ μεταλαμπαδεύσει τοῦ χριστιανικοῦ φωτός τῆς γνώσεως καὶ ἀληθείας, εἰς ὅσον οἷον τε εὐρύτερον κύκλον ἀνθρώπων καὶ ἐν τῇ χειραγωγίᾳ αὐτῶν, ὅπως ἐνστερνισθῶσι καὶ θέσωσιν εἰς ἔφαρμονγὴν τὰς ἠθικὰς ἀρχὰς τῆς θείας ταύτης ἀληθείας. Ὡς πρὸς δὲ τὸν τρόπον τῆς μεταδόσεως τῶν ἐν λόγῳ διδαγμάτων καὶ τοῦ πειθαγαγκασμοῦ τῆς ἔφαρμονγῆς αὐτῶν, ὁ μόνος τοιοῦτος κατὰ τὸ παράδειγμα αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ καὶ τῶν Ἀποστόλων εἶνε ὡς εἶδος ὁ λόγος, τὸ κράτιστον καὶ εὐγενέστερον τοῦτο μέσον τῆς διδασκαλίας καὶ χειραγωγίας, τὸ μόνον προσήκον ἀνθρώποις, οὐ μὴν ὁ ἀλλὰ καὶ τὸ μονιμώτερον καὶ ἀποτελεσματικώτερον παρὰ τὴν φαινομένην ἔστιν ὅτε ἀσθένειαν αὐτοῦ καὶ τὴν κατίσχυσιν τὴν βιαιοτέρων, καὶ τραχυτέρων μέσων. Μετὰ τὰ μεγάλα γεγονότα τῶν τελευταίων ἡμερῶν, μετὰ τὰ ἀφθονα αἵματα τὰ καταρδεύσαντα τὴν γῆν καὶ τὰς καταστροφὰς, αἵτινες ἐκάλυψαν τὸ πρόσωπον αὐτῆς. Μετὰ τὴν ἀνατίλλουσαν κατόπιν τούτων ἡδὲ τῆς εἰρήνης καὶ τὴν ἐπικράτησιν νέων πολιτικῶν ὀριζόντων νομίζομεν, ὅτι ἐπέστη ἡ στιγμή, ὅπως καὶ ἡ Ἐκκλησία ἐπιληθῆ συντόμως πλέον καὶ ἀνελλιπῶς τοῦ κυρίου ἔργου αὐτῆς, ὅπως στρέψῃ πάντα τὸν νοῦν καὶ τὴν προσοχὴν αὐτῆς εἰς αὐτό, εἰς αὐτό καὶ μόνον, εἰ δυνατόν, ὅπου

καὶ ὅπως αἱ περιστάσεις ἐπιτρέψουσιν. Ἡ πρόνοια τοῦ Θεοῦ, ἡ ἀναμφισβητήτως καὶ ἐν τοῖς τελευταίοις μεγάλοις γεγονόσι ἐκδηλωθεῖσα καὶ ἐκδηλουμένη, — δι' ὧν διὰ τῶν χειρῶν τῶν ἀνθρώπων κατειργάσατο παρὰ πᾶσαν τὴν σκληρότητα τῶν μέσων, δι' ἃ δὲ αὐτοὶ οὗτοι πάντες εὐθύνονται, — προεβίβη καὶ θὰ προλιάνῃ ἰσχυρῶς τὸ κοσμικώτερον ἔργον τῆς Ἐκκλησίας Χριστοῦ. Ἡ διὰ τῶν ἐκλεκτῶν τοῦ Θεοῦ καθαίρεσις τῆς ἀσθάδους βίας, τῆς ἐγωϊστικῆς ἰδιοτελείας, ἡ ἐπικράτησις τοῦ δικαίου τῶν ἐθνῶν, τῆς ἀτομικῆς ἐλευθερίας, τῶν αἰσθημάτων τοῦ ἀνθρώπισμοῦ, πάντα ταῦτα προεβίβουν τὴν ὁδὸν τῆς Ἐκκλησίας καὶ καθιστοῦν τὸ ἔργον αὐτῆς ἀσυγκρίτως εὐχερέστερον. Ἀλλ' ἀκριβῶς δι' αὐτὸ τοῦτο αὐτὴ καλεῖται πολλῶ μᾶλλον ἐπειγόντως εἰς ὁρᾶσιν, εἰς διεξαγωγὴν τοῦ μεγάλου ἔργου αὐτῆς. Ὑπὸ τὰς νέας περιστάσεις οὐδεμίαν μένει πρόφασιν, ὅπως καταμνήσῃ τοῦ κυρίου προορισμοῦ αὐτῆς, ὅπως μὴ χωρήσῃ τὴν διανοηθεῖσαν ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ ὁδόν.

Ἀλλὰ πῶς θὰ ὁδεύσῃ τὴν ὁδὸν ταύτην ἡ Ἐκκλησία, πῶς θ' ἀνταποκριθῶσιν εἰς τὸν προορισμὸν αὐτῶν οἱ ἀρχηγοὶ αὐτῆς καὶ διδάσκαλοι; Εὐνόητον, ὅτι τὸ πρῶγμα δὲν εἶνε τόσῳ εὐκόλῳ, οὐδ' ἀρκεῖ ἡ καλὴ θέλησις καὶ ἡ σχετικὴ ἀπόφασιν. Τὸ καθαρῶς πνευματικὸν ἔργον ἔχει ἀνάγκην καὶ καθαρῶν ὡς οἷον τε πνευματικῶν ὀργάνων, τὰ πνευματικὰ δὲ ὄργανα δὲν παρασκευάζονται προχειρῶς. Μόρφωσις Ἐκκλησιαστικὴ, Θεολογικὴ, καὶ μάλιστα κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον ὡς ἐκ τῶν ὄρων καὶ τῶν περιστάσεων ἀτελής καὶ χασματώδης, δὲν ἀρκεῖ πρὸς παρασκευὴν τῶν ἐν λόγῳ ὀργάνων. Ἀπαιτεῖται σύντονος σπουδὴ καὶ μελέτη, ἀδιάλειπτος ἐνασχόλησις αὐτὸ τοῦτο ἔγκυψις καὶ ἐντρύφησις εἰς τὰς πηγὰς τῆς χριστιανικῆς ἀληθείας, εἰς τοὺς κρουνοὺς τοῦ θεοῦ φωτός. Ἀπαιτεῖται διαθέρημανσις τῆς ψυχῆς ὑπὸ παντὸς ὅτι ἐν αὐταῖς ὑψηλόν, μέγα, γενναῖον, εὐγενές, ἡγνήσιον ἀνθρώπινον. Ἀπαιτεῖται αὐτὸ

τὸ θεῖον πῦρ τὸ ἐν αὐταῖς καὶ ὑπ' αὐτὰς οὐχὶ νὰ θερμάνῃ μόνον, ἀλλὰ νὰ ἐκκαύσῃ, νὰ ἐκπυρακτώσῃ τὴν καρδίαν καλλιεργούν ἐν αὐτῇ καὶ ἀναζωπυροῦν τὸν κατὰ θεὸν ζῆλον καὶ τὴν κατὰ Χριστὸν ἀρετὴν. Μόνον τοιαῦτα ἀπορρόφησις ὑπὸ τοῦ πνεύματος τοῦ Χριστοῦ, μόνον τοιαῦτα καλλιέργεια τοῦ νοῦ καὶ τῆς καρδίας παρασκευάζει τὰ ἀρμόδια πρὸς τὸ πνευματικὸν ἔργον [τῆς Ἐκκλησίας] ὄργανα, καὶ μόνον τοιαῦτα ὄργανα δύνανται νὰ στοχάζωνται ἀσφαλῶς ἐκάστοτε τοῦ σκοποῦ τῆς δράσεως αὐτῶν καὶ ἐπιτυγχάνουσιν αὐτοῦ. Ἐλπίζωμεν, ὅτι καὶ τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον, ἡ μήτηρ αὕτη Ἐκκλησία, δὲν θὰ καθυστερήσῃ ἐν τῷ κοινῷ ὑπὲρ τῆς προόδου ἀγῶνι. Ἐλπίζωμεν, ὅτι οἱ Ἱεράρχαι τῆς ἡμετέρας Ἐκκλησίας καὶ πάντες οἱ τὴν πνευματικὴν χειραγωγίαν τῶν πιστῶν πεπιστευμένοι θὰ φιλοτιμηθῶσιν, ὅπως ἀνταποκριθῶσιν εἰς τὰς ἀπαιτήσεις τοῦ μεγάλου, τοῦ ὑψηλοῦ καὶ σωτηριώδους ἔργου αὐτῶν.

II. Κομνηνός

Καθηγ. τῆς Θεολ. Σχολῆς.

Σημ. Ἐποδεικνύοντες ὡς ἐκ τῶν ὧν οὐκ ἀνεύθυν ἔγκυψιν, τὴν ἐμβάθυνσιν, εἰς τὰς πηγὰς τῆς χριστιανικῆς ἀληθείας νοοῦμεν βεβαίως αὐτὴν καὶ κατὰ τὰ μέσα, ἅτινα πρὸς τοῦτο διαθέτει ἀφθονα καὶ πολλῶν τελειότερα ἢ νεώτερα θεολογικὴ ἐπιστήμη, οὐδαμῶς δὲ ἀποκλειόμεν ἀπὸ τοῦ κύκλου τῶν πνευματικῶν ἐνασχολήσεων τοῦ ἔργου τῆς Ἐκκλησίας πᾶν ὅ,τι δύναται νὰ εὐρύνη καὶ ἐξυψώσῃ τὸν νοῦν αὐτοῦ, καὶ πᾶν ὅ,τι δύναται νὰ θερμάνῃ τὴν καρδίαν. Τοιαῦτα δὲ μελετήματα καὶ ἐν τῇ ἐξῶ τῇ παλαιότερα καὶ νεώτερα φιλολογία τῶν πεπολιτισμένων ἰδίᾳ ἔθνῶν πλείστα ὄσα, ἀποτελοῦντα θρίαμβον τοῦ ἀνθρώπινου πνεύματος καὶ ἐντρύφημα πάσης διψώσης ψυχῆς.

II. K.

Ἰππεύδουτος Μ. Ι. ΓΕΛΕΩΝ